

Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

Katedra humanitních věd

Diplomová práce

**Alternativní potravinové iniciativy
a potravinová suverenita**

Jana Donátová

© 2017 ČZU v Praze

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Jana Donátová

Hospodářská a kulturní studia

Název práce

Alternativní potravinové iniciativy a potravinová suverenita

Název anglicky

Alternative food initiatives and food sovereignty

Cíle práce

Cílem práce je systematicky prozkoumat a zpřehlednit alternativní životní styly v oblasti spotřeby potravin. Účelem práce je osvětlit historické kořeny, hodnoty, politické názory a ekonomické souvislosti vybraných alternativních iniciativ. Zvláštní pozornost je přitom věnována konceptu potravinové suverenity a otázce, jak aktuálně činné iniciativy přispívají k naplňování hlavních principů potravinové suverenity. V praktické části je tato hlavní otázka zkoumána prostřednictvím případové studie, jejíž objektem jsou skupiny KPZ (komunitou podporované zemědělství).

Metodika

Práce má explorativní charakter a staví na kvalitativním přístupu (tzv. interpretativní paradigma v sociálních vědách). Součástí práce je empirická studie, která s využitím různých technik sběru dat prozkoumá komunitou podporované zemědělství v České republice a její praktický příspěvek k posílení potravinové suverenity. Přesný postup případové studie bude upřesněn po dokončení teoretické části práce.

Doporučený rozsah práce

60-80 stran

Klíčová slova

AFN, CFN, komunitou podporované zemědělství, potravinová suverenita

Doporučené zdroje informací

- HENDL, J. *Kvalitativní výzkum : základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.
- LIBROVÁ, H. *Vlažní a váhaví : (kapitoly o ekologickém luxusu)*. Brno: Doplněk, 2003. ISBN 80-7239-149-6.
- RENTING, H. – SCHERMER, M. – ROSSI, A. Building food democracy: Exploring civic food networks and newly emerging forms of food citizenship. *International Journal of Sociology of Agriculture & Food*, 2012, vol. 19, no. 3, s. 289-307.
- VOLZ, Peter, et al. Overview of Community supported agriculture in Europe. 2016. ISBN: 976-2-9551195-5-6.
- WINDFUHR, Michael and JONSÉN, Jennie. *Food Sovereignty: Towards democracy in localized food systems*. Rugby: ITDG Publishing, 2005. ISBN 1-85339-608-7.
- ZAGATA, L. 'We Want Farmers' Markets!' Case Study of Emerging Civic Food Networks in the Czech Republic. In *International Journal of Sociology of Agriculture*, ročník 19, číslo 3/2012, str. 347–364.

Předběžný termín obhajoby

2016/17 LS – PEF

Vedoucí práce

doc. Mgr. Ing. Lukáš Zagata, Ph.D.

Garantující pracoviště

Katedra humanitních věd

Elektronicky schváleno dne 23. 2. 2017

doc. PhDr. Michal Lošťák, Ph.D.

Vedoucí katedry

Elektronicky schváleno dne 27. 2. 2017

Ing. Martin Pelikán, Ph.D.

Děkan

V Praze dne 31. 03. 2017

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou diplomovou práci "Alternativní potravinové iniciativy a potravinová suverenita" jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucího diplomové práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu použitých zdrojů na konci práce. Jako autorka uvedené diplomové práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušila autorská práva třetích osob.

V Praze dne 31. března 2017

Poděkování

Děkuji touto cestou svému vedoucímu práce panu Mgr. Ing. Lukáši Zagatovi Ph.D. za jeho podnětné rady, profesionální vedení a zároveň pochopení při vedení této práce. Dále děkuji všem dotazovaným - Honzovi, Pavlovi, Štěpánovi, Michalovi, Míše a Karen, za jejich ochotu se pro účely práce podělit o své zkušenosti a názory, jsou i pro mne osobně inspirací. Děkuji také své mamince za její nadšení a velkou podporu.

Alternativní potravinové iniciativy a potravinová suverenita

Abstrakt:

Diplomová práce se zabývá alternativní scénou potravinářského průmyslu v České republice se zaměřením na takové iniciativy, které vznikly na popud samotných spotřebitelů, tedy na tzv. občanské potravinové sítě (civic food networks - CFN). Práce je rozdělena

na část teoretickou a část praktickou. Teoretická část se, kromě představení CFN, zabývá teoretickými a praktickými východisky pro CFN v České republice a dále se věnuje životním stylům a filosofiím, z jejichž hodnot může občanská iniciativa vycházet. Na základě polostrukturovaných rozhovorů s koordinátory skupin komunitou podporovaného zemědělství (KPZ) jsou v praktické části zkoumány otázky formy fungování KPZ, vlastního vztahu ke své skupině, přínosů tohoto systému pro zapojené jedince a významu systému pro celou společnost. Dalším zkoumaným tématem je příspěvek KPZ systému k potravinové suverenitě České republiky.

Klíčová slova: AFN, CFN, komunitou podporované zemědělství, potravinová suverenita, Česká republika, alternativní životní styly

Alternative food initiatives and food sovereignty

Abstract:

The diploma thesis deals with the alternative scene of the food industry in the Czech Republic with focus on initiatives, which have been formed in response to consumer demand, called civic food networks (CFN). The thesis is divided into a theoretical and a practical part. Besides the presentation of CFN, the theoretical part of the thesis is focused on the theoretical and practical basis of CFN in the Czech Republic and explores the lifestyles and philosophies from which can these civic initiatives arise. In the practical part, based on semi-structured interviews with the coordinators of community supported agriculture groups (KPZ), the form of operation of the KPZ, the relationship of the coordinators to their group, contributions of this system to the persons involved and the significance of the system for the whole society are explored. The next researched issue is the contribution of the KPZ system to the food sovereignty of the Czech Republic.

Keywords: AFN, CFN, community supported agriculture, food sovereignty, Czech Republic, alternative life styles

Obsah

1 Úvod.....	10
2 Cíl práce a metodika	12
2.1 Cíl práce	12
2.2 Metodika	12
3 Teoretická východiska	14
3.1 Východiska občanských potravinových sítí v ČR	14
3.1.1 Vybrané souvislosti českého zemědělství a trhu s potravinami	14
3.1.2 Potravinová suverenita.....	15
3.1.3 Trvale udržitelný rozvoj.....	18
3.1.4 Principy ekologického zemědělství	21
3.1.5 Občanské potravinové sítě	24
3.2 Občanské potravinové sítě v ČR.....	26
3.2.1 Komunitou podporované zemědělství	26
3.2.2 Komunitní zahrady	28
3.2.3 Farmářské trhy	29
3.2.4 Bedýnkové systémy	30
3.2.5 Mimoprodukční potravinové iniciativy spojené s jídlem	31
3.3 Životní styly spojené s občanskou angažovaností v potravinových sítích.....	36
3.3.1 Freegani	36
3.3.2 Slow food.....	39
3.3.3 Permakultura	42
3.3.4 Cirkulární ekonomika	45
3.3.5 Dobrovolná skromnost.....	48
3.3.6 Samozásobitelství	49
4 Vlastní práce	51
4.1 Dotazování	51
4.2 Hlavní tématické celky.....	53
4.2.1 Okolnosti vstupu do KPZ a jeho koordinování	53
4.2.2 Přínosy KPZ pro zapojené jedince.....	55
4.2.3 Způsob koordinování	57
4.2.4 Platby a ceny odběrů.....	59
4.2.5 Kritický pohled koordinátorů na fungování KPZ.....	61
4.2.6 Význam propojování se a angažovanost.....	64
4.2.7 Lokálnost a zodpovědnost	68

4.2.8	Specifika KPZ v ČR	71
5	Výsledky a diskuse	75
6	Závěr.....	79
7	Seznam použitých zdrojů	81
	Přílohy.....	89
	Seznam obrázků a tabulek.....	95
	Seznam použitých zkratk	95

1 Úvod

Zemědělství a potravinový průmysl prodělaly v posledních téměř třech desetiletích (tedy zhruba v období jedné generace) výraznou proměnu a i vlivem silné globalizace ve světě a liberalizace trhu se vyvíjejí neustále dynamicky dál. Ve vývoji zemědělství a potravinového průmyslu lze, v současné době, sledovat dvě hlavní protichůdné tendence. Na jedné straně se konvenční zemědělství snaží obstát v silné konkurenci a čelit tlakům na snižování cen a na druhé straně se rozvíjí alternativní iniciativy, kteří se snaží vymanit globálnímu tlaku a které oceňují a upřednostňují i jiné hodnoty než finanční.

Rozvoj jakýchkoliv iniciativ v dnešní informační společnosti neprobíhá lineárně, ale exponenciálně. Příklady již fungujících alternativních iniciativ u nás i v zahraničí přispívají k překonávání “mainstreamových kolejí”, které jsme si jako společnost vybudovali. Současný vývoj alternativních potravinových systémů u nás je proto poměrně rychlý, příklad nám dávají jednak ostatní země a jednak iniciativy již realizované. Tento efekt zachycuje a objasňuje následující citace: *“K rozhodnutí, že opustíme kulturu rychlosti, patří i opustit víru v ni - a to je vždy snazší, když víte, že ostatní ji opouštějí také.”* [Honoré, 2012], a ač se v citaci hovoří o kultuře rychlosti, místo ní si můžeme libovolně dosadit například “globální zemědělství” nebo “průmyslové zemědělství” nebo “konvenční zemědělství”, jednoduše zemědělství, ve kterém má hlavní slovo zisk.

Farmářské trhy, komunitou podporované zemědělství, Zachraň jídlo, Food not bombs i komunitní zahrady a další - tyto všechny systémy a iniciativy společně tvoří synergický efekt alternativ ke konvenčnímu potravinovému systému a to i přes své odlišnosti v zaměření a určitých rozdílných hodnotách. Průnik většiny hlavních hodnot, které tyto systémy a iniciativy zdůrazňují (z oblasti sociální, ekologické, ekonomické a kulturní) lze nalézt v termínu potravinové suverenity. Pojem není zatím příliš známý, navíc se může chybně zaměňovat s potravinovou bezpečností,¹ která je, díky svému obsažení v dokumentech OSN, známější. Potravinová suverenita se kromě výživy obyvatel planety zaměřuje i na mnoho dalších souvislostí zemědělství a potravinářského průmyslu.

Co se týče rozvoje alternativní scény obecně v porovnání s ostatními vyspělými zeměmi, je Česká republika mírně pozadu a lze tedy očekávat další rozvoj. Skupiny

¹ potravinová bezpečnost představuje takový stav, kdy mají všichni lidé přístup k dostatečnému množství výživově hodnotného jídla jak geograficky, tak ekonomicky

komunitou podporovaného zemědělství jsou zakládány v českém prostředí od roku 2009 a řadí se tak u nás do iniciativ relativně mladých a zatím nepočetných. Na základě odhadů vycházejících jednak z dosavadního růstu počtu KPZ skupin a dále ze situace v zahraničí, lze očekávat další zvyšování vlivu těchto občanských iniciativ ve společnosti.

Kořeny důvodů, proč vznikají tyto alternativní iniciativy v zemědělství a potravinovém průmyslu (ale i iniciativy v jiných oblastech, které také spojuje šetrný přístup ke zdrojům a spotřebě), jsou v půdě jako v omezeném zdroji, o který musíme uvážlivě pečovat.

“Opustíš-li mne, nezahynu, opustíš-li mne, zahyneš.”

Viktor Dyk, Země mluví

2 Cíl práce a metodika

2.1 Cíl práce

Na scéně alternativních potravinových systémů u nás se v posledních letech odehrává velmi rychlý vývoj a proměna.

Hlavním cílem této diplomové práce je zpřehlednit současný stav občanských potravinových sítí v České republice a dále zjistit, zda vybraná občanská potravinová síť - komunitou podporované zemědělství - přispívá k potravinové suverenitě u nás.

Cílem teoretické části práce je, v kontextu našeho prostředí, prozkoumat a zpřehlednit občanské potravinové sítě a mimoprodukční občanské iniciativy, životní styly a filosofie v České republice související se všemi fázemi potravinového systému, od pěstování a chovu, přes distribuci až po konzumaci, které zdůrazňují odpovědnost vůči ekosystému (Zemi), přírodě i lidem.

Cílem praktické části je na základě kvalitativního výzkumu zkoumat KPZ za účelem:

- objasnění motivací vedoucích k jejich vzniku,
- identifikování vnitřních faktorů, které brzdí další rozvoj systému,
- prozkoumání a objasnění přínosů KPZ pro členy i pro společnost,
- zjištění, v jakém vzájemném vztahu je KPZ systém a koncept potravinové suverenity v České republice.

2.2 Metodika

V diplomové práci byl využit kvalitativní přístup ke zkoumání problematiky občanských potravinových sítí v České republice. Práce je rozdělená na dvě části - teoretickou a praktickou.

V teoretické části je využito studium odborné literatury a internetových zdrojů, relevantních video materiálů a přednášek. Tato část nejprve přibližuje situaci českého zemědělství a další východiska pro alternativní potravinové sítě u nás, dále druhy občanských potravinových sítí, které již v ČR fungují a v neposlední řadě životní styly a filosofie, o jejichž hodnoty se mohou občanské potravinové sítě opírat a souviset s nimi.

V praktické části byla použita metoda dotazování, technika polostrukturovaného rozhovoru. Hlavní témata a konkrétní otázky byly stanoveny předem (viz. Příloha č. 9), nicméně rozhovory byly vedeny velmi volnou formou tak, aby dotazovaní měli co nejširší prostor pro svá vyjádření. Celkem bylo provedeno šest rozhovorů v rozsahu 1,5 - 3 hodin, probíhaly na místech, která si určili pro své pohodlí dotazovaní - tedy v kavárně, restauraci, u dotazovaného doma nebo venku při procházce. Všechny rozhovory byly se souhlasem dotazovaných nahrávány a později částečným přepisem přepsány již do pracovních tématických celků². V textovém záznamu rozhovorů byly dále hledány kódy pro analýzu výpovědí a klíčové citace, text byl opatřen pracovními poznámkami. Kódy a citace byly posléze seskupeny a uspořádány do výsledných tématických celků tak, jak jsou v praktické části práce.

Výběr dotazovaných probíhal technikou účelového výběru, kdy byly hledány velmi angažované členové KPZ skupin, ideálně jejich koordinátoři a dále bylo požadováno, aby každý dotazovaný byl z jiné skupiny. Bylo osloveno čtrnáct převážně pražských KPZ, ze kterých se vrátilo osm kladných odpovědí o ochotě poskytnout rozhovor a nakonec byly rozhovory realizovány s šesti z nich.

² u jednoho rozhovoru došlo omylem k nezapnutí nahrávacího zařízení, polovina rozhovoru byla proto posléze zaznamenána do textové podoby jen v přibližném znění

3 Teoretická východiska

3.1 Východiska občanských potravinových sítí v ČR

3.1.1 Vybrané souvislosti českého zemědělství a trhu s potravinami

V České republice je dnes zemědělsky obhospodařováno zhruba 54% celkové rozlohy státu, což je 4.264.000 ha zemědělský půdní fond (z něj asi polovina je zemědělská orná půda). Vlastnictví půdy je fragmentováno mezi mnoho menších vlastníků, kteří z velké části svou půdu pronajímají (asi 70 % půdy je pronajímáno) velkým zemědělcům a zemědělským družstvům. ČR má velmi vysokou výměru zemědělských podniků v porovnání s Evropou a také výrazně velké půdní bloky [eAGRI, 2017a], [Hilgertová, 2015].

V zemědělství, lesnictví a rybářství se v roce 2015 v ČR nacházelo 97.000 pracovních míst, tedy zhruba 2,5% z celkové zaměstnanosti ČR³. V zaměstnanosti došlo k výraznému poklesu jak v absolutním tak v relativním vyjádření oproti roku 2005, zaměstnanost klesla absolutně o 40.000 pracovních míst a relativně vyjádřený pokles je zhruba 30%. Ve 4. čtvrtletí roku 2015 činily průměrné měsíční výdaje na potraviny, nápoje a veřejné stravování českých spotřebitelů 2.790 Kč, tedy 21% průměrných měsíčních čistých peněžních příjmů [Český statistický úřad, 2017].

České zemědělství a trh s potravinami prošly v minulých třech desetiletích výrazným a rychlým vývojem, od centrálně řízeného zemědělství po plně liberalizovaný trh⁴. Tato transformace má za následek vysoké podíly prodeje potravin u obchodních řetězců, tento podíl na českém trhu činí v dnešní době zhruba 66% (řadíme se mezi země s nejhustší sítí hypermarketů v Evropě). Druhým, velmi silným stimulem pro vývoj trhu je současný celosvětový trend globalizace. Změny v charakteru zemědělské produkce přinesl i technologický pokrok, který má za následek již zmíněné snižování zaměstnanosti v zemědělství [Zagata, 2012].

³ pro porovnání ve světě poskytuje zemědělství obživu 40% světové populace a je největším zdrojem příjmů a pracovních míst pro chudé venkovské domácnosti [United Nation: Informační centrum OSN v Praze, 2016]

⁴ zajímavým momentem v naší historii bylo družstevnictví se svými charakteristikami jako např. lokálnost, ekonomická demokracie, spoluzodpovědnost, péče o komunitu apod. [Družstevní asociace České republiky, 2017]

Znatelnější odklon od konvenčního a tržního nazírání na zemědělství a potravinářský průmysl u nás nastává v posledních letech a můžeme jej zhruba datovat od rozvoje farmářských trhů (tj. od roku 2010, kdy pomalu doznávaly i důsledky hospodářské krize) [Spilková, 2016], [Zagata, 2012].

V dnešní době je hlavním cílem ve většině hospodářských oblastí hospodářský růst (zisk) a v zemědělství je tomu většinou také tak. Rozhodování se dle zisku s sebou nese ale následky - česká pole jsou z většiny oseta monokulturně výběrem odolných a vysoce plodících odrůd malého počtu nejvýnosnějších plodin. Lidé mohou být nazíráni jako na zdroj pracovní síly a ten je vhodné plně využít. Jsou často vědomě přehlíženy jiné hodnoty než ekonomický růst. Tato optika se dostává i do společnosti a může tvořit bariéru vzniku a šíření alternativ a spotřebitelského chování, které se od paradigmat středněproudé ekonomie distancují [Johanisová, 2014].

3.1.2 Potravinová suverenita

Potravinová suverenita (anglicky food sovereignty) je pojem, který se výrazně šíří od roku 2007, kdy byla v malijském městě Nyéléni na světovém Fóru potravinové suverenity uvedena jeho oficiální definice: *“Potravinová suverenita je právo lidí na zdravé a kulturně odpovídající jídlo produkované dle ekologických a udržitelných metod a dále právo definovat si vlastní jídlo a zemědělský systém”* [Declaration of Nyéléni, 2007, vlastní překlad]. Myšlenky a koncept potravinové suverenity se ale objevily již dříve, poprvé byly uvedeny v Římské deklaraci Světové potravinové bezpečnosti⁵. Zde byl koncept uveden jako doplnění ke konceptu potravinové bezpečnosti. Potravinová bezpečnost (anglicky food security) vznikala o mnoho desetiletí dříve, jako reakce na potravinové krize všude na světě. Vlády a mezinárodní organizace (např. Světová banka) si jako prioritu svého zemědělství vybraly právě potravinovou bezpečnost - tedy snahu zajistit pro všechny lidi přístup k dostatečně nutričně a výživově hodnotným potravinám a to s ohledem na geografickou a ekonomickou dostupnost a vlastní preference a potřeby, tedy odpovídající kvalitu [Declaration of Nyéléni, 2007], [Windfuhr, 2005].

Potravinová suverenita je založena na přesvědčení, že drobní farmáři (včetně pastevců, rybářů a domorodého obyvatelstva) jsou schopní produkovat dostatečné

⁵ tato deklarace je dokumentem přijatým Světovou potravinovou konferencí konající se v roce 1996, kterou organizovala FAO UN

množství zdravých a udržitelným způsobem vyprodukovaných potravin pro celý svět. Ve své definici potravinová suverenita odkazuje na principy udržitelného rozvoje (udržitelný rozvoj viz kapitola 3.1.3) a na ekologické metody produkce (metody ekologického zemědělství viz kapitola 3.1.4). Cesta potravinové suverenity je postavena na 6 principech, které se týkají celého potravinového systému, tedy produkce, distribuce a konzumace potravin:

1. *“Zaměření se na potraviny pro lidi: jídlo je základním lidským právem a nemůže být na něj nahlíženo pouze jako na komoditu mezinárodního zemědělského obchodu.*
2. *Hodnota poskytovatelů potravin: malý farmáři, rybářské osady, původní obyvatelé jsou podporováni a oceňováni. Politiky, které ohrožují a nedoceňují jejich živobytí, jsou odmítány.*
3. *Lokální potravinové systémy: poskytovatelé potravin a spotřebitelé jsou si blíže díky lokálnímu trhu. Nespravedlivý mezinárodní obchod a vzdálené a neodpovědné korporace jsou odmítané.*
4. *Kontrola na lokální úrovni: kontrola nad půdou, vodou, osivy⁶ a hospodářskými zvířaty je vložen do rukou poskytovatelů potravin. Privatizace přírodních zdrojů prostřednictvím zákonů, obchodních smluv a práv na duševní vlastnictví je odmítaná.*
5. *Budování znalostí a dovedností: jsou podporovány místní znalosti a dovednosti⁷ které uchovávají, rozvíjejí a vedou lokální potravinové systémy. Technologie podkopávající nebo znečišťující tento systém (například geneticky modifikované organismy) jsou odmítané.*
6. *Práce s přírodou: je plně využít příspěvek ekosystémů při nízké míře externích vstupů a je rozvíjena odolnost a pružnost ekosystémů zvláště s ohledem na klimatické změny.”* [Declaration of Nyéléni, 2007, vlastní překlad]

⁶ celosvětově je trh s osivem ze 75% ovládan deseti největšími chemickými koncerny (např. Monsanto, DuPont, Deer, Syngenta, Bayer, Cargill) a tyto firmy jsou zároveň největšími producenty hnojiv, herbicidů, pesticidů a jiných pěstebních doplňků, což se může zdát jako střet zájmu nebo může působit kontroverzně [Kvapil, 2015]

⁷ příkladem je projekt “Zdravá škola” <http://www.skutecnezdravaskola.cz/>, který se zaměřuje jak na poskytování zdravé stravy dětem, tak na vzdělávací a osvětové programy pro děti, aby lépe pochopily souvislosti potravinářského průmyslu a zemědělství. Momentálně je do programu zapojeno 240 škol se zhruba jednou desetinou všech žáků v ČR

Potravinová suverenita prosazuje vlastnictví (a sdílení) půdy, vodních zdrojů, semen, hospodářských zvířat a biodiverzity do zemědělství v rukou zemědělců a drobných producentů, bez hrozby z privatizace těchto zdrojů velkými korporacemi a bez hrozby z omezení přístupu k těmto zdrojům. Brání zájmy dalších generací a podporuje společenské vztahy bez utlačování, bez nerovností mezi muži a ženami⁸, národy, etnickými skupinami a sociálními vrstvami a velmi silně se tak obrazí na celou společnost a snaží se o změnu jejího uvažování, o změnu paradigmat, ze kterých vycházíme. Díky zaměření se na malé a střední zemědělské entity potravinová suverenita podporuje rozvoj venkova a udržitelného živobytí. Dále vyžaduje, aby národům, komunitám i jednotlivcům bylo umožněno rozhodovat o svém domácím trhu a obchodu s potravinami ve vztahu k míře své soběstačnosti a ochraně trhu a to na rozdíl od dnešní situace, kdy hybatelem celosvětového trhu s potravinami jsou převážně síly mezinárodního obchodu v rukou největších korporací. Bojuje proti centralizovanému hospodářství v jakékoliv jeho oblasti a také se ohrazuje proti politikám Světové banky (WB) a Světové obchodní organizace (WTO), které částečně přispívají ke globalizaci a podpoře liberalizovaného světového obchodu, i v důsledku čehož dochází k importu zboží na lokální trh za dumpingové ceny, které ale neodráží jejich reálnou hodnotu v lokalitě obchodu, pouze jsou výsledkem spekulace na vzdáleném, globálním trhu [Nyéléni EUROPE, 2017].

Z určitého pohledu lze potravinovou suverenitu vnímat jako cestu vedoucí k naplnění potravinové bezpečnosti a tedy při hodnocení jejich úspěšnosti přes hodnocení naplnění cílů potravinové bezpečnosti se může jevit, že směřují oba koncepty za stejným cílem (potravinová bezpečnost nedefinuje explicitně, jak se ideálního stavu, tedy dostupnosti potravin pro všechny lidi, má dosáhnout). Nicméně při pohledu ze strany potravinové suverenity - tedy práva lidí si definovat a naplňovat svůj vlastní potravinový systém (v celém jeho rozsahu, tedy v produkci, distribuci a konzumaci) vyznívají oba koncepty protichůdně. Potravinová bezpečnost je definována jako stav uspokojení potřeby jídla všech lidí a není definován postup, který k tomuto stavu má vést. Při začlenění potravinové bezpečnosti do nadnárodních politik nastala situace, kdy na neregulovaně otevřeném trhu se do popředí dostali nadnárodní korporace, které nejen že bezpodmínečně

⁸ které jsou, dle FAO celosvětově zodpovědné za 70% výroby potravin, ale jejichž přínos je opomíjen [La Via Campesina, 2017].

nepřispívají k potravinové bezpečnosti, nad to jsou vždy kontraproduktivní při snaze o dosažení potravinové suverenity.

V roce 2015 byla v České republice na základě podnětů z prvního českého Fóra potravinové suverenity založena Iniciativa potravinové suverenity, *“diskuzní platforma jednotlivců a organizací”* [Potravinová suverenita, 2017], která se ve své činnosti soustřeďuje na šíření konceptu potravinové suverenity jako přístupu k potravinovému systému a zemědělství ČR, na podporu stávajících a zakládání nových aktivit podporujících potravinovou suverenitu a síťování stávajících aktérů PS v ČR a zprostředkovávání propojení s iniciativami ze zahraničí. Tato iniciativa je tvořena sítí pracovních tematických skupin, které tvoří koordinátor tématu a členové. Skupiny se samostatně schází v průběhu roku a dohromady potom organizují pro sebe a veřejnost Fórum potravinové suverenity [Potravinová suverenita, 2017].

Světové hnutí Via Campesina je nejdůležitější mezinárodní organizací prosazující potravinovou suverenitu. Sdružuje miliony lidí (s důrazem na rolníky, bezzemky, hospodařící ženy a venkovskou mládež), kterým se díky obraně malorozsahového lokálního zemědělství dostává podpory, sociální spravedlnosti a jejich důstojnosti. Hnutí zahrnuje na 200 milionů drobných zemědělců souhrnně ze zhruba 80 zemí, a je autonomním, multikulturním a pluralistickým hnutím politicky, ekonomicky nebo jinak nezávislým na jakékoliv entitě. Hnutí je celosvětově uznávaným aktérem potravinových debat, které vede jak na nadnárodní úrovni např. s Organizací pro výživu a zemědělství (spadající pod OSN), tak na úrovni lokální [La Via Campesina, 2017].

3.1.3 Trvale udržitelný rozvoj

Ať už jsme kdekoliv na názorovém spektru od naprosté liberalizace trhu k plně řízené ekonomice, je zřejmé, že směr, kterým se celosvětová produkce, spotřebovávání zdrojů a rozvoj konzumu ubírá, je neudržitelný.

Definice udržitelného rozvoje (UR) OSN zní: *“Udržitelný rozvoj je takový rozvoj, který zajistí potřeby současných generací, aniž by bylo ohroženo splnění potřeb generací příštích, a aniž by se to dělo na úkor jiných národů.”* [Ministerstvo životního prostředí, 2017]. Udržitelný rozvoj zohledňuje rovnováhu mezi současností a budoucností, mezi třemi pilíři udržitelného rozvoje - tedy ekonomickým rozvojem, životním prostředím

a sociálním rozvojem a rovnováhu napříč celým světem - mezi lokálním a globálním aspektem.

Česká legislativa definuje UR v § 6 zákona č. 17/1992 Sb. o životním prostředí jako *“rozvoj, který současným i budoucím generacím zachovává možnost uspokojovat jejich základní životní potřeby, a přitom nesnižuje rozmanitost přírody a zachovává přirozené funkce ekosystémů.”*⁹ [Ministerstvo životního prostředí, 2017] Zde je zdůrazněn pilíř životního prostředí. Právě oddělování pilířů od sebe kritizuje i zpráva *“Naše společná budoucnost”*¹⁰ a zdůrazňuje že: *“Současné instituce mají tendenci chovat se nezávisle a pracují na základě relativně úzkých mandátů (kompetencí) a uzavřených rozhodovacích procesů.... Ochrana prostředí a cesta udržitelného rozvoje musí patřit ke společenskému poslání všech vládních institucí a většiny institucí soukromého charakteru.”* [Naše společná budoucnost, 1987 in Mezřický, 2005].

V roce 2015 přijala ČR společně s ostatními členskými zeměmi OSN sedmnáct *“Cílů udržitelného rozvoje”*, které představují program rozvoje na období let 2015 - 2030 (a navazují tak na osm *“Rozvojových cílů tisíciletí”*, které byly závazné pro členské státy OSN v letech 2000 - 2015). Mnoho z těchto cílů se více či méně týká i potravinového průmyslu a zemědělství a jako cíle udržitelného rozvoje korespondují i se smyslem potravinové suverenity¹¹, jako příklad jsou uvedeny tyto: (další velmi relevantní cíle viz Příloha č. 1)

- *“2.1 Do roku 2030 vymýtit hlad a zajistit přístup všem lidem, zejména chudým a ohroženým, včetně malých dětí, k bezpečné, výživné a dostačující stravě po celý rok”*¹²
- *2.3 Do roku 2030 zdvojnásobit zemědělskou produktivitu a příjmy malých zemědělců – zejména žen, původních obyvatel, rodinných farmářů, pastevců*

⁹ udržitelný rozvoj není pouze v gesci národních a mezinárodních politik. Jeden z nejsilnějších vlivů na současně silně liberalizovaný trh má poptávka koncových spotřebitelů. Tou spotřebitelé udělují konkrétním zbožím a službám tzv. peněžní hlasy. Nákupem spotřebitel tak rozhoduje, kdo, co a za jakých podmínek bude produkovat

¹⁰ zpráva *Naše společná budoucnost* v roce 1987 představila poprvé definici (trvale) udržitelného rozvoje

¹¹ potravinová suverenity je uvedena dále v samostatné kapitole 3.1.2

¹² neboli zajištění potravinové bezpečnosti

a rybářů – pomocí zajištění bezpečného a rovného přístupu k půdě, dalším výrobním zdrojům (a vstupům), znalostem, finančním službám a trhům¹³

- 8.4 Postupně až do roku 2030 zlepšovat efektivní využívání globálních zdrojů ve spotřebě i výrobě a učinit vše potřebné pro to, aby ekonomický růst nebyl spojen s poškozováním životního prostředí¹⁴” [United Nation: Informační centrum OSN v Praze, 2016].

Ekologická stopa

Ekologická neboli environmentální stopa je proměnná¹⁵, která udává, kolik plochy země a vodstva je potřeba k zajištění zdrojů a k asimilaci odpadů definované populace nebo produktu. Její hodnota se počítá jako součet “plošných náročností” všech aktivit sledovaného subjektu (pěstování potravin přes těžbu nerostných surovin, skladování a recyklaci odpadu, dopravu atd.). Uvádí se v tzv. globálních hektarech - gha - “každá jednotka odpovídá jednomu hektaru biologicky produktivních ploch s “globálně průměrnou produktivitou”. Tyto globální hektary nesmíme zaměňovat s reálnými hektary” [Mezřický, 2005].

V roce 2010 vyzvala Rada Evropské unie Komisi, aby vypracovala návrh metodologie pro výpočet environmentální stopy organizace a produktu a vyzývá členské státy EU k používání environmentální stopy jako univerzálního indikátoru environmentálního profilu [EUR-Lex: Access to European Union law, 2013].

Celý svět momentálně spotřebovává o 60% více biokapacity, než máme k dispozici a dle propočtů se toto číslo bude zvyšovat, pokud nesnížíme svou ekologickou stopu. Závažný vývoj sledujeme v průměrné evropské biokapacitě, která s minimálními výkyvy za posledních 50 let klesá (od roku 1961 do roku 2007 let klesla zhruba o jednu pětinu). Ekologická stopa průměrného občana České republiky, viz. Obrázek č. 1, je rovna 5,73 gha

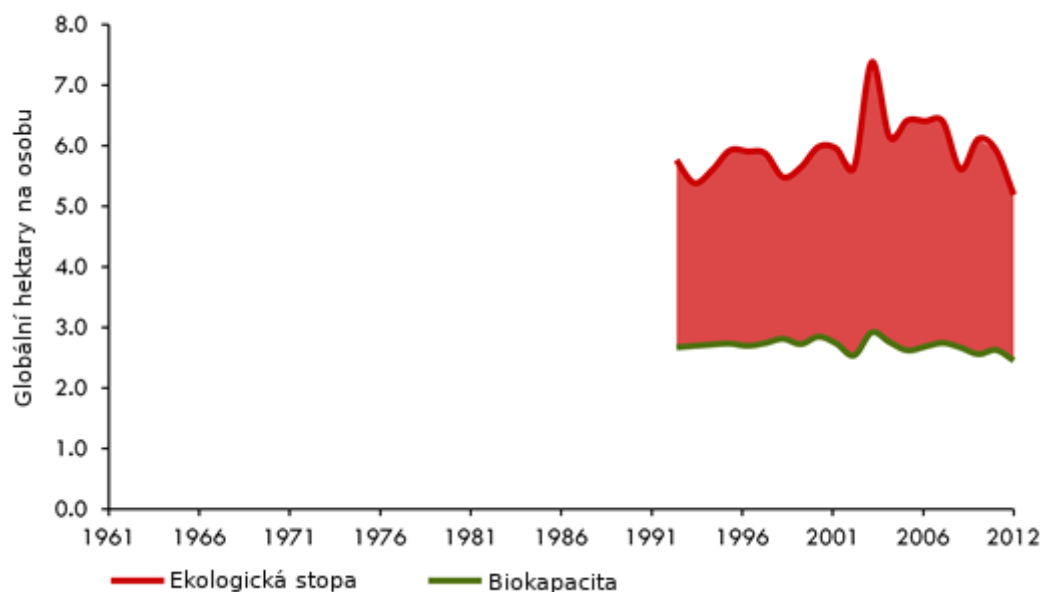
¹³ zdůraznění drobných poskytovatelů jídla, “500 milionů malých farem z celého světa, z nichž většina je zavlažována pouze deštěm, poskytuje až 80 procent jídla spotřebovávaného ve velké části rozvojového světa. Investice drobného zemědělství mají významný vliv na zvyšování potravinové bezpečnosti a výživy nejhudších i na produkci” [United Nation: Informační centrum OSN v Praze, 2016]

¹⁴ ve všech cílech je velmi často zmíněn ekonomický růst jako nezpochybnovaný cíl, jehož udržitelnost kritizuje Johanisová v knize *Ekologická ekonomie: vybrané kapitoly*

¹⁵ tento ukazatel zahrnuje mnoho faktorů jako například náročnost na vodu, půdu, erozi, vzduch. Pokud bychom posuzovali výběrově například jen náročnost na vodu (tzv. vodní stopu), vyšel by například kilogram rajčat cca 2x náročněji než kilogram hovězího masa, při započtení ale náročnosti půdy, eroze a vzduchu se u rajčat dostaneme na pětinou náročnost než má hovězí maso [Kušková, 2009]

(dostáváme se tak na příčku 14. země s nejnáročnějším průměrným obyvatelstvem světa) přičemž biokapacita na člověka u nás činí 2,67 gha [Global Footprint Network, 2017].

Obrázek č. 1: Průměrná ekologická stopa v ČR na osobu v letech 1992 - 2012

[Global Footprint Network, 2017, vlastní úprava]

Pomocí ekologické stopy můžeme spočítat environmentální náročnost výrobků, ukazatel se ale kvůli nezohledňování odpovědnosti sociální a ekonomické nedá použít jako univerzální ukazatel udržitelného rozvoje.

3.1.4 Principy ekologického zemědělství

Ekologické zemědělství (EZ) je šetrná forma hospodaření, kdy je omezeno nebo vyloučeno použití nepřírodních látek a nepřirozených postupů, které by potenciálně mohly kontaminovat potravní řetězec nebo přílišně zatížit životní prostředí. U chovu hospodářských zvířat je brán zřetel na jejich přirozený a důstojný chov, kvalitu krmiv a vyloučení (jako u rostlinné produkce) nepřírodních a nepřirozených aditiv v nich. EZ utváří udržitelné pracovní pozice ve venkovských oblastech České republiky a nabízí obyvatelstvu kvalitní, zdravé a převážně lokální biopotraviny. *“Ekologické zemědělství je*

moderní formou obhospodařování půdy bez používání chemických vstupů s nepříznivými dopady¹⁶ na životní prostředí, zdraví lidí a zdraví hospodářských zvířat.” [eAGRI, 2017b], [Akční plán ČR pro rozvoj ekologického zemědělství v letech 2016–2020, 2016]. Podle nařízení Rady (ES) č. 834/2007 se Ekologické zemědělství definuje jako: „*Ekologická produkce je celkový systém řízení zemědělského podniku a produkce potravin, který spojuje osvědčené environmentální postupy, vysokou úroveň biologické rozmanitosti, ochranu přírodních zdrojů, uplatňování přísných norem pro dobré životní podmínky zvířat a způsob produkce v souladu s požadavky spotřebitelů, kteří upřednostňují produkty získané za použití přírodních látek a procesů.*“ [EUR-Lex: Access to European Union law, 2014a]. Hlavní myšlenky výše uvedených definic lze shrnout do stručného vyjádření: „*Ekologické zemědělství je způsob produkce potravin, který respektuje přirozené životní cykly.*“ [European Commission, 2017a, vlastní překlad].

V České republice je ekologické zemědělství legislativně ošetřeno zákonem č. 242/2000 Sb. o ekologickém zemědělství. Z pohledu EU spadá EZ do oblasti Společné zemědělské politiky a je jednou z jejích hlavních oblastí. EU dále vydala nařízení, že všechny bioprodukty (produkty ekologického zemědělství) vyprodukované v zemích EU musí nést označení tzv. biolist viz obrázek č. 2. Česká legislativa nad to ukládá povinné označení pro české bioprodukty a sice tzv. biozebra viz obrázek č. 2 a dále uvedení kontrolního orgánu, který biocertifikaci potvrdil.

Obrázek č. 2: Biolist a biozebra

[Kontrola ekologického zemědělství, 2017]

¹⁶ vyznění úvodní věty o ekologickém zemědělství z internetových stránek Ministerstva zemědělství má nádech zpochybnění příznivosti konvenčního zemědělství v podobě jeho dopadů na životní prostředí, zdraví lidí a hospodářských zvířat

Bioprodukty jsou pro koncového spotřebitele většinou dražší než stejné produkty pocházející z konvenčního, průmyslového zemědělství. Za vyšší cenou stojí jednak nižší produktivita EZ¹⁷ a dále si také touto cenou “předplácíme budoucnost” v podobě zachované biodiverzity, úrodné půdy, čisté vody, sociální stability společnosti a potravinové suverenity státu. V ceně je také obsažena kvalita, zdraví a odpovědnost nejen vůči budoucnosti ale i vůči současnosti například ve formě humánního zacházení s hospodářskými zvířaty. Bioprodukty byly původně prodávány přímo farmáři na jejich farmách (tzv. prodej ze dvora, který i dnes na některých farmách probíhá), teprve s rostoucím povědomím spotřebitelů a s rostoucí poptávkou se utvořil tlak na vývoj jiných forem distribuce a prodeje. Vznikaly obchody specializované na zdravé a bio potraviny, od roku 2007 jsou bioprodukty zařazovány i do sortimentu supermarketů [Zagata, 2012].

Ekologické zemědělství je nejrozšířenější formou alternativních potravinových systémů¹⁸ v ČR a jde také o jednu z nejstarších forem novodobých alternativních systémů¹⁹ u nás (se svou historií dlouhou přes 25 let). U nás začalo být EZ systematicky dotováno²⁰ v roce 1998. Se zavedením státní podpory se začalo EZ výrazně šířit, jak tomu dosvědčuje i výměra zemědělské půdy v ekologickém zemědělství, která, do té doby se zvyšující o pár procent ročně, se meziročně zvedla na více než trojnásobek. V roce 1998 byla výměra půdy v EZ zhruba 72.000 ha, v roce 2016 výměra činila zhruba 503.000 ha (pro srovnání se jedná o 12 % podíl na celkovém zemědělském půdním fondu ČR). Rok 1998 je proto považován za začátek “ekoboomu” v ČR. K šíření a rozvoji ekologického zemědělství docházelo, na rozdíl od ostatních v práci představených iniciativ a konceptů, co se hierarchie týče, ve směru od shora dolů - od Ministerstva zemědělství směrem k zemědělcům. V začátcích ekologického hospodaření u nás patřila k hlavním motivům zemědělců finanční státní podpora [Dittrichová, 2008], [Akční plán ČR pro rozvoj ekologického zemědělství v letech 2016–2020, 2016], [Zagata, 2012].

¹⁷ průměrně se příjem z EZ pohybuje na úrovni mezi 41 a 68% příjmu konvenčního zemědělství [Akční plán ČR pro rozvoj ekologického zemědělství v letech 2016–2020, 2016]

¹⁸ viz. kapitola Občanské potravinové sítě

¹⁹ pojem novodobý odkazuje na změnu většinové formy prodeje potravin, neboť dříve by se za konvenční způsob dal označit prodej ve “farmářských” maloprodejnách, přímo od farmáře apod. a až s rozšířením nákupů u zprostředkovatelů (v marketech, obchodech) se z dříve konvenčního způsobu stala alternativa

²⁰ dotace u nás silně ovlivňují charakter EZ, jak je zřejmé například z ovlivnění vývoje rozložení druhů půd do zemědělských kategorií na základě dotačních programů

EZ je proto možné označit za průkopníka pro ostatní alternativní potravinové systémy. Jako první a stabilně zavedená forma alternativního potravinového systému umírňuje kontroverznost ostatních a tím usnadňuje jejich přijetí a implementaci jejich principů a praktik ve společnosti.

3.1.5 Občanské potravinové sítě

Pojem občanské potravinové sítě (CFN - civic food networks) se snaží pojmenovat a vymežit současné tendence a děje (dynamiku) potravinového systému, pro účely jeho dalšího možného zkoumání. V posledních letech vyvstala potřeba zavést tento nový pojem, neboť se začali objevovat a rychle rozvíjet iniciativy, které mění role v dosavadním potravinovém systému. Konzumenti²¹ se stávají hlavní hybnou silou těchto nových alternativ vůči konvenčnímu systému, jsou aktivními iniciátory a touto svou zodpovědností si i vydobývají právo udávat tak sami směr, jakým by se měl systém ubírat a znovuzískat kontrolu nad potravinami. CFN stejně jako AFN *“vycházejí z jiného pohledu na svět a usilují o udržitelnější a sociálně spravedlivější formy podnikání a uspokojování lidských potřeb”* [Johanisová in Lokální a alternativní ekonomické systémy, 2016]. Také díky pozornosti, kterou potravinám občanské potravinové sítě dávají, se dostávají do povědomí i širší dopady potravinového systému a na zemědělství se nahlíží nejen jako na poskytovatele materiálu ale zároveň jako na oblast sociálních a politických dějů. CFN v sobě zahrnují i přeměnu potravinového systému z pohledu lidské odpovědnosti, morálky, kulturnosti (a zohledňují tak multidisciplinaritu potravinového systému). Koncepty AFN a CFN se v mnohých charakteristikách překrývají a i určité potravinové sítě spadají pod oba z nich, do CFN potom patří například komunitou podporované zemědělství, komunitní zahrady, farmářské trhy, bedýnkový systém a dále je možné k nim přiřadit i nově vznikající tzv. mimoprodukční občanské iniciativy spojené s jídlem jako např. Zachraň jídlo, veřejné ledničky aj., viz další kapitoly [Renting, 2012].

Hlavní odlišnost oproti dříve zavedeným způsobům nazírání na potravinový systém, jako AFN²², SFSC²³ nebo LFS²⁴, lze sledovat ve vzrůstající důležitosti a váze

²¹ Pro spotřebitele u CFN jsou někdy hledány nové pojmy, jak například “konzumaktér” (spojení slov konzument a aktér), které zdůrazňují aktivní roli spotřebitele [Hajzler, Valeška, 2015]

²² AFN neboli alternativní potravinové sítě (alternative food networks)

²³ SFSC neboli krátký potravinový dodavatelský řetězec (short food supply chain)

²⁴ LFS neboli místní potravinový systém (local food system)

občanské společnosti při utváření a řízení potravinových systémů oproti vlivům trhu, zemědělců a státu. Koncept AFN je pro nově se objevující alternativy zbytečně široký a při dalším zkoumání tak nedostatečně vymezuje a definuje současné trendy v potravinových systémech ve světě. AFN jsou definovány jako *“způsob zajišťování potravin, který je charakteristicky považován za odlišný (možná protichůdný) od mainstreamového modelu, který je dominantní pro rozvinuté země”* [Tregear in Renting, 2012, vlastní překlad] a zahrnují širší potravinové sítě, od ekologického zemědělství, farmářských trhů, konceptu fair-trade, po komunitní zahrady, regionální produkty a další. AFN oproti konvenčnímu zemědělství míří k prosazení i jiných, alternativních hodnot než je finanční zisk u potravinového systému, jsou ale stále zaměřeny na řízení a změnu ze strany vlády, zemědělců a podniků nebo i spotřebitele, není to ale pravidlem a spotřebitelský příspěvek do systému spočívá často pouze ve výběru “jiného” produktu [Renting, 2012].

U CFN se na rozdíl od AFN připojuje k udržitelnosti tohoto konceptu ještě dialog mezi spotřebitelem a zemědělcem, který poskytuje zemědělcům jistotu, že jídlo, které produkuje, nalezne za reálnou cenu (férovou cenu) svého kupce (v spotřebiteli, se kterým tento dialog vede) a tak nemusí zemědělec z důvodu existenciálního strachu dělat kompromisy ve způsobu produkce jen proto, aby ušetřil náklady na úkor kvality. Cena je utvářena shodou všech aktérů a jelikož tato dohoda probíhá mimo konvenční trh a bez ohledu na něj, nevstupuje do cenotvorných procesů nerelevantní hodnota jídla jako spekulované komodity. Svou aktivní účastí dává také spotřebitel najevo, do jaké míry klade na potraviny důraz, což zemědělce motivuje [Valeška, 2015].

Obhajobou potřeby většího důrazu na hlas drobných farmářů a spotřebitelů jsou i koncepty potravinové demokracie, potravinové suverenity aj. Oba koncepty prosazují (stejně tak jako CFN) právo a příležitost občanů měnit a posouvat vlastní potravinový systém. Rozdílem mezi uvedenými koncepty je například jejich vznik - potravinová demokracie byla představena Langem jako reakce na vzrůstající sílu korporátních společností na trhu s potravinami, kdežto potravinová suverenita je vybudována organizací drobných farmářů La Via Campesina (viz. kapitola 3.1.2 Potravinová suverenita) a její vznik tak souzní i s její filosofií převzetí práva na utváření potravinového systému společně s odpovědností drobnými farmáři a spotřebiteli [Renting, 2012].

3.2 Občanské potravinové sítě v ČR

3.2.1 Komunitou podporované zemědělství

Pro komunitou podporované zemědělství (KPZ) neexistuje jednoznačná definice, ale většina autorů se shodne na 2 hlavních bodech definice - za prvé KPZ tvoří vztah spotřebitelů a producentů potravin a za druhé tito aktéři spolu sdílí úspěchy i neúspěchy produkce a tvoří tak partnerství vzájemné důvěry a podpory. Funkčně jde tedy o podobný model jako tzv. bedýnkový systém²⁵, ale rozdíl tvoří partnerství odběratelů a místních zemědělců, které je uzavírané a platbou předem stvrzené na sezónu nebo více dopředu. Naproti tomu u bedýnkového systému na vztah obou stran nejsou kladeny žádné požadavky a žádný důraz [Overview of Community Supported Agriculture in Europe, 2016].

I význam KPZ je chápán různě - někteří jej vidí v samotném dodavatelsko-odběratelský model, jiný vnímají význam v aktivitách o něž se KPZ snaží a idejích, které se snaží ve společnosti rozvíjet (a na formu KPZ, tedy dodavatelsko-odběratelský model, pohlíží více jako prostředek realizace těchto aktivit a idejí). Mezi hlavní aktivity se řadí podpora *“místní produkce a spotřeby potravin, podpora šetrného hospodaření v krajině, spolupráce mezi lidmi a pěstování vztahu k jídlu.”* [KPZ - Info, 2016]. Z pohledu této práce je vnímána důležitost obou aspektů.

Je nutné si uvědomit, že KPZ není pouze nový způsob marketingu, prezentace a hledání odbytu zemědělské produkce, ale že se jedná o *“nezbytnou obnovu zemědělství díky zdravé vazbě s lidskou komunitou, které přežití závisí právě na farmách a zemědělství.”* [Overview of Community Supported Agriculture in Europe, 2016]. I s ohledem na předchozí citaci by stálo za to se zamyslet nad vztahem slova komunita a zemědělství v samotném názvu KPZ (stejně tak v angličtině - Community supported agriculture - CSA) a sice, zda by výstižnější nebylo Zemědělstvím podporovaná komunita. Vztah mezi komunitou a zemědělstvím je potřeba chápat jako rovnocenný.

²⁵ bedýnkový systém je způsob distribuce a prodeje farmářských výpěstků (většinou se jedná o rostlinnou produkci), kdy si zákazníci objednají větší množství surovin (bedýnku) od konkrétního farmáře, který zboží dodán na odběrné místo nebo přímo zákazníkovi

Pro systém KPZ platí, že každá skupina má svá specifika a je pouze na dohodě členů, jakou bude mít formu (komunitní farma - tedy komunitní neboli podílový typ nebo společenství kolem farmáře - tedy předplatitelský neboli odběratelský typ), zda se budou odběratelé podílet finančně na rozvoji farmy, zda se budou podílet svou pomocí na pěstování nebo zda budou spolurozhodovat o pěstování atd. Jedním z příkladů velmi neformální a na důvěře postavené KPZ skupiny v ČR je Komunitou podporované zemědělství manželů Šelongových, kteří se svými odběrateli nemají ani smlouvu neboť dle slov pana Šelonga “když si s někým podám ruku, je to pro mne víc než podpis” [Šelong, 2015], [Spilková, 2016].

Velký potenciál komunitního zemědělství spočívá ve vnímání komunitního zemědělství jako základny pro obnovení vztahu člověka se zemí a také jako v katalyzátoru pro zapojení a angažovanost obyvatel ve veřejném dění a prostoru. Podílením se na fungování KPZ se totiž i odběratelé stávají spoluvůrci krajiny, farem, biodiverzity a přebírají tím na sebe část odpovědnosti.

Konkurenční trh může vytvářet nezdravé tlaky na zemědělce produkovat stále více, stále rychleji a za co nejnižší cenu. Většinový spotřebitelé nemají představu o časové, finanční a pracovní náročnosti jednotlivých zemědělských produktů, takže tento tlak vytváří bez ohledu na fakt, že za požadovanou cenu si kupují potraviny chemicky hnojené nebo geneticky modifikované, které nevzešli z půdy, o kterou by se farmář s láskou a časem staral, z daleka dovážené nebo pěstované lidmi za neadekvátní odměnu. KPZ se naproti tomu snaží odběratele zapojit do zemědělství a podpořit jejich zájem. Díky tomu je dalším přínosem KPZ změna hodnot zapojených lidí z hodnot současné tržní ekonomiky²⁶ na jiné, jako je pospolitost, vzájemnost, odpovědnost, důvěra, solidarita, férovost, demokracie a jiné, jak dále rozvádí Castoriadis: *“potřeba vzdát se ekonomiky jako hlavního nebo jediného cíle a přestat konzumovat více a více zde není jen z důvodu odvrácení zničení životního prostředí planety Země, ale zvláště z důvody záchrany lidských bytostí před psychologickým a morálním úpadkem”* [Castoriadis in Overview of Community Supported Agriculture in Europe, 2016, vlastní překlad].

²⁶ “Tržní mentalita, jež redukuje vzájemné vztahy uvnitř potravinového systému na směnu komodit a peněz, je zde podrobena kritice - princip krátkodobé maximalizace zisku, charakteristický pro tržní kapitalismus a průmyslové zemědělství, je v rozporu se snahou realizovat environmentálně a sociálně udržitelnou organizaci potravinového systému” [Feagan a Henderson in Spilková, 2016].

Pro ilustraci rozvoje komunitou podporovaných zemědělství v Evropě je v příloze č. 2 uvedena mapa vývoje zapojených zemí do KPZ od roku 1978 do roku 2015 a v příloze č. 3 je uvedena mapa fungujících KPZ systémů v ČR v roce 2016. V České republice je v současné době aktivních 31 komunit KPZ, každá odhadem zahrnuje 30 - 80 odběratelů. Farmáři dodávají převážně zeleninu a ovoce, bylinky, někdy mléčné a masné výrobky a med. Závazek a pravidelný vztah trvá ve většině komunit od jara do podzimu, tedy ve vegetačním období roku. Pro stávající i potenciální zájemce ze strany odběratelů i ze strany producentů je vytvořena přehledná mapa²⁷, díky které se navazují nové kontakty [Adresář farmářů, 2016].

Všechny KPZ skupiny v České republice jsou zastřešeny pod národní neziskovou organizací Asociace místních potravinových iniciativ (AMPI), která vznikla v roce 2014. Jejimi hlavními cíli je *“vzdělávat dospělé v oblasti životního prostředí v zemědělství a spotřeby potravin, poskytovat poradenství farmářům a spotřebitelům, pomáhat jim při zakládání místních potravinových iniciativ a sociálních podniků, propagovat místní potravinové alternativy a provádět výzkum a zkoumat aktivity na poli udržitelného farmaření a místních potravinových systémů”* [Janovská in Overview of community supported agriculture in Europe, 2016]. Mezi další aktivity AMPI patří vzdělávání a environmentální výchova dětí a učitelů a šíření myšlenek a principů potravinové suverenity ve společnosti ČR.

3.2.2 Komunitní zahrady

Komunitní zahrady (KZ) představují jeden směr městského zahradničení. Podstatou KZ je společenství, které se společně stará o určitý pozemek (může jít i o betonovou nevyužívanou plochu, kde si komunita vybuduje například vyvýšené záhony), na kterém pěstuje zeleninu a schází se.

Lidé, kteří se do komunitních zahrad zapojují, jsou většinou silně angažovaní spotřebitelé, kteří zde splývají s rolí producentů potravin. Vybíjejí snahu více či méně pokrýt svou spotřebu vlastní produkcí, v naprosté většině případů ale nejde o samozásobitelství v plném rozsahu, ani to není jejich cílem. Pro mnohé z nich je hlavním motivem vytvořená komunita.

²⁷ <http://www.adresarfarmaru.cz/>

Komunitní zahrady jsou místem, kde se setkávají stejně “proaktivně” orientovaní lidé, kteří společně něco vlastníma rukama vytváří. KZ mají velký potenciál být “podhoubím” pro nové iniciativy, místem, kde eskalují nápady a idee a pomocí nadšení a příspěvku mnohých lidí se z těchto ideí stávají plány a z nich skutečnost. Příkladem KZ s výrazným přesahem je komunitní zahrada Kokoza, která slouží i jako tréninkové místo pro začlenění osob s duševním onemocněním nebo prostor pro workshopy pro veřejnost [Výroční zpráva Kokozy, 2015].

Zapojení do KZ dává lidem smysl, protože je to prostor, kde skutečně, v reálu (na rozdíl od dnes velmi virtuálního světa) něco tvoří. *“Lidé, kteří neměli nejmenší tušení o tom, že mohou zbytky svého jídla kompostovat nebo že si mohou na balkoně vypěstovat něco k jídlu, v tom podnikají první dětské kručky a strašně je to baví. Jako by se vraceli k něčemu, co je jim přirozeně, měli to jen hluboce ukryto ve svých duších a teď to objevují.”* [Hausnerová in Městské zahradničení, 2015].

Nejstarší komunitní zahrady u nás jsou KZ Kokoza a Prazelenina, které byly založeny v roce 2012. Momentálně jsou zelenina, bylinky a ovoce pěstovány na zhruba 35 zahradách. Aktuální přehled rozmístění KZ je vidět na obrázku v příloze č. 4.

Fungování komunitní zahrady je postavené ve většině případů na společné dohodě skupiny zájemců (jednotek až desítek lidí), kteří společně rozhodují o tom, co se bude pěstovat, o rozdělení záhonů, o kompostu a jiných společných záležitostech a kteří se společně o zahradu starají. Jiný, méně zastoupený model, je zahrada, o kterou se stará placený pracovník. Komunita si dále navrhuje a realizuje mnohé další projekty a akce [Kotoučková in Městské zahradničení, 2015].

3.2.3 Farmářské trhy

Farmářské trhy (FT) představují sezónní pravidelně se opakující prodejní akce, kde farmáři sami (nebo v informovaném zastoupení) nabízí své produkty na veřejných prostranstvích. V ČR neexistuje závazná jednotná legislativa, která by blíže farmářské trhy specifikovala. Ministerstvo zemědělství pouze vydalo v roce 2011 Kodex farmářských trhů, který definuje hlavní principy FT, například že *“Předmětem prodeje na Farmářských trzích může být pouze zboží, které tematicky odpovídá charakteru Farmářských trhů a vychází z české tradice, a to zejména z tradice pěstování plodin, chovu hospodářských*

zvířat a výroby potravinářských produktů.” [eAGRI, 2017c], nicméně tento dokument je nezávazný a tak je variabilita přístupů k lokálnosti (hlavnímu principu FT) a dalším principům FT napříč ČR poměrně široká.

Rozvoj farmářských trhů, po uskutečnění prvních trhů v roce 2010, probíhal velmi rychle a dynamicky a v roce 2011 byl výrazně podpořen a uspíšen grantovou podporou Ministerstva životního prostředí. O jejich organizaci se většinou starají občanské iniciativy, městské části i samotní farmáři. Momentálně se jejich počet poměrně ustálil, trh je saturován, pro představu se jich v roce 2015 pravidelně konalo zhruba 200 po celé ČR [Spilková, 2016].

Hlavní význam FT z hlediska alternativní scény potravinového systému ČR spočívá v jejich vlivu na změnu pohledu spotřebitelů na potraviny. Nenásilně a nevědomky si spotřebitelé budují vztah k čerstvým a kvalitním potravinám a prostřednictvím osobního kontaktu s farmáři získávají pochopení a porozumění pro drobné farmáře a zemědělství. FT mají potenciál oslovit širokou veřejnost a jsou jedním z výrazných prvků, které mohou přetvářet a oživovat veřejný prostor ve městech.

Pro farmáře je výhodou, že FT jsou lokálním odbytištěm, takže se zkracují dopravní vzdálenosti, dalšími přínosy je přímý kontakt se zákazníky, možnost prodat svou výrobu za odpovídající cenu a netratit kvůli placení distributorů ve formě obchodních řetězců a žádné závazné požadavky na skladbu nabízeného sortimentu (pokud se neurodí květák, farmáři nabídnou jinou zeleninu). K nevýhodám FT naopak patří cena časová náročnost a cena stánku.

3.2.4 Bedýnkové systémy

Bedýnkový systém tvoří obchodní vztah, který spolu uzavírají blízcí farmáři a spotřebitelé, převážně na sezónu. V pravidelných intervalech farmář dodává předem domluvené množství (a sortiment) potravin spotřebiteli, až domů nebo na odběrné místo. Hlavní složku bedýnky tvoří čerstvá zelenina a ovoce, může být doplněno bylinkami, květinami, masnými a mléčnými výrobky, pečivem nebo recepty a informacemi z farmy aj.

S bedýnkovým systémem se často zaměřuje komunitou podporované zemědělství. Hlavní rozdíl mezi nimi je v angažovanosti odběratelů, která je u bedýnkového systému výrazně nižší. Nevytváří se komunita, ani odběratelé mezi sebou ani s farmářem se ve většině případů neznají. Co zůstává ale zachováno, je aktivita vycházející ze strany

spotřebitelů a přímý obchodní vztah mezi farmářem a spotřebitelem, který sám o sobě přináší mnoho již zmíněných výhod (v některých případech se jedná o vztah přes jednoho prostředníka, kdy například jeden farmář shromažďuje produkty od vícero farmářů a skládá z nich obsah bedýnky, kterou distribuuje spotřebiteli).

Mezi hlavní výhody pro farmáře patří možnost přizpůsobit obsah bedýnek aktuální úrodě a sezóně, nutnosti střídat plodiny (pro zachování úrodnosti půdy), pravidelný odbyt a zpětná vazba od zákazníků. Pro spotřebitele jde o způsob jak pravidelně získat čerstvé, lokální, zdravé a kvalitní potraviny (nemusí jít o produkty certifikované biocertifikací), často jde o rozšíření obzorů v podobě netradičních plodin, bedýnkový systém také umožňuje seznámit se se zemědělcem a jeho farmou [Václavík, 2008].

V ČR je systém bedýnek (nebo biobedýnek) poměrně rozšířenou alternativní potravinovou sítí, neexistuje však ani zde zastřešující organizace nebo statistiky a údaje o jeho významu a rozšíření.

3.2.5 Mimoprodukční potravinové iniciativy spojené s jídlem

Zachraň jídlo

Zachraň jídlo je zapsaný spolek, který se od roku 2013 angažuje v oblasti plýtvání jídlem v České republice²⁸. *“Chceme, aby společnost nakládala s jídlem odpovědně ve všech fázích potravinového řetězce.”* [Zachraň jídlo, 2016]. Jejich snahou je propojovat zainteresované subjekty (potravinovou banku, producenty, pěstitele, dobrovolníky a jiné) a zprostředkovávat jim kontakt na ostatní aktéry, poskytovat jim vzdělání a nabízet řešení. Dále se zaměřuje na informování veřejnosti a podněcování zájmu veřejnosti²⁹ o problematiku plýtvání potravinami.

Nejviditelnější aktivitou spolku jsou happeningy “Křivá polévka” (vaření a rozdávání polévky pro velké množství lidí na piazzetě Národního divadla v Praze. Polévka byla uvařena ze zeleniny, kterou dobrovolníci sklidili na polích po běžné sklizni,

²⁸ zahraniční obdoba této iniciativy (a zároveň inspirace) je britská instituce Feedback (<http://feedbackglobal.org/>), která má o 4 roky náskok před českou Zachraň jídlo a jejíž cíle a snahy jsou obdobné

²⁹ za rok 2015 se spolek Zachraň jídlo se svými aktivitami dostal do českých médií celkem 120 krát [Zachraň jídlo, 2016]

neboť byla vzhledově nevyhovující pro obchodní řetězce), “Hostina pro tisíce”, “Popletená vánočka” a jiné a projekt “Jídlo není odpad, dejme mu společně druhou šanci” aneb “Paběrkování”³⁰ [Výroční zpráva Zachraň jídlo 2015].

Své působení spolek zaměřuje jak na běžné spotřebitele, farmáře, supermarkety a distributory, tak na instituce potravinářský systém regulující. V porovnání s ostatními v práci uvedenými iniciativami se Zachraň jídlo obrací široce na většinovou společnost, neoslovuje pouze alternativně smýšlející konzumenty. Jejich snaha je spojena s menšími pokroky a změnami, které se ale týkají většího množství dotčených. Další významnou a ambiciózní oblastí jejich působnosti jsou snahy o systémové proenvironmentální změny v legislativě ČR. Jde například o organizaci a účast na kulatých stolech společně se zástupci Ministerstva zemědělství ČR, zemědělci, firmy Tesco a dalšími odborníky, kde se diskutovalo o využití ovoce a zeleniny, které neodpovídají estetickým standardům [Tisková zpráva iniciativy Zachraň jídlo ze dne 24. 11. 2016] nebo spolupráci na diskutování změny dosavadní povinnosti platit 15 % “darovací” DPH společně se zástupci Ministerstva financí ČR, obchodních řetězců a jiných neziskových organizací [Zachraň jídlo, 2017].

Zachraň jídlo úzce spolupracuje s neziskovými organizacemi Potravinové banky, které: *“bojují proti plýtvání potravinami, dělí se o ně s těmi, kteří mají hlad a obnovují solidaritu mezi lidmi”* [Potravinové banky, 2017]. Činnost potravinových bank je závislá na pomoci dobrovolníků a na darech jídla od dárců v podobě koncových spotřebitelů, zemědělských podniků a obchodníků. Banky fungují ve 13 krajích ČR, první byla založena již v roce 1992. Díky spolupráci s iniciativou Zachraň jídlo se povedlo potravinovým bankám v poslední době zviditelnit své aktivity (čímž získaly banky i více dobrovolníků) a především se tím podařilo bankám zvýšit množství získaných a distribuovaných potravin.

Veřejné ledničky

Veřejné ledničky jsou projekt zaměřený na využití potravinového odpadu z domácností. Jedná se o veřejně dostupné ledničky, které jsou umístěné například

³⁰ projekt běží od roku 2015, jde o sběr nevyhovujících výpěstků dobrovolníky, úroda je posléze darována Potravinové bance, jedním cílem projektu je ukázat zemědělcům, že i o nevhlednou část sklizně je zájem, například ve střediscích pomoci

v Budějovicích, Plzni a Praze (zde je momentálně ledniček šest). Kdokoliv má do ledničky přístup a buď do ní něco dá nebo si vezme, nejčastěji se jedná o zeleninu a ovoce, pečivo, mléčné výrobky. Objevují se i již načaté potraviny. Starost a péči o potraviny přebírají samotní uživatelé, kteří se starají, aby potraviny nebyly plesnivé nebo shnilé. Lednice bývají darem dobrovolníků, jejich provoz a “otvírací doba” jsou vždy řešeny individuálně, nacházejí se například ve spřízněných kavárnách nebo na studentských kolejích. Lidé zapojení do veřejných ledniček se propojují prostřednictvím sociálních sítí [Ekolist.cz, 2016].

Bez obalu

Koncept bez obalu je založen na prodeji potravin a drogerie, kdy si zákazníci buď nosí své nádoby, sklenice, látkové pytlíčky nebo si je mohou koupit v samotném obchodě. Politika obchodu je prodávat zboží vyprodukované co nejbliž místu prodeje, zdravé a zároveň v rozumné kvalitě - často bio nebo srovnatelné kvality bez certifikace. Obchod se také snaží vyhnout se nákupu od distributorů a místo toho navazovat partnerství přímo s výrobcí, zkracovat tak cestu surovin a uplatňovat bezobalovou filosofii i na nákupy od dodavatelů.

Pražský “Bezobalový obchod kvalitními potravinami” je prvním bezobalovým obchodem v České republice, od jeho otevření v roce 2014 se koncept rozšířil například do Zlína nebo Olomouce [bezobalu, 2017]. Bezobalový princip plánuje uplatňovat i nově založený spolek *obŽIVA*, který právě zakládá spolkový bezobalový bioobchod “*propojující pěstitele, chovatele s jejich odběrateli, fungující na principech bio, lokálnosti, sezónnosti a bez-obalovosti*” [Hajzler, 2017].

Food not Bombs

Z freeganské filosofie vychází síť dobrovolnických anarchistických skupin Food not Bombs (dále FNB), které pravidelně rozdávají zadarmo jídlo všem, kdo o něj mají zájem (u nás hlavně lidem bez domova). Účastníky zapojené do této iniciativy lze většinou označit za freegany. Iniciativa se tak snaží upozornit na kontroverzní situaci, kdy ve společnosti nadbytku a plýtvání jsou lidé, kteří nemají co jíst a žijí v chudobě a nedostatku a poukázat tak na fakt, že problém není v nedostatku, ale ve špatném hospodaření s jídlem a jeho distribuci. Tato situace je na obě strany nevyvážená

a “nezdravá”, ani nadbytek ani nedostatek není stavem, kterého by se lidstvo mělo snažit dosáhnout. FNB vznikla v USA a další cílem (obsaženým i v samotném názvu FNB - “Jídlo ne bomby”) je upozornit na politiku a výši výdajů na zbrojení a války a na situaci sociálně potřebného obyvatelstva. Všechny skupiny FNB se řídí 3 zásadami:

1. *“Rozdávané jídlo je vždy veganské nebo vegetariánské a přístupné pro kohokoliv, bez omezení a ohledu na jeho bohatství, chudobu, opilost nebo střízlivost.*
2. *Food Not Bombs nemá žádné oficiální vedení, centrálu a každá skupina FNB je autonomní a rozhoduje se konsenzem.*
3. *FNB se věnuje nenásilné přímé činnosti a pracuje na nenásilné sociální změně.”*
[McHenry, 2012, vlastní překlad].

Další charakteristikou FNB skupin je snaha o recyklaci surovin, a to buď o dohody s prodejci o darování vyřazených potravin nebo o “lovení” jídla v kontejnerech - dumpster diving.

Každá skupina FNB operuje samostatně a své aktivity si sama sobě a svému okolí uzpůsobuje, neexistuje jakékoliv zastřešení, kontrolní nebo řídicí orgán. Podle krátkého dokumentárního filmu *Food not bombs - Solidarita v praxi* Jana Hanuše z roku 2009 o jedné z pražských FNB skupin je znatelné, že v našich podmínkách jde protagonistům a aktérům silně o sociální aspekt této aktivity - o setkávání se s ostatními kuchaři a s lidmi, kteří si pro jídlo přijdou. Na ty není nahlíženo jako na klienty, jak je tomu u charitativních organizací, poskytujících lidem bez domova nebo lidem v hmotné nouzi pomoc, ale jako na partnery v rozhovoru, jako na sobě rovné [Food not bombs - Solidarita v praxi, 2009].

V ČR jsou v dnešní době činné skupiny FNB ve 14 městech, v Praze se jídlo rozdává 4x týdně a zajišťuje ho vícero skupin, další iniciativy jsou např. v Brně, Jihlavě, Děčíně, Ústí nad Labem, Prostějově atd. Tyto zcela autonomní skupiny existují po celém světě, založit skupinu FNB může kdokoliv [Food not bombs, 2016].

Guerilla gardening

Pojem guerilla gardening neboli ekopartizánství označuje osquatování nebo obsazení cizího pozemku, plochy, za účelem zahradničení. Důvodů k pěstování a zvelebování opuštěných nebo zpustlých ploch je mnoho, každý účastník může mít jiný, například:

- zvelebování plochy, která by jinak byla bezúčelná (což je z pohledu přírody nepřírozené), kultivace prostoru,
- umělecké vyjádření,
- pěstování plodin se snahou o samozásobitelství,
- oživení místa (ekologický pohled na věc), využití potenciálu prostoru pro zeleň/brouky/včely/mouchy/ježky/kompost a zúrodnění půdy a jiné,
- vyjádření politického názoru na zacházení s prostorem - protest proti zastavení krajiny a nebo vyjádření názoru na vlastnického právo,
- čistou radost z využití a zužitkování něčeho “nalezeného”, ač se jedná o prostor.

Partyzánské zahradničení nabízí všem lidem (nehledě na jejich finanční situaci, dostupnost zahrady a jiná kritéria) velmi nenáročnou a nenásilnou možnost, jak pomoci přírodě, účelně trávit čas, vypěstovat si trochu potravin, vylepšit své okolí nebo vyjádřit svůj názor na pozemkovou a vlastnickou politiku, přispět do veřejného prostoru aj. Také si jako vedlejší a často nevědomý efekt této činnosti městské obyvatelstvo buduje vztah s přírodou. Problémem partyzánského zahradničení je ale jeho protiprávnost, neboť z principu nemá pěstitel povolení danou plochu jakkoliv využívat [Finley, 2013].

V českém prostředí silně převládají příklady osázení okrasnými rostlinami, pěstování užitkových rostlin probíhá v zahraničí (a tak si často nemusíme ani děl partyzánských zahradníků všimnout, zapadají do okolí, kde jsou umístěny). U nás se sdružují partizánští zahradníci hlavně na stránce sociální sítě Facebook “Guerilla Gardening Prague, Czech Republic”, kde spolu sdílí svá díla i díla ostatních a domlouvají si spolupráce. V ČR byla založena webová stránka³¹ sdružující zájemce o partyzánské zahradničení, která je ale v současné době nefunkční [Guerilla gardening Czech Republic, 2016].

Na ovoce

Iniciativa Na ovoce vznikla v roce 2014. Jejím cílem je mapovat celorepublikově stromy, keře a bylinky, které rostou ve volné přírodě nebo městských parcích a je možné je volně otrhávat a sklízet. Výstupem iniciativy je zdařilá online mapa a v roce byla

³¹ <http://www.guerilla-gardening.cz/>

díky úspěšné sbírce na Hithitu³² spuštěna i mobilní offline verze mapy. Uživatelé mohou mapu aktualizovat - přidávat místa, fotografie nebo jiné poznámky. Do rozšiřování se již zapojilo téměř 3.000 lidí, kteří zanesli přes 11.000 stanovišť rostlin, mapa záznamů viz příloha č. 5 [Na ovoce, 2017].

Mapa je moderní nástroj, jak nalákat lidi zpět do přírody a přiblížit jim původ potravin a rozproutit u nich vlastní zájem, aby si sami něco utrhli, možná časem i vypěstovali. Nenásilně tak iniciativa prohloubuje vztah lidí k přírodě. *“Do všech aktivit se snažíme zapojit zájemce z řad odborné i laické veřejnosti.”* [Na ovoce, 2016]. Tým Na ovoce také organizuje workshopy a naučné procházky pražskými sady.

3.3 Životní styly spojené s občanskou angažovaností v potravinových sítích

3.3.1 Freegani

Na mezinárodních stránkách³³ freeganského hnutí, které jsou ve většině publicistických, ale i odborných a akademických pracích citovány jako primární a oficiální pramen informací, je napsáno, že si tyto stránky nečiní nárok na konečnou a jedinou platnou definici pojmu freegan³⁴ ³⁵. Za freeganské se dají považovat určité aktivity, praktiky, avšak není možné s jednoznačností určit hranici, kdo freegan je a kdo není. Stejně nejednoznačné je i určení, zda se z pohledu sociologie v případě freeganství jedná o alternativní hnutí, životní styl, subkulturu, životní filosofii, myšlenkový proud nebo něco jiného. [Freegan.info, 2016].

Freeganství se vymezuje vůči konzumu a přebujelé a neudržitelné spotřebě zdrojů a vůči kapitalismu, který přináší dle freeganů vykořisťování lidí, zvířat a planety (potažmo přírody) a zároveň je postavené na vlastní aktivitě a anarchii. Hlavní podstatu freeganské filosofie proto tvoří snaha minimalizovat až bojkotovat svou účast na konvenční

³² Hithit je český, startupový e-shop, <https://www.hithit.com/cs/home>

³³ www.freegan.info

³⁴ freeganská filosofie je vlastně pohled na svět, bohatý soubor hodnot a ideí a jeho naplňování skrz všemožné aktivity, přičemž je na každém freeganovi, aby se určil a rozhodl, kolik a jaké specifické “chování” přijme za své. Jako padnoucí podobenství se jeví například Buddhismus - i zde jde o cestu, směr, ale co konkrétně z té cesty si buddhista vybere, je na něm samotném

³⁵ za jeden z příkladů radikálních freeganů může sloužit hrdina dokumentárního filmu *Jako ptactvo nebeské* [Papoušek, 2013]

ekonomice³⁶ (zjednodušeně řečeno nevydělávat peníze a neposílat je do oběhu). To ilustruje úryvek z freeganského manifestu: *“Freegani provádějí takové praktiky pro každodenní život, které jsou založené na sdílení zdrojů, minimalizaci škodlivého vlivu vlastní spotřeby a nezávislosti na ekonomice orientované na výkon (tzv. profit-driven economy). Jsme vyděšeni výší sociální a ekologické ceny takového ekonomického modelu, kde je na prvním místě zisk a teprve za ním životní prostředí, lidská práva a práva zvířat.”* [Freegan.info, 2016, vlastní překlad].

Na české scéně se freeganismu věnuje zatím převážně publicistika, která se většinou zaměřuje na dumpster diving^{37 38} a ostatní aktivity upozaduje nebo nezmiňuje. Souhrnně píše o tomto hnutí Baráková ve své diplomové práci *Freeganismus – více než životní styl*, kde diskutuje i jeho definici. Velmi výstižně vybírá a překládá úryvky z manifestu *Why freegan?* od Oakse, který je považovaný za vůbec první pojednání o freeganském hnutí: *“Pokud jsi antikapitalista, nejjednodušší cesta protestu ekonomiky je vymanění se z ní a neužívání platidla. Jakou měrou konzumuješ ty, stejně tak svět konzumuje tebe. Kolikrát denně přemítáš nad tím, jak vyjdeš s penězi? Jak peníze ovlivňují tvé přemýšlení o ostatních lidech? Pokud potřebuješ pracovat, abys uhradil všechny faktury, neutrácej alespoň za jídlo a pracuj o něco méně”* [Oaks in Baráková, 2013].

Jednotlivé praktiky, kterými freegani naplňují svou filosofii, podléhají časté diskuzi a mění se a vyvíjejí (neboť je freeganství hnutí “ideové”, založené na své vizi, myšlence). V oblasti potravin se jedná o dodržování veganské stravy (viz. níže). Mimoprodukční občanské iniciativy spojené s jídle), dumpster diving, samozásobitelství a také pěstování ve městě, guerilla gardening (též viz kapitola 3.2.5). V oblasti bydlení jde o spolubydlení nebo squatting, pro dopravu je typické stopování, spolujízda, cyklodoprava. Projevy týkající se práce mohou vypadat jako zkrácený pracovní poměr nebo práce sice méně placená a neprestížní, zato pro freegana smysluplná. Dumpster diving a dobrovolnictví se prolínají i iniciativou Food not Bombs (též viz kapitola 3.2.5). Dalšími

³⁶ svůj peněžní hlas tak nedávají nikomu, neboť se domnívají, se do ekonomiky není možné zapojit, aniž by toto zapojení nemělo ve svém důsledku špatný vliv na nějakou oblast sociální, environmentální nebo jinou

³⁷ pravděpodobně z důvodu jeho kontroverze a tudíž lákavosti pro čtenáře

³⁸ dumpster diving (neboli konťčení, lovení, fárání, kontejnerové potápění) je praktika, při níž dochází k prohledávání kontejnerů u supermarketů a vybírání si zde z vyhozených potravin a jiného zboží. Dumpster divingem nazýváme ty situace, kdy “lovec” nebo “potapěč” toto nečinní z důvodu nedostatku peněz, ale z důvodů freeganských

praktikami je snaha o minimalizaci odpadu například recyklací, znovupoužitím a obecně minimalizací svých materiálních potřeb. Do realizace freeganských ideí se může počítat také výměna nebo darování (věcí, potravin, služeb) v lokálních a alternativních ekonomických systémech [Felmer, 2015].

Veganství

Jednou z praktik většiny freeganů je veganská strava³⁹ (případně meaganská⁴⁰, ke které ale vedou stejné důvody a proto nebude víc rozvedena). Nejčastější důvody vedoucí k veganské stravě jsou:

- zdravotní (snadněji stravitelná strava, přesvědčení o vhodnosti čisté rostlinné stravy),
- ochranná (snaha nezneužívat jiné živočichy)
- ekologické (několikanásobně nižší spotřeba půdy a vody na pěstování rostlinné stravy než na chov zvířat, ochrana biodiverzity a mořských ekosystémů)

Freegani plně uznávají důvody vedoucími k veganství, ale poukazují ještě na ekonomické dopady způsobu stravování. Právě častá absence zohledňování ekonomických dopadů veganství je hlavní bod freeganské kritiky veganství. Snaha veganů nepodporovat podniky spojené s masným a mlékařským průmyslem (tedy ty, které “vykořisťují” zvířata) je dle freeganů krátkozraká, neboť i koupí veganských produktů se konzument zapojuje do konvenční ekonomiky a svým peněžním hlasem přes trochu jiný produkt podporuje ty stejné podniky a aktéry. Navíc freeganům vadí i fakt, že veganské konvenčně vyrobené produkty vznikly díky vykořisťování lidí, přírody, ekosystémů. *“Protože kapitalismus dělá z jídla zdroj zisku a ne zdroj výživy!”* [McHenry, 2012].

Živočišný průmysl je oblast lidské činnosti, která silně ovlivňuje naše okolí, životní prostředí a celou společnost (má silný multiplikační efekt svého působení) i ve srovnání

³⁹ veganská strava je odmítání veškerých živočišných produktů ve stravě a kosmetice, stejně tak odmítání produktů testovaných na zvířatech

⁴⁰ u meaganské stravy jde primárně o veganskou dietu, v případě, že freegan ale při dumpster divingu nebo jiným způsobem nalezne nebo získá maso nebo jiné živočišné produkty, raději je sní než aby bylo bezúčelně zvíře zneužito nebo zabito, staví tedy na první místo boj s konzumentem a tomu občas ustupuje ze svých veganských zásad

s rostlinou výrobou. Největší tlak, který dnes sledujeme (ve většině ekonomiky), je vyvíjen na výnosnost chovu a to vede s rozvojem vědy a techniky ke změnám charakteru chovu. Hospodářská zvířata jsou chována v podmínkách umožňujících jim méně pohybu s cílem rychlého přibývání na váze, s podporou chemickými látkami a antibiotiky, dochází k šlechtění plemen, nepěstosti chovaných plemen, modifikaci krmiv a jejich dovozu převážně z Jižní Ameriky, ke spotřebě a znečištění velkého množství vody. Chov je koncentrován do rukou pár velkých firem, drobní zemědělci krachují, pastevectví jako tradiční způsob života a velký pomocník při udržování biodiverzity a životního prostředí mizí [Atlas masa, 2014].

Z pohledu terminologie je zajímavé použití pojmu průmysl (popřípadě výroba) ve spojení se slovem “živočich”, které je znakem toho, jak se postupně mění i pohled na tuto produkci - dochází k cílené snaze se od chovaných zvířat oddálit a vytvořit si odstup⁴¹.

Trend veganství (nebo vegetariánství či jiných alternativních diet) se s rozvojem a vyspělostí společnosti šíří po celém světě, u nás stejně tak, tento vývoj zachytili i podnikatelé a přizpůsobují své nabídky tomuto segmentu zákazníků. Narůstající popularitu lze postřehnout na množství vydávaných a prodaných specializovaných kuchařek nebo sledovaných foodblogů.

3.3.2 Slow food

V širším pojetí chápeme slow food (pomalé jídlo) jako potraviny a pokrmy, které lze charakterizovat jednoduchým mottem “dobré, čisté a fěr”. Tato slova odkazují na různé stránky potravin:

- dobré - stránka kulturní a zdravotní
- čisté - životní prostředí
- a fěr - stránka sociální a ekonomická.

⁴¹ na stejném principu funguje i psychologický konstrukt "my a oni", který byl zkoumán například ve vztahu s genocidou ve Rwandě a holocaustem a je postaven na změně celospolečenského paradigmatu, vnímání a na vytvoření vzdálenosti, odstupu k obětem prostřednictvím změny pojmenování objektu [Zemanová, 2013]

Vzorec spotřebního chování většiny je dnes charakteristický poptávkou po produktech a službách, které nám kromě sebe samých přináší “novost”. Obchodníci tuto vlastnost pojmenovávají různými jmény a přisuzují jí další přívlastky - módnost, technologický vývoj, nová a vylepšená receptura, dokonce společenská prestiž. Novost je ale vlastnost netrvalá, udržet si ji je možné jen neustálou změnou, tedy nákupem a konzumováním dalších produktů a služeb. Spotřebitelé jsou svým konzumem zatahováni do stále se zrychlující spirály dalšího nákupu a spotřeby.

Rychlost nám nedává prostor jít u ničeho do hloubky (ani co se našich myslí týče) pohybujeme se většinu času pouze po povrchu věcí, situací. U pomalého jídla nejde o bezmeznou chválu pomalosti, ale o lobby za rychlost “uvědomělou”, aplikovanou na místech, kam patří. Je vhodné si uvědomit, že v tomto pojetí není pomalost vždy pomalá, její základ je vlastně kvalita, poctivost a čas, který je k nim potřeba. Vztaženo zpět na jídlo, pomalým jídlem (normálním jídlem) se lidé stravovali po celá tisíciletí, dnes je tento “odborný” pojem nově potřeba pouze kvůli změně pojetí současného potravinářského průmyslu a konzumace a pro vymezení se vůči nim.

V užším slova Slow Food znamená neziskové eko-gastronomickou organizaci, která vznikla v 80. letech minulého století díky Petrinim⁴². Organizace se snaží zviditelnit dopady potravinové produkce i konzumace na naši společnost, životní prostředí, jednotlivce i kulturu a tyto dopady díky svých aktivitám zlepšovat [Slow food international, 2017].

“Ve jménu produktivity již tzv. “rychlý život” změnil náš životní styl a teď ohrožuje naše životní prostředí, krajinu a prostředí měst. Hnutí Slow Food je alternativní, průkopnickou odpovědí na tuto změnu.” [Slow Food Manifesto, 2016, vlastní překlad]. Jak je z citace z Manifestu patrné, hnutí se snaží o změnu pohledu nejen na životní prostředí a potravinářský průmysl, ale skrze přístup lidí k potravinám a jídlu na celý životní styl společnosti. Hnutí je součástí širšího konceptu Slow Movement (Pomalé hnutí), který se neomezuje pouze na potraviny, ale filosofie “pomalosti” je aplikována v rámci projektů Pomalá města - Cittaslow, Pomalé peníze, Pomalé cestování, Pomalý

⁴² Petriani je i současným prezidentem Slow Food. Dalším významným členem tohoto hnutí je jeho největší propagátor a autor nejznámější slowfood knihy Chvála pomalosti, Carl Honoré

design aj. *“Ideologická proměna spočívá v uznávání především kvality života (její podstatou jsou hodnotné situace) a nikoli životní úrovně⁴³.“* [Naess, 1996].

“Hnutí slow food operuje po celém světě za účelem ochránit biodiverzitu, budovat vztahy mezi producenty a spotřebiteli a zvýšit povědomí o některých nejnaléhavějších tématech týkajících se potravinového systému.” [Slow food international, 2016].

Za hlavní aktivity slow food lze považovat podporu původní druhové rozmanitosti (biodiverzity) a podporu kulinařských tradic. *“K prosazování své myšlenky spojil Slow Food jídlo s potěšením a zároveň odpovědností”* [Slow food, 2017]. Pomalé jídlo se zaměřuje i na kulturu stolování, vychutnávání si pokrmů a pozornost přilákanou těmito příjemnými praktikami se snaží obrátit i na širší souvislosti a dopady potravinového průmyslu.⁴⁴ [Slow food international, 2017]. Jako další cíl můžeme označit snahu vštípit spotřebitelům úctu vůči jídlu (znovu se týká jak jeho konzumace tak celého procesu produkce), která s rozmachem dostupnosti jídla a snížením poměru celkových výdajů domácností na jídlo pomalu ubývá. Snaží se ukázat, že kvalitní jídlo není luxusem a symbolem společenského postavení, nýbrž by mělo být právem a samozřejmostí [Slow food Prague, 2017].

Aktivity hnutí nejsou primárně zaměřeny na zakládání nových podniků, farem, distribučních sítí atd., výrazněji se obrací na již vzniklé projekty a aktéry, které se snaží vzdělávat, podporovat a usměrňovat. Toto je výrazný rozdíl oproti ostatním výše zmíněným filosofiím a aktivitám (například oproti permakultuře, která své myšlenky realizuje přímo vznikem a zakládáním nových, permakulturně fungujících projektů).

Česká republika je jednou ze 150 zemí světa, zapojených do hnutí pomalého jídla, mapa zapojených zemí je v příloze č. 6. Aktivity hnutí jsou celosvětově sdružovány a organizovány pod hlavičkou tzv. konvivií (organizačních jednotek), aktuálně jich na

⁴³ "Životní úroveň je vymezena kvantitativně, ekonomicky", "Kvalita života je obvykle chápána jako kulturnost životního stylu, ať už se to týká kulturnosti trávení volného času, případně vybavenosti domácnosti kulturními předměty nebo výše vzdělání, případně složitosti vykonávané práce. Kvalita života však bývá spojována i s problémem autenticity, případně odcizení, s problémem smyslu života, se zdravím nebo se spokojeností se životem" [Kubátová, 2010]

⁴⁴ pomalé jídlo obrací pozornost konzumentů od příjemných podnětů k otázkám s potravinami spojených, na rozdíl od jiných v práci představovaných aktivit, které pozornost získávají díky diskutování negativních dopadů potravin a tuto pozornost potom obrací na řešení těchto dopadů

území ČR funguje 6 (Bílé Karpaty, Brno, Moravia, Pálava, Prague, Tábor). První z nich byla pražská skupina založená v roce 2000. Mezi hlavní aktivity českých konvivií patří:

- podporovat lokální produkci a výrobu a tradice (hlavně pomocí prezentace na farmářských trzích),
- seznamovat veřejnost i odborníky se slowfood gastronomií (prostřednictvím programů na farmářských trzích a dále prostřednictvím projektů zaměřených na školní jídelny a vzdělávání dětí),
- zprostředkovávat kontakt s mezinárodní slowfood organizací,
- udělovat slowfood označení restauracím a prodejcům [Slow food, 2016].

Mezi oceněné podniky v ČR patří například Farma rodiny Němcovy z Vysočiny nebo farmářské trhy na pražském Náměstí Jiřího z Poděbrad. Dnes se k principům pomalého hnutí hlásí v České republice 17 zemědělců, restaurací a jiných subjektů. Mnoho jiných subjektů bez ohledu na vědomí o existenci tohoto směru tyto principy dodržuje, aniž by se oficiálně k hnutí hlásili [Slow food, 2016].

3.3.3 Permakultura

Permakultura (stejně jako freeganství a další) není soubor rigidních pravidel, nýbrž jde o přístup a směřování, filosofii. Při jejím uplatňování je důležité se vždy řídit i svým vlastním *“zdravým selským rozumem”* a nečekat od permakultury jednoduchý univerzální návod k použití [Hausnerová in Potravinová soběstačnost, 2014]. I samotné pochopení a uchopení pojmu *“permakultura”* není zcela snadné, neboť kromě toho, že existuje opět více definic, každý člověk si zvláště u permakultury definici vykládá trochu jinak, z pohledu jiného, svého kontextu [potravinovezahrady.cz, 2016].

Definice se i dle zakladatelů permakultury Holmgrena a Mollisona vyvíjela, usměrňovala a upřesňovala a stále se tak děje. Holmgren v roce 2002 permakulturu připisuje, že *„Shrnuje různé nápady, dovednosti a způsoby života, které musíme znovu objevit a rozvinut, abychom se dokázali změnit ze závislých konzumentů na zodpovědné a produktivní občany. V tomto užším, ale důležitém smyslu neznamena permakultura krajinu nebo ekologické zahrádkářství, udržitelné zemědělství, energeticky efektivní stavby či ekovesnice jako takové. Je to způsob navrhování, zakládání, řízení a vylepšování těchto a všech dalších lidských snah o udržitelnou budoucnost.“* [Holmgren, 2006]. Díky své přizpůsobivosti a pružnosti se toto učení vyvíjí, mění dle situace a posouvá na základě

svých chyb, inspiruje se učením tradičních kultur a přírody, čerpá z různých vědeckých poznatků a směrů. To dokládá i citace z brožury Klíč k soběstačnosti vydané českou Permakulturní organizací Permakultura (CS): *“Permakultura vytváří trvale udržitelné systémy na základě spolupráce s přírodou”* [Potravinová soběstačnost, 2014].

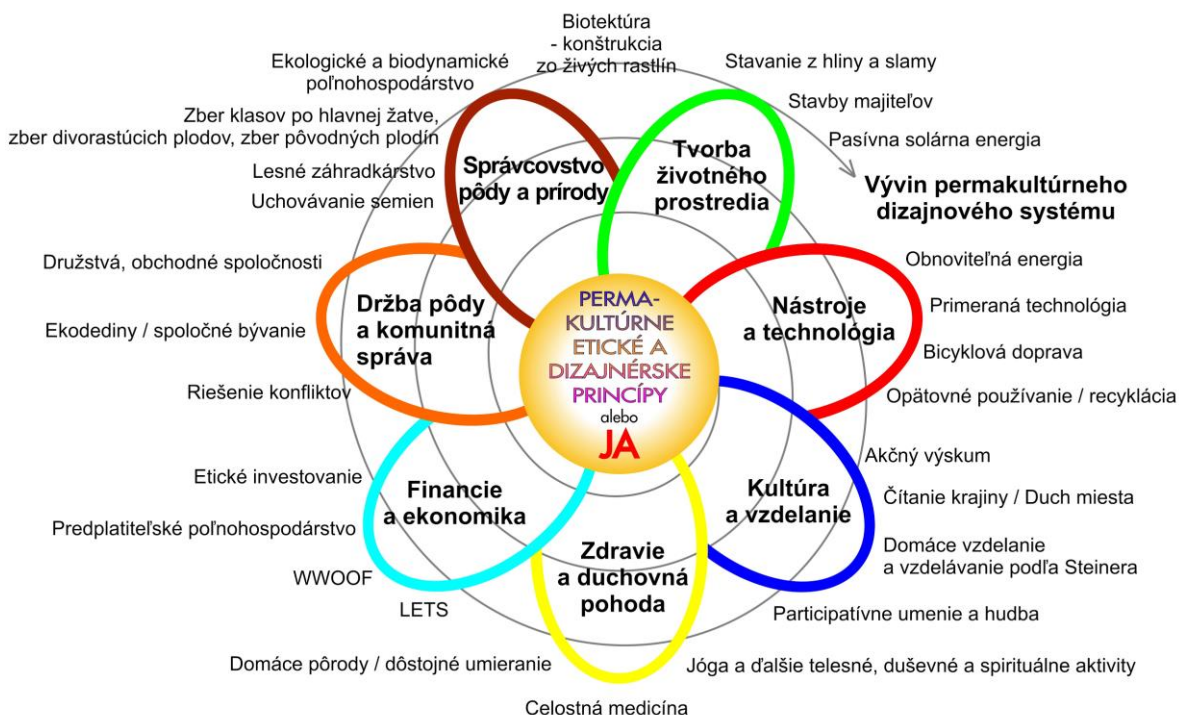
Za výhodu oproti ostatním filosofiím a přístupům, snažícím se odpovědět na současné environmentální, ekonomické a společenské otázky týkající se naší budoucnosti, považuje Hill fakt, že permakultura *„umožňuje nám vyhnout se problémům na “konci” systému a minimalizovat je tím, že se zaměřuje na “začátek”, kdy využívá nápaditého designu a iniciativ přetváření designu.“* [Holmgren, 2006]. Proto se permakultura mnohdy také označuje jako permakulturní design. Další výhoda a rozdíl oproti většinové společnosti je i v pohledu permakulturních designerů na své činy a smýšlení, neboť ti se snaží vnímat svět a možnou změnu a vlastní vliv na společnost pozitivně, jak píše i Mollison: *„Je spíše o tom, co chceme a můžeme udělat, než o tom s čím nesouhlasíme a chceme, aby ostatní změnili.“* [Holmgren, 2006]. Za výhodu tohoto proaktivního přístupu lze považovat fakt, že pokud permakulturistům opravdu nejde o to, s čím nesouhlasí a co by ostatní měli změnit, nehrozí u nich desiluze a zklamání právě z malého dopadu na většinovou společnost.

Podle Holmgrena je toto učení postavené na 12 základních principech, které zobrazuje grafika Permakulturní květ na obrázku č. 3. Z té je zřejmé, o jak mnohostranné a holistické učení se jedná. *“Permakulturní design můžeme využívat pro zahrádky, lidská sídla, krajinu i vztahy ve společnosti”* [Potravinová soběstačnost, 2014]. Tento tucet designových principů má společného jmenovatele - permakulturní etiku - a v rámci té 3 etická východiska:

- péče o Zemi - správcovství celé planety a jejího ekosystému, pokud možno zúrodnění stávající zemědělské půdy,
- péče o lidi - zajištění základních materiálních i nemateriálních potřeb lidí díky jejich vlastní zodpovědnosti, samostatnosti a vzájemné pomoci uvnitř komunity, napomáhání takovému prostředí, kde vzniká harmonické a fungující soužití lidí a to i s přírodou,

- spravедlivé podíly - tzn. přerozdělování přebytků, určení hranice spotřeby a reprodukce, život s takovou ekologickou stopou, která je při hypoteticky stejné výši ekologické stopy všech lidí pro Zemi udržitelná.

Obrázek č. 3: Permakulturní květ

[Permakultúra SK, 2016]

Permakultura tak, jak ji dnes můžeme chápe, vznikla v Austrálii jako reakce Holmgrena a Mollisona na právě přicházející ropné šoky a na zprávu Římského klubu "Meze růstu". Od té doby se učení šířilo hlavně díky publikacím zakladatelů a jiných permakulturistů a díky kurzům permakulturního designu. Ty jsou nestále pod kontrolou Holmgrena a Mollisona díky jejich autorským právům a tak je mezinárodně tento certifikát naprosto univerzální [Holmgren, 2006].

Pro Českou a Slovenskou republiku je organizací zaštiťující autorská práva nevládní organizace Permakultura (CS). Mezi její cíle patří sdružování všech permakulturníků a sympatizantů s tímto směrem, již zmíněná garance a dohled nad kvalitou a odbornou úrovní kurzů Permakultury, propagace myšlenek permakultury a zprostředkovávání mezinárodních kontaktů a praktických informací (např. publikační

činnost). V letech 2004 - 2013 vydávala Permakultura (CS) čtvrtletník Klíčová dírka a od roku 2014 vydává dvakrát do roka tématicky zaměřené brožury Klíč k soběstačnost [Potravinová soběstačnost, 2014]. Dle průběžně aktualizované mapy na stránkách Permakultury (CS), uvedené v příloze č. 7, je momentálně v ČR 38 permakulturních projektů. Permakultura se využívá (ať již jako kompletně nebo pouze její určité prvky) i například na 3 pražských komunitních zahradách. Na většinu uvedených zahrad a statků se lze přijet podívat a inspirovat se, permakulturní komunita u nás je velmi otevřená a sdílná [Permakultura CS, 2016].

3.3.4 Cirkulární ekonomika

Pro cirkulární ekonomiku (CE) neboli oběhové hospodářství neexistuje obecně platná a všemi uznávaná definice. Charakterizovat se dá ale svým cílem, kterým je snaha lineární materiálové a energetické toky ve spotřebě přeměňovat, uzavírat v cykly a tím minimalizovat až odstranit odpad (což samozřejmě platí i pro potravinový systém). Koncept se převážně zaměřuje na 2 oblasti - surovinovou a energetickou. Odpad i přes snahy o jeho minimalizaci vzniká a tak dochází ke ztrátám, CE se ale i na nevyhnutelný odpad snaží dívat jako na zdroj dalších hodnot, jeho objem je snižován důsledným sběrem, opravou, recyklací, tříděním materiálu apod. Tento přístup CE implementuje zásady "3R" - reduce + reuse + recycle (snižování spotřeby + znovuužití + recyklace). Inspiraci ke svým zásadám nalézají CE v samotné přírodě,⁴⁵ kde se nic jako odpad neobjevuje, neboť je vše znovu přetvořeno a využito [Lehmann, 2014].

Koncept CE tak odpovídá na surovinovou situaci na světě a hledá a nabízí nám řešení současného způsobu produkce a konzumace. Taková řešení jsou nicméně bržděna mimo jiné hlavně svým nezajímavým ekonomickým přínosem pro podniky a spotřebitele - pokud by jim byl nabízen větší užitek hned, bylo by takové řešení patrně snáze přijato. Dlouhodobý výhled přínosů ale není (v době dnešní nejistoty a rychlosti) firmami, podnikateli i konzumenty považován za dostatečně pádný argument pro změnu [Jonášová, 2015].

⁴⁵ velmi příbuzný přístup, který se zaměřuje čistě na inovace inspirované přírodou a jejím konstrukčním řešením se nazývá biomimetika a koncept CE by se dal pod něj do jisté míry zařadit

Přestože se CE značně zabývá řešením odpadové otázky, hlavní vize celé teorie je odpad nevytvářet a změnit celospolečenský přístup k odpadu a vnímat ho jako zdroj dalších surovin, energie nebo materiálu. Důležité je také nabídnout systémové řešení⁴⁶ pro lepší uchování přidané hodnoty produktu, v potravinářském průmyslu se jedná o čím dál tím častěji zmiňovaný biologicky rozložitelný komunální odpad. Často zmiňovanou pozitivní externalitou oběhového hospodářství je také tvorba nových pracovních příležitostí a to na širokém poli profesí - od designu, vývoje nových materiálů, opravy až po sběr a zpracování dnešního “odpadu” nebo recyklaci [Buzztalks, 2015], [Růžička, 2017].

Politiku oběhového hospodářství významně ovlivňuje Evropská Unie - Evropská komise vydala v roce 2014 “Sdělení Komise Evropskému parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů - Směrem k oběhovému hospodářství: program nulového odpadu pro Evropu”, ve kterém přesně a závazně definuje cíle a strategie k jejich dosažení, procenta recyklace jednotlivých druhů odpadu atd. Jedná se o komplexní plán na implementaci cirkulární ekonomiky do politik EU a jejích členských zemí. Evropská komise si je vědoma velikosti a komplexnosti úkolu, do kterého se pouští *“To znamená naprostou systémovou změnu a rozvoj inovací nejen v oblasti technologií, ale také u organizací, ve společnosti obecně, v oblasti financování a při formulaci politik.”* [EUR-Lex: Access to European Union law, 2014b]. Snižování plýtvání potravinami je i jednou z prioritních oblastí oběhového hospodářství EU. Ve svém Sdělení Evropská Komise navrhuje postupy pro snížení objemu potravinového odpadu na úrovni maloobchodu a spotřebitele na polovinu a to do roku 2030⁴⁷ [Euroskop.cz, 2016].

Mezi přednostmi a odlišnostmi CE oproti ostatním v práci popsaným aktivitám je míra, na jak vysoké politické úrovni je koncept CE diskutován. Díky svému obsažení v politice EU má potenciál se rychleji prosadit do praktik širší veřejnosti, podnikatelských subjektů

⁴⁶ velmi podobný, silně přírodou inspirovaný přístup je tzv. Cradle to Cradle (z kolébky do kolébky) design neboli C2C, který se zabývá holistickým přístupem k lidské společnosti bez existence odpadu [<http://www.cradletocradle.com/>, 7. 1. 2017]

⁴⁷ dalším krokem začlenění cirkulární ekonomiky do politiky EU je připravované nařízení, které podpoří využití organických hnojiv a hnojiv na bázi odpadů [European Commission, 2016]

i lokálních a národních politik a chování⁴⁸. EU uznává a podporuje koncept CE jako možnou konkurenční výhodu pro zapojené subjekty.

Výhoda konceptu CE spočívá v jeho cykličnosti, což snižuje potřebu ho udržovat a přispívá tak k jeho udržitelnosti.

V České republice je dalším nutným krokem k zavedení cirkulární ekonomiky také spolupráce a propojení aktivit těch ministerstev, která se v současnosti nezávisle věnují jednotlivým částem budoucího surovinového a energetického cyklu.

INCIEN

U nás se o zavedení pojmu cirkulární ekonomika do povědomí a i do praxe zasadila hlavně Jonášová, která v roce 2015 založila Institut cirkulární ekonomiky (INCIEN) a jako jedna z prvních začala teprve nedávno tento pojem a koncept šířit^{49 50}.

INCIEN se v rámci České republiky snaží naplňovat cíle CE. *“Vizi naší organizace je zvyšovat povědomí, informace a organizovat takové aktivity, které povedou k přechodu na cirkulární ekonomiku jež je chápána jako koncept, který vytváří v rámci společnosti toky materiálů ve funkčních cyklech, kdy jsou zdroje čerpány udržitelným způsobem a produkty jsou po ukončení jejich životnosti navráceny do systému díky existující dokonalé recyklaci a kooperaci mezi jednotlivými entitami.”* [Jonášová, 2015]. Z vlastního představení na stránkách <http://incien.org> je patrné, že si protagonisté Incienu uvědomují nutnost změnit pohled společnosti na ekonomiku. Snaží se přesvědčit společnost o výhodnosti cirkulárního systému⁵¹.

Zaměření aktivit INCIENU je široké, již byl realizován například projekt Buzz Talks (panelové diskuze s odborníky), který se postupně zaměřil na deset různých

⁴⁸ příkladem z praxe může být již v roce 2006 realizovaná bioplynová stanice v Kněžicích, díky které je vesnice energeticky soběstačná a která mimo jiné zpracovává i potravinový odpad. Evropský fond pro regionální rozvoj financoval 75 % projektu

⁴⁹ koncept INCIENU rozpracovala Jonášová ve své diplomové práci Možnosti implementace cirkulární ekonomiky v podmínkách České republiky, obhájeno 2015, Mendelova univerzita

⁵⁰ další organizací aktivní v oblasti cirkulární ekonomiky ČR je EMPRESS o. p. s.

⁵¹ složitost přesvědčení společnosti o výhodách cirkulárního systému může mít i souvislost s kulturně zažitým lineárním pojetím času v naší západní, křesťanské společnosti, naopak přístupnější by tomuto konceptu pravděpodobně byla společnost vycházející například z Buddhismu nebo Hinduismu (pro kterou je typické cyklické pojetí času)

udržitelných témat od potravinového řetězce přes udržitelnou módu až po řešení situace brownfields⁵² u nás. Dále proběhla Kompost tour 2015 (přednášky o kompostování v obci), která navázala i na legislativní změnu v ČR a oslovovala jak spotřebitele tak zastupitele obcí⁵³. Letos se také chystá druhý ročník konference “Odpad zdrojem” zaměřené na řešení odpadového hospodářství v obcích.

3.3.5 Dobrovolná skromnost

Pro skromnost je charakteristický moment, kdy se člověk rozhoduje, zda se bude nebo nebude chovat skromně. Pokud by tento moment neexistoval, nejednalo by se o skromnost, nýbrž o nedostatek zdrojů a od určité hranice až o nouzi nebo chudobu. Dobrovolnou skromností⁵⁴ je označován takový životní styl, kdy člověk ke své spokojenosti nepotřebuje mnoho materiálních statků a může si například dovolit pracovat jen na částečný úvazek. Člověk je orientován na nespotební hodnoty a z konzumního životního stylu tak nemá potěšení.

Příbuzný pojem je skromnost záměrná, neboli taková, ke které nevedou důvody vlastní spokojenosti, ale důvody, které vychází z okolí a samotná skromnost je cílem záměrně skromného počínání⁵⁵ [Librová, 1994].

Dobrovolná skromnost je způsob uvažování, projevuje se při nakupování, výběru bydlení, cestování, výběru zaměstnání a volbě pracovního úvazku, trávení volného času a v přístupu ke stravování. Nejde o omezení uspokojování svých potřeb, ale o přehodnocení požadované kvality a kvantity. Jiným názvem pro dobrovolnou skromnost je totiž výběrová náročnost⁵⁶ [Kohák, 1998].

⁵² brownfields označuje dříve užívanou lokalitu (například areál, budovu, letiště), která je dnes opuštěná a nevyužívaná, jedná se o plochy dříve zemědělské, průmyslové, administrativní a jiné (do pojmu se někdy řadí i obytné budovy)

⁵³ novela zákona č. 229/2014 Sb. ukládá obcím povinnost od 1. 1. 2015 “zajistit místa pro oddělené soustředování složek komunálního odpadu, minimálně (...) biologicky rozložitelných odpadů”. Biologicky rozložitelný komunální odpad se často označuje zkratkou “BRKO”

⁵⁴ u pojmu dobrovolná skromnost se jazykově jedná o tzv. tautologii neboli logickou pravdu - tedy výrok, ve kterém je zdvojená určitá vlastnost. Příkladem je “černá tma”. V případě dobrovolné skromnosti je tautologie použita jako prostředek zdůraznění právě dvakrát obsažené dobrovolnosti

⁵⁵ mezi důvody záměrné skromnosti můžeme řadit duchovní nebo ekologické motivy

⁵⁶ s pojmem “výběrová náročnost” koresponduje i vyjádření Carla Honorého v Chvále pomalosti (knize představující slow food a celé hnutí pomalosti): “(...) dělejte méně věcí, aby je člověk dělal lépe - což je

Spotřeba se v moderní konzumní společnosti stává samotnou potřebou, nejde již jen o uspokojování jiných potřeb ale o samotný motiv lidského počínání. K tomuto povýšení spotřeby v potřebu přispívá i dnešní ekonomika a její častá orientace na zisk a tím možné vnímání smyslu života v hromadění a potřebě “mít a zkonsumovat víc”.

Rozšíření dobrovolné skromnosti v české společnosti je těžko zmapovatelné, neexistuje ani neformální síť, kde by se její sympatizanti sdružovali. Mohou být zapojeni do jiných alternativních iniciativ nebo mohou dobrovolnou skromností žít individuálně. Určit hranici, za kterou se jedná o dobrovolnou skromnost není možné, ale důležité je uvědomit si, že *“Každý ústupek z našeho nároku na konzum a každý ekologicky disciplinovaný čin má svůj význam.”* [Librová, 1994]

3.3.6 Samozásobitelství

Ekonomicky vyspělé země se vyznačují nízkým procentem obyvatelstva zaměstnaného v zemědělství (a celém priméru) a je pro ně charakteristická vysoká intenzita a míra produktivity zemědělství. Proti tomu ale dnes dochází k renesanci (módní vlně) samozásobitelství - pěstování na balkónech a parapetech, v komunitních zahradách, na chatách a chalupách, sběr potravin ve volné přírodě - což znamená příklon k časově neefektivní formě pěstování. K tomu vedoucí důvody jsou v první řadě přístup k vlastním, zdravím potravinám, dále finanční výhodnost a pěstování jako koníček. V roce 2005 pěstovalo cca 42 % českých rodin zeleninu a ovoce pro svou potřebu [Smith a Jehlička, 2007].

V České republice bylo samozásobitelství časté v době minulého století (hlavně v období ekonomických krizí a válek), kdy pro část obyvatelstva představovalo výrazné přilepšení jak výživové tak finanční. V té době se mezi městským obyvatelstvem rozvíjela kultura zahrádkářských kolonií, kdy kromě důvodu pěstování zde hrál roli i omezený výběr trávení volného času, zahrádka lidem poskytovala uspokojivou alternativu. K samozásobitelství přispívá i tradice českého obyvatelstva sběru hub, zavařování ovoce a nakládání zeleniny, domácí zabijačky na vesnici atd. [potravinezahrady.cz, 2017], [Smith, 2007].

jádrem pomalé filosofie. Nebo snad má smysl dělat všechno rychleji - číst rychle Prousta, pomilovat se za polovinu času nebo vařit každé jídlo v mikrovlnce?”

Lidé zajišťující si sami část potravin své přebytky dále směňují nebo darují známým, sousedům a příbuzným a vytváří tak z pohledu ekonomiky tzv. neformální sítě, které mají pozitivní dopad na pospolitost⁵⁷ ve společnosti. Navíc se samozásobitelství odehrává mimo tržní sféru a tudíž i mimo problematickou sféru globálního obchodu [Johanisová in Potravinová soběstačnost, 2014]. Další výhody rozvádí Librová: *„Zahrádkaření snižuje ekologickou stopu tím, že zásobuje domácnost, širší rodinu, případně i sousedy ovocem a zeleninou. Nepodporuje dálkovou dopravu potravin a industrializované zelinářství a ovocnářství. Kdo se věnuje zahrádce, nemá dost smyslu a času prodlévat v nákupních centrech. Každodenním kontaktem se svými rostlinami prolamuje městský, nevědomý, přehlíživý postoj k zemědělské práci. Vztah citlivého a poučeného zahrádkáře k přírodě má i bezprostřední efekt. Jeho ekologicky příznivé chování pocítí nepochybně a hned malý či větší kus země, malý či větší ekosystém. V tom je zahrádkář bratrem aktivních ochránců přírody.“* [Librová, 2002].

Samozásobitelství má podobu jak aktivního pěstování a chovu, tak pasivního sběru. Zájemcům o sběr usnadňuje cestu k veřejně dostupným stromům a keřům dále uvedená iniciativa Na ovoce.

⁵⁷ dle teorie sociologa Ferdinanda Tönniese se tradiční forma pospolitosti (Gemeinschaft), která staví na soudržnosti rodinné, solidárnosti, osobních vazbách, mění od dob průmyslové revoluce po současnost v moderní formu společnosti (Gesellschaft), která je založená na vazbách formálních, individualismu, oboustranně prospěšných vztazích. Existence systémů fungujících právě na pospolitosti vnáší do společnosti větší rozmanitost

4 Vlastní práce

4.1 Dotazování

Pro výzkum byli hledáni takoví členové KPZ systémů, kteří jsou ideálně samotnými koordinátory nebo alespoň velmi aktivními členy. Nakonec byly rozhovory vedeny se třemi koordinátory, kteří KPZ skupinu zakládali loni (první sezóna byla v roce 2016), jedna dotazovaná je v KPZ zapojená od začátku jejího fungování, za jejím založením nicméně sama nestála, do organizování byla zapojovaná postupně cca rok a po něm ji celou převzala a teď ji již 5 let koordinuje, další dotazovaní stál u zrodu vícero KPZ skupin a momentálně není na pozici koordinátora ve své stávající KPZ skupině poslední dotazovaná je od založení své KPZ skupiny (od roku 2012) aktivní členkou, nikdy ale nebyla její koordinátorkou.

Tabulka č. 1: Základní charakteristiky dotazovaných a jejich KPZ

Dotazovaný	Honza Valeška	Pavel Holubec	Štěpán Brada	Michal Zavadil	Míša Vaculínová	Karen Ercolino
KPZ	KPZ Potravinová komunita Praha 8	KPZ Klinika	KPZ Břevnov	KPZ Klecany	KPZ Toulcův dvůr	KPZ KomPot
Doba fungování KPZ	5 let	1 rok	1 rok	1 rok	8 let (6 let koordinuje)	5 let
Dodavatel	Svobodný statek na soutoku	Svobodný statek na soutoku	Svobodný statek na soutoku	Svobodný statek na soutoku	Karel Tachecí, Václav Bednář, Jaroslav Štencl	vlastní zemědělství KomPot s placenými zahradníky z vlastních řad
Zhruba počet odběratelů přes sezónu	20 (10 lidí z KZ Kuchyňka, 10 lidí zvenčí)	20	20	16	50	35 (pár podílníků nečlenů KomPotu a pár členů, kteří

2016						neodebírají podíl)
Typ KPZ	odběratelský	odběratelský	odběratelský	odběratelský	odběratelský	komunitní
Datum rozhovoru	27. 2. 2017	28. 2. 2017	1. 3. 2017	3. 3. 2017	8. 3. 2017	14. 3. 2017
Délka a místo rozhovoru	1 ³ / ₄ hodiny, kavárna	2 hodiny, doma v cohousingu u dotazovanéh o	2 hodiny, restaurace	2 hodiny, venku při procházce	2 ³ / ₄ hodiny, doma u dotazované	1 ¹ / ₂ hodiny, restaurace

Zdroj: vlastní zpracování, rozhovory

4.2 Hlavní tématické celky

4.2.1 Okolnosti vstupu do KPZ a jeho koordinování

Převážná většina z dotazovaných se do chodu KPZ skupiny (většinou přímo do její organizace) zapojilo brzy v návaznosti na to, jakmile se o existenci samotných KPZ systémů dozvědělo. Pouze jednas dotazovaná znala systémy již dlouhou dobu dříve, jedná se o dotazovanou pocházející z USA, kde je dle jejích slov koncept KPZ téměř všude známý a rozšířený. *“(KPZ) ... to je skvělé místo pro zapojení se, my Kanadani, Američani, Angličani ten koncept známe a nemusí nám nikdo nic vysvětlovat”* (Karen). Čtyři KPZ skupiny jsou napojené na Svobodný statek na soutoku (v textu dále jako Statek) a vznikly v rámci snah Statku rozšířit způsob svých dodavatelsko-odběratelských řetězců⁵⁸, tedy impulz byl částečně i na straně farmáře, ale hlavně se jednalo o nadšení a aktivitu na straně odběratelů a organizátorů, kteří vzali zodpovědnost za skupiny na sebe. Ve třech případech z těchto čtyř se jednalo o koordinátory, kteří s myšlenkou KPZ přišli vůbec poprvé do styku. Pavel a Štěpán se shodli na tom, že popudem pro založení jejich KPZ skupin byla přednáška Honzy Valešky v žižkovském Autonomním sociálním centru Klinika v únoru 2016. Původně bylo v plánu, že do těchto dvou KPZ skupin bude dodávat nově vznikající zemědělství ve Valči, nicméně tento záměr nebyl realizován z důvodu nedostatku času a sil na straně zemědělce a náročnosti zakládat ve stejnou chvíli odběratelskou skupinu i zemědělství.

“Někde jsem se dočetl, že takováhle myšlenka (KPZ) existuje, to mě zaujalo. (...) V té době běžela rok Klinika, tu jsem taky sledoval a taky sleduju a ejhle, Honza Valeška tam dělal přednášku a takže jsem se tam vykopal a to jsem ještě neměl vizi, že bych to dělal tady, ale nějak mě to zajímalo” (Štěpán).

Většina dotazovaných zmiňuje jako důvod pro svou aktivitu na prvním místě zdravé a chutné jídlo. Pro tři informátory byly velkými motivy stravování a výchova dětí - kvůli kterým chtějí, aby skupiny fungovaly. Tento motiv byl zmiňován i jako jeden

⁵⁸ sezónu 2017 plánuje Statek dodávat do 12 KPZ skupin v Praze, Úvalech a Klecanech [Svobodný statek na soutoku, 13. 3. 2017]

z hlavních důvodů pro zapojení se ostatních odběratelů. V otázce, na kolik si běžný odběratel uvědomuje i přesah dopadů svého chování v potravinovém průmyslu, se odpovědi rozcházejí. Michal věří, že si většina je vědoma dalších stránek jako například dobrého působení na půdu a prostředí. Sám dodává, že jemu docházely souvislosti několik let a stále ještě dochází *“Dřív jsem tam hodně viděl tu ekologii, která je hodně dobrá věc a teď tam vidím i ten sociální přesah”* (Michal). I další dotazovaní vnímali důležitost KPZ skupin v podpoře místního zdravého způsobu zemědělství pro přírodu, a v sociálně ekonomické podpoře malých, samostatných sedláků. *“Je rozdíl v péči velké firmy a rodiny o krajinu, takže nebyť součástí toho systému, který se o krajinu nestará”* (Karen). Karen se na působení velkých firem na krajinu dívá kriticky i kvůli své zkušenosti z přeměny krajiny v rodné Pensylvánii. Zajímavé okolnosti vzniku vůbec první české KPZ na Toulcově Dvoře popisoval Honza, který stál později i u založení KPZ KomPot a KPZ Kuchyňka. Ten se k myšlence KPZ dostal přes svou práci a osobní angažovanost v oblasti ekologického zemědělství.

“My jsme dělali tenkrát osvětu o ekologickém zemědělství a vlastně tam nikde nehráli ti zemědělci, bylo do to jisté míry boží, pro pár vyvolených a nebyl tam žádný společensko-etický přesah a hodně to začalo směřovat do komerce - do tržního modelu, kdy bio se stává luxusním zbožím pro pár vyvolenejších, ale to já jsem neměl takhle artikulovaný tenkrát, to já jsem tak nějak cejtil. Když přišli KPZky, to se nám ozvali z Francie - “máme tady AMAPY”⁵⁹ (...) ten koncept se mi líbil, splňoval část těch kritérií, který nám tam chyběli i to že tenkrát (to byl rok 2007) distribuce biopotravin veškerá žádná nebo špatná, dostupnost biopotravin na trhu to samé, uplatnění pro malý zemědělce vůbec ne, když už tak se dostal do Countrylifu, kterej ho sedřel z kůže. Takže třeba Karel Tachecí, který původně dodával do Countrylifu, tak ho v půlce sezóny vykopli a tak Karel začal dodávat lidem na přímo a tak se dostal ke KPZce, takže skrze řešení toho přímého prodeje, který taky není samospásný, jsme tu KPZku vzali, že je to vlastně zajímavý řešení tohohle balíku věcí, které tenkrát tam nějak nefungovaly.” (Honza).

⁵⁹ francouzská obdoba KPZ skupin

Důležitým faktorem při zvažování, zda se zapojit do organizace KPZ, je osobní zodpovědnost a ochota převzít ji i za celou skupinu. Tento moment nepřímě zmínili dva informátoři.

“Já jsem do toho vstoupil ve chvíli, kdy se řešili takový ty faktický záležitosti - jestli chceme smlouvu - dohodli jsme se, že ji nepotřebujeme a nechceme, jak budeme odebírat, kdo to bude koordinovat - no a to jsme se asi hodinu bavili o něčem, co nemělo, podle mě, moc smysl a efekt a tak jsem řekl, že tu koordinaci si klidně vezmu na sebe a všem se ulevilo” (Pavel).

4.2.2 Přínosy KPZ pro zapojené jedince

“Z mého pohledu KPZka je sociálně transformační záležitost, tam vůbec nejde o jídlo, jde o proměnu těch vztahů mezi lidma a jejich vazeb k potravinám a k jídlu a sami k sobě a k fungování společenství jako takovýho” (Honza). Z rozhovorů bylo na první pohled patrné, že všichni dotazovaní vnímají velmi silně potenciál KPZ měnit lidské vztahy a vnímají také tuto probíhající proměnu sami na sobě a na komunitě. Skupina funguje jako “škola vztahů a soužití” (Štěpán), kde se spolu lidi učí “komunikovat, spolupracovat, vzájemně se zavazovat a dělat věci ve veřejném zájmu” (Honza), a toto učení probíhá mimoděk a nevědomě. Výrazná rovina vztahů, kterou komunita rozvíjí, je důvěra. Její rozvoj probíhá dle výpovědí například absencí smluv mezi KPZ skupinami a Statkem, sblížením se v rámci vlastní komunity a nutností si pomáhat a spolehnout se na sebe, spoléháním se na farmáře, že se bude snažit co nejlépe vypěstovat čistou a zdravou zeleninu, placením předem a sdílením rizik se sedlákem a mnoha dalšími aspekty komunity. Podle Štěpána KPZ léčí nemoc současné doby - tzv. nemoc individualismu. “Vídaj se lidi, zároveň se propojej spolky, zároveň se o sobě něco dozvěděj a to mě na tom dost baví.” (Štěpán).

Velkým přínosem v současnosti ale i vizí možného rozvoje do budoucnosti je společenství samotné. To představuje velkou hodnotu pro Karen jako pro cizinku pracující na mezinárodní škole, která se tak dostane do českého kolektivu (Karen je zapojená do komunitní KPZ, takže společenství je zde pevnější než u odběratelských forem KPZ). Tento význam viděla i u dalších svých kolegů cizinců z práce, kteří do České republiky často přicházejí třeba jen na 2 roky a KPZ jim poskytne již fungující a otevřený kolektiv,

do kterého se mohou začlenit. Existenci komunity samotné vyzdvihovali ještě Štěpán, Míša a Michal, kteří oceňovali jak samotné přátelství s dalšími lidmi, tak výměnu rad a zkušeností nebo i drobných věcí (hlavně na děti).

Zajímavým postřehem byla možnost najít, díky komunitě a vztahům v ní, rovnováhu mezi svobodou a zasahováním do svobody ostatních.

“(…) najít ten balanc, že po revoluci bylo všechno hrozně free, předtím jsem byli hrozně omezováni a potom člověk zjistí, že svoboda není to, co jsme si mysleli, protože často omezují ostatní, chci po nich něco, mám od nich očekávání, to není svoboda” (Míša).

Tolerantní přístup vyjádřili všichni dotazovaní a je o něm více hovořeno dále. Štěpán vidí přínos svého zapojení se do komunity ve své vlastní “kultivaci” a to i v pracovních vztazích mimo KPZ. Od svého zapojení se například přestal neustále vyhledávat dodavatele podle nejnižší ceny a raději podporuje toho jednoho svého, protože cítí, že budování dlouhodobějšího vztahu a jistota, kterou dodavateli svými zakázkami poskytuje, pro Štěpána mají hodnotu. I v tomto případě se jedná o nalezení určité rovnováhy a sice mezi ziskem a sociální rovinou obchodu.

Zapojením se do KPZ (nebo KZ apod.) se vědomě i nevědomě obnovuje a utváří vztah člověka se zemí (půdou), zkracuje se řetězec potravin a ty jsou vnímány více jako “výpěstky farmáře” než jako “zboží z obchodu”. Tento vliv vyzdvihl například Štěpán:

“to rozšiřování obzorů, jak to vlastně v tom zemědělství chodí a taky vlastně to, že se dostaneš blíž k tomu, jak to vzniká ty potraviny, to, že je nějaká sezónnost, my jsme si vlastně po měsíci provozu KPZky všimli, že kromě toho, co si máme oblíct na sebe eště sledujeme počasí, protože nám to ovlivňuje, kdy budeme mít salát,” (Štěpán).

Pozitivně dotazovaní hodnotili i skladbu podílů. Na stůl se jim dostávají potraviny, které buď neznali nebo je dosud neuměli používat a tak jsou nuceni se to naučit. Dopad samotného zpracování zeleniny na sebe a svou rodinu pozorovala i Karen, která tak nevědomě vyjádřila některé aspekty hnutí slow food. *“Když mám od KomPotu zeleninu, tak je to hodně práce to připravit na stůl a to znamená, že musím strávit ten čas doma*

v rodině a že budeme mít spolu večeri a to znamená něco pro náš život, takže to jídlo hraje opravdu velkou roli” (Karen).

Dva dotazování dále čistě pragmaticky uvádí, že jim členství v KPZ přináší ulehčení práce spojené s obstaráváním jídla pro rodinu. Michal hodnotil založení KPZ v Klecanech i se svou novou rolí koordinátora pozitivně, neboť dřív odebíral v Praze na Špejcharu biopytle⁶⁰ od Statku a musel tam tedy z Klecan dojíždět a tato nepříjemná povinnost teď odpadla. Jako ulehčení cesty ke zdravé zelenině vnímá KPZ i Karen, která má také svou zahradu a tak výrazně oceňuje práci, která se za pěstováním skrývá a fakt, že zeleninu dostane již vypěstovanou a sklizenou.

4.2.3 Způsob koordinování

Čtyři dotazování se shodli na tom, že jejich KPZ funguje velmi jednoduše a že jim tato funkční strohost vyhovuje. Snaží se často svou roli organizátova minimalizovat a nastavit systém tak, aby přes rok běžel co nejvíc bezúdržbově a nevyžadoval mnoho jejich zásahů, nemají ambice a chuť do systému dávat víc, než tolik, aby udrželi jeho běh. Pavel má na nutnost údržby systému KPZ zajímavý názor (a paralelu vidí i v drobném farmaření).

“U tý KPZky, stejně jako u komunity nebo stejně jako u tohoto drobného zemědělství, jsou určitý kritický množství odběratelů, který když se přesáhnou, tak to potom funguje samo, ale dostat se z nuly na udržitelnou hladinu vyžaduje úsilí a pak už to jde” (Pavel).

Zatím si uvědomuje, že ještě jeho KPZ není ve fázi za kritickým množstvím a proto občas vyžaduje více jeho práce, což je dáno i teprve jednoletou historií skupiny. Hlavní nápor činnosti vnímá Pavel na jaře (stejně jako ostatní dotazování), když se domlouvají odběry, cena, velikost dodávek, platby a další záležitosti na novou sezónu. V průběhu celého roku se dále stará o nové zájemce, kterým se snaží věnovat osobně, sejít se s nimi a navázat již přímý kontakt *“Já mám pocit, že je to zase takový víc komunitní a lidem blíže, když jim na to odpovím já, přímo a není to tak vzdálený jakože “přečti si to na tom netu”” (Pavel).* Další průběžnou činností je udržování kontaktu se sedlákem a zprostředkovávání vazeb mezi ním a komunitou. Tento kontakt záleží z velké části i na ochotě a času sedláka.

⁶⁰ totéž co biobedýnky, jen je zelenina dodávána v pytlích

Výpověď o základním modelu KPZ dal i Honza, který momentálně KPZ nekoordinuje, ale o jejím fungování má přehled.

“My to máme nastavený tak jednoduše, že tam není velká práce s tím administrovat to, platby si třeba už řeší Statek sám, takže ona (koordinátorka) řeší ty přihlášky a služby, který si udělají lidi na celou sezónu dopředu a těch změn je tam pár, když je nějaký problém, tak ty lidi volají stejně většinou mě, ale to je tak 3x za sezónu” (Honza).

U všech čtyř komunit, které jsou napojeny na Statek posílají odběratelé peníze přímo Statku na účet a ten si platby kontroluje sám, koordinátoři nanejvýš dostanou od Statku seznam lidí, kteří ještě nezaplatili a upozorní je.

KPZ vytváří prostor pro dobrovolnost, vlastní iniciativu a chuť realizovat si své představy (nejen na pozici koordinátora), což se silně projevuje u jednoznačně nejpropracovanějšího a tím pádem i nejkomplikovanějšího modelu ze zkoumaných KPZ skupin, který mají na Toulcově dvoře. Jedná o skupinu s největším počtem odběratelů i zapojených sedláků (produkty jsou odebírány od 3 farmářů a zapojených je cca 50 odběratelů). Do organizace tohoto systému je zapojeno více lidí - každý má na starosti určitou agendu KPZ - komunikaci se 3 farmáři mají na starosti 3 různí lidé, úklid mají na starosti dohromady 3 jiní lidé, speciální nabídky od Karla Tachecího řeší samostatně jedna žena, velmi důležitou roli hraje i manžel Míši, který vytvořil a spravuje program, ve kterém se velká část komunikace a agendy odehrává. Hlavní organizátor - Míša, vše kontroluje a komunikuje s tímto týmem.

“(…) takže vlastně člověk dělá takovou manažerskou práci, kontroluje to, protože nemůžeme tam poslat bedýnky... protože každou neděli chodí bedýnky - objednávka, takže musí zjistit, že všechny objednávky jsou zadané, že všechno proběhlo tak, jak má, že lidi mají dost peněz na účtě, že nikdo nemá nedoplatek, protože pak se nemůže udělat objednávka, takže k tomu spoustu věcí” (Míša).

Formu organizace, kdy jsou jednotlivé agendy rozděleny mezi vícero organizátorů, má i KPZ KomPot. Jedná se o tzv. koordinační skupinu, která se schází častěji a řeší otázky týkající se nejen komunity ale i produkční zahrady (tedy vlastně zde hraje i roli farmáře).

Rozdíl v řízení mezi komunitním modelem KomPotu a čistě odběratelským model ostatních KPZ skupin je především u KomPotu v nutnosti řešit mnoho otázek navíc a také ve způsobu řízení KPZ, kdy je komunitní model založený na větší participaci všech členů. Dříve se v KomPotu rozhodovalo na základě konsenzu, momentálně se tak již neděje. *“Už taky hlasujeme, ale nikdo by neměl cítit, že se stranou, hodně je důležitý, aby všichni pochopili, není to vždy jednomyslný, ale je důležitý, když je někdo člen, tak aby cítil, že jeho hlas má taky váhu”* (Karen). I v jednoduchém modelu KPZ Klecany se ale projevuje iniciativa některých odběratelů, jak popisuje Michal svou dobrou zkušenost (a dokazuje to fakt, že vždy u KPZ záleží na jednotlivcích a jejich vlastním přístupu). *“(…) že jsme se třeba o něčem bavili a oni to ze své vlastní iniciativy potom udělali, takže takhle mě několikrát už příjemně překvapili”* (Michal). Honza oceňuje na KPZ (nejen v oblasti řízení) právě volné pole působnosti pro všechny a zároveň vyjadřuje silnou toleranci k variabilitě a rozdílnosti fungování jednotlivých skupin. *“To já mám na tom systému rád, že je opravdu nedogmatickej a dává hodně širokánský rámce a umožňuje téměř cokoliv... a není to špatně nebo dobře, je to prostě tak, je to v pořádku, že to tak je, ty lidi najdou tu svojí cestu k tomu...”* (Honza).

Při tvorbě základního rámce fungování KPZ Břevnov se jednalo i o variantě, že by se skupina vymanila z oficiálního ekonomického systému (tedy v zásadě byl navrhován model souznící s filosofií freeganství) a tím by se do jisté míry ještě více zkrátil “distribuční řetězec” - do vztahu mezi odběratelskou skupinou a zemědělcem by nezasahoval stát ve formě daní. *“Já jsem prosazoval, že bych to ekonomicky, papírově chtěl v co největší punku, že bych to chtěl jako nástroj na odtržení se od oficiálního ekonomického dění...”* (Štěpán). Nakonec se do debaty o podobě komunity přidala jedna odběratelka, která s modelem obcházejícím zákon výrazně nesouhlasila a komunita se dohodla, že bude fungovat jako většina ostatních - tedy s oficiálním účetnictvím.

4.2.4 Platby a ceny odběrů

Jednou ze základních charakteristik KPZ je předplácení většinou celé sezóny dopředu - za účelem poskytnutí financí farmáři předem na potřebné investice a také kvůli jistotě, závazku, který je penězi stvrzen. Všichni dotazovaní se ale shodli, že jejich KPZ umožňují splácení ve více splátkách a v případě potřeby je možné řešit věc individuálně.

Michal popsal velmi solidární přístup Statku a sice, že v případě potřeby by byl Statek ochotný a schopný “dotovat” některého svého odběratele.

“Ale když za mnou někdo zajde nebo když vidím, že jsou v sociální situaci, tak třeba symbolicky tu sezónu za korunu, jako ono se to ustojí, když to bude jeden člověk na tu KPZku, tak se to takhle dá udělat, i jsem to tak nabízel, ale oni to ty lidi z morálních důvodů odmítli... jo, ta solidarita, to se mi na tom líbí, není to tak, že by se na tom snažili co to jen jde o ty prachy (Statek)” (Michal).

Další možností, kterou nabízí Karel Tachecí nebo KomPot je odpracovat si svůj podíl nebo jeho část. *“(...) protože Míla od začátku nechtěla, aby peníze byly pro někoho problém, tak se můžou domluvit, že kus odpracujou” (Karen).* Zajímavostí jsou dvě varianty zapojení se do KomPotu a to buď za vyšší cenu lze odebrat podíl aniž by člověk musel být členem komunity a nebo lze a jsou takové případy, kdy je zájemce členem (tedy platí roční provozní podíl), ale neodebírá zeleninu.

Každý dotazovaný oceňuje na KPZ systémech něco jiného a tak jsou částečně i jiné subjektivní důvody, proč souhlasí s vyšší cenou oproti běžné ceně v maloobchodní síti. Pavel vnímá vyváženost ceny a hodnoty zeleniny, kdy hodnotu vidí jednak v kvalitě potravin (a ta má pro něj velký význam, neboť jak sám tvrdí, když už si vybírá z jídla jen něco z důvodu svého vegetariánství, chce, aby to bylo kvalitní) a dále v udržitelnosti a férovosti pro zemědělce. Michal se vyjádřil, že stejně jako odběratelé v Klecanech byl i on velmi příjemně překvapen velikostí dodávky, čekal za dohodnutou cenu menší podíl. Tento rok má Statek v plánu zpřístupnit odběratelům svůj rozpočet, aby se mohli podívat, jak se s penězi od nich hospodaří. Transparentní účetnictví funguje i v KPZ KomPot. U KPZ Toucův Dvůr zase funguje fakturace zeleniny, kdy Karel Tachecí posílá každý týden fakturu s výpisem dodané zeleniny a dle slov Míši je to “vlastně vždycky víc”. Domlouvání cen probíhá před začátkem sezóny a probíhá jako diskuze nad potřebami a možnostmi obou stran. Svě zkušenosti s Karlem Tachecím a se Statkem (s Jaroslavem Lenhartem) z domlouvání cen, které může trvat třeba hodinu shrnul Honza a je na vidět slušnost při vyjednávání a snaha najít rovnováhu a přijatelnost pro obě strany:

“Jarda přijde a řekne: “Potřebovali bychom na sezónu tolik, co vy na to?” “No, to je docela dost...” “Dobře, tak to dáme takhle...” “Ne, ale tak zase když to potřebujete, tak to tak bude...” “No, tak jo...”

Nebo: “Potřeboval bych tolik.” “Karle, to nemůžeš zaplatit, to je hrozně málo, to přece musíš dotovat z toho obilí...” “No, to trochu dotuju.” “No, tak ti dáme o stovku navíc na tom podílu.” “Ty jo, ale to je blbý, ne, to přece ty lidi nedaj.” “Ale daj, řekni jim, že chceš 300 a dostaneš 300.” “No, tak jo.”” (Honza).

Oboustranná solidarita a férovost tak, jak je ilustrovaná v předchozí citaci, je společným jmenovatelem vyjádření všech dotazovaných o finanční stránce KPZ. Zajímavý postřeh měla k tématu solidarity Míša a sice, že ještě nenastala situace, v které by bylo potřeba, aby odběratelé za škody způsobené například neúrodou převzali spoluzodpovědnost. K té se svou účastí v KPZ systému zavázali a pokud by došlo například ke zničení úrody, odběratelé jsou zavázáni se podílet na škodách a za svoje předplatné by nedostali plný plánovaný podíl.

4.2.5 Kritický pohled koordinátorů na fungování KPZ

V rozhovorech s dotazovanými zazněly kritické připomínky, náměty a poznatky ohledně fungování KPZ. Hlavním tématem pro většinu dotazovaných nebyla zelenina, ale lidé, jejich vztahy, obecně komunita vytvořená kolem jejich KPZ. Sami ale přes své silné přesvědčení, motivaci, která je vedla k zapojení se a koordinování KPZ skupin, přes přínosy, které na sobě cítí a v neposlední řadě přes úsilí, čas a energii, které systému věnují, přes to všechno čtyři dotazovaní jasně vyjádřili v postoji k ostatním členům silný respekt.

“Máš v KPZce nějaký jádro, které se aktivně stará, potom část, která sem tam něco přispěje, třeba komunikují a potom máš ten obal, vnějšek, který se veze, ale je s tím potřeba počítat a nelze to těm lidem zazlívát, je třeba na místě je zdravě pošťuchovat, ale to je tak všechno, co je k věci” (Štěpán).

Ve všech zkoumaných komunitách funguje v citaci zmíněný “model kruhů”, kdy existuje neaktivnější jádro, o něco početnější je skupina lidí, kteří se občas vyjádří a zapojí se a nejvíc je nejpasivnějších členů.

Velké rezervy byly zmiňovány v komunikaci a zájmu ostatních odběratelů, kdy se hlavně nedaří získat od odběratelů odpověď na emaily. Míša například vyjádřila smutek “(...) tak mi z toho bylo docela smutno, že ti jiní lidé se o to nezajímají, ani nedají ten čas aby hlasovali.” (Míša), když se jí na emailový dotaz vrátila ze skupiny 50 lidí jediná odpověď. Toto vyjádření, kdy pouze popisuje nepříjemný pocit v sobě a neobrací se proti ostatním je již samotným obrazem jejího respektujícího postoje. Podobný postoj mají i Michal a Štěpán, kteří berou slabou komunikaci buď jako výzvu pro sebe a podnět pro svůj další rozvoj, vývoj cesty a nebo s pochopením, že do KPZ skupin jsou zapojené z rodin hlavně maminky a ty nemusí být pořád u počítače a nemají tolik času a Michal z pozice koordinátora s respektem dodává, že “Člověk musí pracovat s tím, co má” (Michal).

Mezi další stránky, které na KPZ nefungují tak, jak by si dotazovaní přáli, lze zařadit setkávání se a komunitu KPZ. Při hovorech zaznělo jednak mnoho objektivních důvodů, proč jim komunitní stránka nefunguje (všichni máme mnoho jiných zájmů, jsme zapojení do dalších komunit a skupin, na víkendy jezdíme pryč, výdejní doba je tak dlouhá, že se ani tam nesejdeme apod.), tak postesknutí si nad tímto stavem, ale také vizi do budoucna. Pavel hodnotil jako zklamání, že jen ¼ odběratelů z loňské první sezóny přechází do letošní sezóny, ale zároveň dodává, že noví zájemci se hlásí a nemá pocit, že by byl problém jich dostatek sehnat. S tím souhlasí i všichni ostatní informátoři a zájem nových odběratelů potvrzují. I v setkávání se a zájmu o komunitní stránku hraje svou roli čas, již utvořené vztahy, chuť se setkávat a v neposlední době systém, který má KPZ nastavený. Ve dvou mladých KPZ hodnotili kriticky současné nastavení jejich koordinátoři.

“(...) ale my i tím, že odebíráme na Klinice a ty lidi si tam chodí kdykoliv, tak se tam nepotkáváme moc” (Pavel). “50 procent lidí dělá a 50 procent lidí jen přijde pro ty pytle a vlastně se s nimi třeba ani nepotkáme, jen platí a berou, nechodí na ty služby, což možná jsem to já špatně komunikoval na začátku na těch schůzkách, kdy já jsem věděl,

že takovéhle snahy budou, ale že budou v takové míře, to mě nenapadlo a tak jsem to buď neřekl vůbec nebo jsem to nezdůraznil” (Michal).

Diskutovaným tématem byl i malý zájem odběratelů o farmáře a farmu (v případě odběratelských KPZ skupin) - ač se jak na Statku tak u Karla Tachecího dělají dny otevřených dveří a různé slavnosti, zájem o tyto pozvánky je malý. Důvodem může být i fakt, že z Toulcova Dvora se na exkurzi již všichni, kteří měli zájem, podívali již v minulých letech. U KPZ Kuchyňka se členové, kteří chtějí komunitu, realizují na komunitní zahradě⁶¹. U KPZ Břevnov, Klecany a Klinika se exkurze na Statek v roce 2016 nekonala, všichni tři koordinátoři však vyjádřili svůj úmysl zorganizovat návštěvu letos. Situace u Svobodného statku na soutoku je zajímavá právě pohledem Statku na komunitu, neboť dle slov Honzy: *“Oni (Statek) chtějí ty lidi dostat do toho společenství, taková velká touha”* (Honza), ale po prvním roce dodávání do KPZ skupin se jim nepovedlo s komunitami navázat nijak výrazně silné vztahy. Statek nicméně posílá téměř každý týden emailem informace, co se u nich děje, co zrovna sázejí, co sklízí, co jim shnilo a jaké mají počasí apod. a tím také budují tento vztah. Co se týče KPZ KomPot, jedná se o jiný model fungování - komunitní, který láká obecně trochu aktivnější členy. I zde funguje sdílení informací emaily, které chodí od koordinační skupiny a zahradníka párkrát do měsíce. Obsahuje podobné informace jako emaily od Statku a navíc pozvánky na brigády, které na zahradě probíhají. Součástí členství v KomPotu je i závazek, že člověk odpracuje 4 dny v roce na zahradě. Karen se ale vyjádřila, že koordinační skupina není na odpracování tohoto závazku nijak přísná, jednak se nikde aktivita neviduje a tak záleží na vlastní zodpovědnosti a vlastních možnostech a dále je mírně problematická laická pomoc na zahradě:

“Na druhou stranu pro zahradníka některý věci vysvětlit někomu a potom mít přehled, jestli je dělají dobře, je stejný čas jako to udělat sám, to nepomáhá vždycky, že já tam přijdu a něco dělám a nevím jak. Jako nějaký věci ano - vytrhávat plevel - ale jiný věci ne.” (Karen).

⁶¹ do budoucna by se chtěli stát zahradou produkční a být si schopni vypěstovat dostatek zeleniny pro sebe

Jedna z opakovaných kritik dotazovaných byla mířená na přístup některých odběratelů.

U tří KPZ zmiňovali, že odběratelé vyjádřili nespokojenost s kvalitou zeleniny, jejím množstvím nebo obsahem dodávek. *“Co ty lidi řeší, že mají horší mrkev, že nám Karel dává něco horšího... člověk to na jednu stranu chápe, ale na druhou stranu to jsou lidi, kteří tam nikdy, nebyli, protože jinak by to nemohli tvrdit...”* (Míša). Jednalo se ale o situace, kdy se ke koordinátorům buď tyto informace dostaly nepřímo a na přímý dotaz do pléna nepřišla žádná odpověď nebo stačila informace a email od sedláka a problém byl vyřešen. Obecně lze říci, že nepochopení a nespokojenost odběratelů pramení často z neznalosti a nevědomosti. I proto vyjádřil Štěpán důležitost, kterou přikládá návštěvě Statku a jejíž význam vidí právě v prohloubení pochopení odběratelů vůči Statku:

“(..) si myslím, že budou dost čumět, jak to tam chodí, já budu taky čumět, ale ty lidi budou čumět ještě víc, jak do toho jdou srdce a že to pomůže hrozně tomu lepšímu pochopení jak to děláme a proč to děláme a že pak třeba nebudou lidi tolik řešit jestli to prostě na další sezonu o 30 korun na závoz zdraží, ale uvidí daleko víc, že to má rozměr i kultivace té krajiny a toho, že to dělají fakt čistě i ve vztahu k těm lidem, kteří se na tom podílejí” (Štěpán).

4.2.6 Význam propojování se a angažovanost

Všech šest dotazovaných hovořilo o napojení svých KPZ na další síť, spolky a skupiny. Momentem, kdy bylo využito již existujících sítí a spolků bylo u tří mladých komunit jejich založení, kdy se sháněli lokální odběratelé a koordinátoři se obrátili na tyto síť. Pavel využil komunitu kolem sociálního centra Klinika a komunitu, ve které v rámci cohousingu žije, Michal klecanské občanské sdružení Pravý Hradec a Štěpán se napojil na lesní školku, sousedský spolek *Nesedím, sousedím*, dále na břevnovskou faru a občanskou iniciativu *Tejnka*. V naší společnosti existuje mnoho dalších alternativních aktivistických iniciativ a ač nejsou nijak napojené na skupiny KPZ, společně tvoří synergický efekt, neboť jim v mnoha ohledech jde o podobné hodnoty. *“Takže někoho zajímá zahnutá okurka, ale vlastně bojuje za toho farmáře, aby si ty obchodáky nediktovaly ty podmínky a Zdravá škola, aby ty děti měly zdravé potraviny”* (Míša).

Téma komunity a její vnitřní soudržnosti se prolínalo velmi výrazně všemi rozhovory. Při debatě o komunitě je potřeba si ale ujasnit, co si pod tímto pojmem představujeme. Svě chápání pojmu vyjádřil, v odpovědi na otázku, zda jejich komunita funguje, Honza.

“(…) pokud si to představím jako nějakou uzavřenou společnost s těsněma vazbama mezi lidma, tak to samozřejmě ne, ale pokud si to představím jako společenství lidí, kteří se společně podílejí na nějakým cíli, tak to pak jo” (Honza).

Zlepšení a zintenzivnění kontaktů v komunitě identifikovali jako vhodný směr vývoje KPZ čtyři dotazovaní. Honza a Karen vyjádřili s fungováním spokojenost, o intenzivnějším kontaktu nemluvili, jedná se ale o dva dotazované, kteří jednak nejsou momentálně na pozici koordinátora a dále jsou napojení buď na KZ nebo do komunitní KPZ, takže je možné, že jejich “potřeba komunity” je naplněná. Ideální představa setkávání se podle Michala je zhruba jedna návštěva farmy za rok a jednou za měsíc setkání lidí z KPZ, čímž by se lidi více poznali a vytvořila by se hlubší důvěra a blízkost. Význam a rozvoj vzájemnosti a spolupráce si uvědomuje také Míša.

“Myslím, že lidi si začínají uvědomovat, že sami nic nedokážou, že potřebují spolupracovat s ostatními, že potřebujeme jeden druhého, že dřív se lidi zavřeli do těch bytů a bylo jim všechno jedno, ale teď jakoby jdeme do ulic a snažíme se potkávat ty další s kterými jakoby tvoříme ten “lepší svět”, to, co my jsme nadšení, když je nás víc, můžeme víc udělat, vrátíme se ke kořenům, že sami bychom vlastně nepřežili” (Míša).

Podobný pohled na důležitost sounáležitosti měl i Štěpán , když hovořil o nemoci individualismu. Honza také vyjádřil svůj názor na nutnost sounáležitost pro možnou změnu společnosti:

“(KPZ) je to myšlenka, mem⁶², ktorej se tou společností šíří a říká, že kromě toho jídla má smysl dělat věci, co nejsou jen individuálně prospěšný a má smysl dělat ty věci společně,

⁶² mem je obdoba genu, jde o informaci ale kulturní, která se šíří nejen v rodině, ale v celé společnosti

protože je to silnější a má smysl se vzájemně podporovat a ne proti sobě bojovat a už tyhle 3 věci jsou silnej transformační potenciál ve společnosti, která akcentuje přesně opačnej... nebo alespoň na tý nejvyšší politický úrovni” (Honza).

Z citací v minulém odstavci je patrné, že dotazovaní nahlíží do značné míry na KPZ jako na ideový koncept a nejen jako na distribuční kanál potravin. *“KPZky jsou takový ostrůvky, který mají nejen ten obživnej charakter ale i ten myšlenkovej osvětovej, rozhodně to tak vnímám, protože jsem si to i na sobě zpozoroval”* (Štěpán). O rozměru myšlenkové osvěty (často jinak pojmenované, například jako “semínko, které v lidech někdy vyklíčí” nebo “mem” nebo “prostor, kde se společnost může měnit”) mluvili všichni dotazovaní. Kromě hmatatelných dopadů KPZ, jako je v první řadě zdravé jídlo pro odběratele a v další řadě podpora ekologického hospodaření, místní ekonomiky, ochrana přírody, vzniklá komunita a jiné, identifikují dotazovaní potenciál KPZ být impulsem pro společnost v rovině ideové. K šíření myšlenky do společnosti vlastním příkladem se vyjádřila Míša, která znovu vyjádřila tolerantnost - tentokrát vůči sama sobě - a sice, že bychom měli dělat to, co chceme a čemu věříme sami z vlastního přesvědčení a nikoliv za účelem ovlivnit tím ostatní:

“Nemůžeme chtít, aby se lidi změnili a dělali to, co dělám já, ani to dělat proto, abych lidi strhla - to lidi prokouknou (...) tím, že lidi dávají tu energii do toho, v čem vidí smysl, tak se na to ostatní nabalují a dříve nebo později v tom uvidí i ostatní ten smysl a víc lidí bude třeba i se státem táhnout za jeden provaz” (Míša).

Pavel souhlasí s významem vytváření komunit a síťováním, je ale skeptický vůči tomu, zda by grassrootsová iniciativa (zdola) mohla sama bez pomoci a podpory “shora”, tedy politického rámce, uspět a mít vliv na celou společnost. V podpoře shora vidí hlavně důležitého potenciálního spojence.

“Já to vidím trochu jako takovou politickou naivitu těch aktivistů, že když se všichni spojíme a budeme spolu kámoši, tak to bude všechno fungovat, ale podle mne je důležitý uvědomění si, že ten rámec, ve kterém se to odehrává, který stanovuje nějaký zákon,

to může podporovat nebo tomu bránit (...) že je potřeba sledovat ten politický rozměr tady toho a zároveň vytvářet ty spojení, komunity na té lokální úrovni, tak je to dobře.” (Pavel). Zároveň si myslí, že by aktivisté měli mít odvalu a chuť jít do politiky a jít vývoji naproti a pomoci mu. Jako dobré propojení občanské úrovně a politické úrovně vnímá v naší historii úspěšné družstevnictví⁶³. *“Družstevnictví - byla to aktivita zdola, ale mělo to nějaký ten význam na té úrovni ministerstva nebo celostátní, jo, že je to docela dobrej příklad”* (Pavel). Trochu odlišný pohled na zásahy státu měla Karen, která jako klíčové viděla právo lidí si potravinové systémy vytvořit sami bez zásahů agrobusinessu a vlády - ta by měla toto právo a svobodu pouze zajišťovat a poskytovat proto stejné možnosti a podporu občanským iniciativám a malým zemědělcům jako velkým potravinářským firmám. O vzájemném působení politiky a občanských iniciativ jako například KPZ se vyjádřil i Michal, který pozitivně hodnotí nemožnost politiky iniciativy úplně zastavit a tím jejich jistou nezávislost na politické budoucnosti státu.

“Láká mě na tom, že protože to vychází z iniciativy těch lidí, tak ať si ten mainstream pojede kam chce, tak to ty lidi budou pěstovat, i proti politické vůli lidí v parlamentu... takže neříkám, že to nebude mainstream, ale nějakí lidé do toho vždycky půjdou” (Michal).

Sítování probíhá i na úrovni zemědělců - dodavatelů do KPZ skupin. U KomPotu Karen potvrdila, že ve velmi suchém roce odebírali zeleninu i od okolních zemědělců, neboť nebyli schopni si ji vypěstovat (byly nutné i speciální zalévací služby odběratelů), není si ale vědoma, že by někdy měla komunita tolik výpěstků, že by se o ně dělila s ostatními zemědělci. Naproti tomu Statek přebytky svých výpěstků sdílí a vzájemně si vyměňuje s ekozemědělci z Čech i z Německa, od kterých někdy bere také semena. Karel Tachecí si se spřátelenými zemědělci také podobně vypomáhá. Vztahy se navazují i mezi koordinátory KPZ napojených na Statek, konají se setkání koordinátorů.

Mezi KPZ skupinami existují rozdíly v pokrývání potřeb spotřebitelů, nejdál v šíři nabídky je Toulcův dvůr - kromě dodávek zeleniny je možné si objednat i maso, vajíčka a mléčné výrobky. Sýrovou bedýnku (předplácenou a dodávanou stejnou formou jako zeleninu) má i Kuchyňka.

⁶³ v současnosti může být příkladem fungujícího družstva katalánská iniciativa Cooperativa Integral Catalana, která funguje od hospodářské krize v roce 2008 a momentálně má zhruba 2500 členů

“Vize možností propojovat pěstitele malejch věcí - vizí bylo, aby to vzkvétalo i v tý KPZce i lokálně, aby se i místní výrobci potravin sýry, maso,... sdružovali a napojovali na odbyt - to teď vyústilo v myšlenky toho družstevního obchodu” (Štěpán).

Štěpán hovoří, tak jako čtyři další dotazovaní, o plánovaném spolkovém bezobalovém bioobchodě Obživa, na který jsou všichni velmi zvědaví a za kterým stojí i Honza. Snahy o rozšíření společného odebíraného sortimentu svých komunit byly již dříve iniciovány Honzou a Štěpánem, kteří mluvili o společných velkoodběrech mandlí a suchých plodů a o společném mletí mouky a dělání vloček, ani jedna iniciativa není momentálně realizována, neboť se nenašel nikdo další, kdo by si je vzal na starost. Štěpán vidí ale i nadále v myšlence dalších komodit dodávaných obdobně jako teď zelenina potenciál:

“(..) že to jde odspoda postavit, využít toho principu, že se může distribuovat po nějakých větších hromadách a my bychom si to tu dělili jako zeleninu, myslím tím další produkty suchý a podobný, daj se tím řešit produkty” (Štěpán).

4.2.7 Lokálnost a zodpovědnost

Dotazovaní přemýšlí nad širšími souvislostmi celého potravinářského průmyslu a uvědomují si i nutnost lokálních řešení.

“Na jednu stranu máme velký problémy, ekologický, klimatická změna a takový věci a že zemědělství má klíč k tomu, jak to vyřešit (...) takže když uděláš změnu v dietě nebo odkud jsou ty potraviny, tak uděláš opravdu hodně, protože to je každý den 3x nebo víckrát, ty rozhodnutí mají velký vliv na hodně věci” (Karen).

“(..) tak když to bude fungovat v nějakým menším měřítku, v tý každodennosti, tak potom v tom součtu, tak když se ten způsob zajišťování jídla a potřeb nějak šíří, tak to má význam potom” (Pavel). Pokud je myšlenka KPZ brána jako “semínko”, je pro uchycení se ve společnosti nutné, aby našlo “úrodnou půdu” - otevřenost lidí a jejich ochotu nechat semínko vyklíčit. Honza uvedl, že jídlo (a doprava) má potenciál být pro myšlenku KPZ tou “úrodnou půdou”, protože se jedná o věci, které řešíme každý den. Motivem pro otevřenost a ochotu jsou i děti. Podle dotazovaných je potřeba lidem nabídnout

a zprostředkovat cestu, po které by si mohli sami k myšlenkám a principům KPZ dojít, nevnucovat jim je ale silou. *“(…) že ty lidi na to reagují přes to žrádlo a časem, ono se to nějak organicky vyvine... že to nejde budovat uměle”* (Honza).

Souvislost mezi velikostí farmy a odpovědností sedláků je vnímána několika dotazovanými.

“Měl by to být malý samostatný farmář - každý si určí, co bude orat, kdy bude orat, kdy bude sít - to je důležité, ta zodpovědnost, nesmí tohle být na “společnosti”, na velkých tělesech - to musí dělat jedinec, ale musí mít podporu společnosti, je tam důležitý ten duchovní aspekt toho farmáře, když se to hodí na společnost, tak se to umrtví, to je tak abstraktní, tam není zdroj toho zájmu, těch myšlenek, toho proč bych měl vlastně něco dělat - uvědomění si (...) může to být propojená síť, ale autonomie, můžou si navzájem sdílet mezi sebou ti farmáři,…” (Michal).

Hlubší vztah rodinných farem k půdě oproti velkým farmám vyjádřila i Karen. O této “lokálnosti řízení” - o (obrazně) blízkosti vedení farmy k lokalitě svého působení mluvili nepřímě dva dotazovaní. *“(…) že se starají o tu půdu nejen o tu produkci”* (Pavel) a *“Rok po roce je lepší půda a úroda a je to vidět”* (Karen). Část dotazovaných také vyjádřila obavy o budoucnost půdy a naší společnosti a nutnost hospodařit s biosložkou půdy - tedy myšlenky souznící s principy cirkulární ekonomiky.

“Když potom vidíš zem, velkovýrobu a ždímání ty půdy... že na polích, když tam nenasypeš, tak tam nic nevyroste... to není půda, to je hmota, která sama o sobě nemá biosložku - a s tou je potřeba šetřit a hospodařit” (Štěpán). *“(…) spouště lidem, pokud se o to nezajímají, tak jim nedochází ty souvislosti, nejen, že zdravá strava, že ta zem je tu pro nás a my, když si ji tu vyčerpáme, tak co tu necháme našim dětem... někteří mají ty souvislosti, ale spousta lidí si to neuvědomuje, že když to tu vyčerpáme, tak co budeme dělat potom - posuneme se o kus dál a potom zase o kus dál?”* (Míša).

Na druhou stranu velkým podnikům a aktérům přiznávají informátoři jejich výhody a opodstatnění, například v síle vlivu měnit globální trh, v možnosti lepší technologické vybavenosti, ve sdílení strojů apod. Dotazovaní často zvažují nejen rovinu lokálnosti, ale i mnoho dalších aspektů konkrétních případů a snaží se najít to nejlepší řešení a nelpět

slepě na určitých pravidlech. *“Když to vidím, že to ten člověk dělá s láskou, třeba ale stříká, protože kdyby nepostříkal, tak by mu to umřelo, tak si to radši koupím od něj než od někoho anonymního”* (Michal). Podobné rozhodování dělají dotazovaní i při jiných nákupech, kdy uvažují vzdálenost, ze které je zboží dováženo, férovost výroby, ekologickou stopu, lokální původ a další. Všichni navíc přiznávají, že ač jsou si vědomi mnoha negativních dopadů, které globální produkce má, sami občas nakupují takové produkty a od takových obchodníků, které s jejich přesvědčením nesouzní. *“Jdeme si do toho supermarketu koupit ten citron, protože jsme zhýčkaní”* (Míša). *“(…) ale většinou na trhy, do Sklizena, ale i do toho suproše”* (Honza).

Většina koordinátorů se do KPZ zapojila s vidinou čisté a dobře vypěstované zeleniny, dalo by se říci zeleniny vypěstované dle ekologických principů (další okolnosti vstupu koordinátorů viz výše). Certifikace ekologického zemědělství je pro tři dotazované v případě jejich KPZ ale zbytečná (jednalo se o KomPot a dvě skupiny napojené na Statek), neboť farmáři a zahradníkům věří. *“Myslím, že i kdyby Jarda neměl ty certifikáty, tak on je ten typ člověka, já z něj mám ten dojem, že z něj ty lidi cítí, že on tím žije a že to nešvindluje, o to jde”* (Michal). Jiní dva dotazovaní namísto současného systému všeobecně platných a závazných kritérií certifikace navrhovali systém certifikaci alternativní autoritou nebo systém komunitní certifikace a kontroly, které by zohledňovali specifika oblasti a farmy a byly by pružné. Tito dva členové ale dodávají, že v současnosti jsou certifikáty ekologické produkce to nejlepší, co zde je.

“Komunitní kontrola hospodaření není, tady nefunguje, ty lidi 90 procent z nich na tom statku nebyla, takže abychom řekli, že ty lidi vědí, jak to ten zemědělec dělá, tak to tak není skoro v žádný KPZce, takže oni znaj toho Karla nebo Jardu, vidí ho při závozu, ale že by znali to hospodářství, věděli, jak se to dělá, taky pak ve chvíli, kdy to hospodářství není certifikovaný, jakou jistotu mají ty lidi, že je to eko... nemají”(Honza).

Nutnost nejednostranného pohledu na bioprodukty a jejich průmysl uvedlo více dotazovaných. Jeden se zamýšlel nad dovozem bioproduktů z daleka - a tedy na dopady přepravy a obalových materiálů chránících produkt a jiný informátor zmínil ekonomickou stránku bioprůmyslu - kolik procent z bioproduktu se dostane k primárnímu producentovi a kolik distributorům a vyzdvihoval proto krátké distribuční řetězce.

“(Potraviny) odkomerčnit, čím méně to bude kšeft... tak to bude dobře, jsou to s bydlením základní věci k žití, ke kterým by se každý měl dostávat co nejpřímější cestou, co nejkratší nejlépe nulovej řetězec” (Štěpán).

Lokálnost spojují dotazovaní především s představou kratšího dovozu potravin a tak menšího zatížení životního prostředí. Tři z nich se vyjádřili, že dostatečně lokální zelenina pro ně znamená pocházející z Čech, Míša svůj pohled ještě odůvodnila propojeností české spotřeby a výroby: *“Pro nás je prioritou nakupovat české věci, protože jinak se likviduje (myšleno zemědělství) a musí se dotovat”* (Míša) a Štěpán se přidal svým vyjádřením o odběratelích Statku a farmách kolem Prahy: *“Já si myslím, že okolí Prahy Prahu nenasytí, na druhou stranu, oni si nejsou schopni najít odbyt lokálně... doprava - je to jednou týdně narvanou dodávkou, takže minimalizace ekologický stopy”* (Štěpán). Jeden dotazovaný by definoval lokálnost prostorově ne národně.

Při hodnocení způsobu spotřeby šetrného k přírodě vyjádřila Míša poměrně radikální freeganskou úvahu o penězích:

“I tím, že vyděláváš, tím se taky zatěžuje příroda, protože ty peníze zatěžují přírodu, musí se ty peníze vydělat, ale ta souvislost tam je, čím víc vyděláš, tím víc se investuje, nové věci, nové továrny, je víc lidí, obděláme víc půdy, všechno má souvislost” (Míša).

4.2.8 Specifika KPZ v ČR

Každá KPZ skupina má svá specifika, jedinečné prvky a dynamiku. Vždy záleží na lidech, kteří ji tvoří, na oblasti, kde se nachází, na momentální ekonomické situaci společnosti a na mnoha dalších faktorech. Na otázku, zda je myšlenka KPZ česká společnost otevřená a na ni připravená, se názory dotazovaných rozcházejí.

Nepříliš optimistický pohled na otevřenost a připravenost většinové společnosti má Pavel. *“Kvalita toho života i takových těch budoucích generací, že to není moc téma, že je to někde na okrajích zájmu... když tak sleduju ty masovější média”* (Pavel). Míša vnímá pozitivum, že dnešní mladá generace je výrazně napřed, souvislosti a okolnosti, které si ona uvědomovala až nedávno, dnes řeší lidi o 10 let dříve. Karen má naopak pocit, že pro

mladší generaci je složité uplatňovat kritický pohled na současný systém, který je brán jako “normální”.

“Myslím, že je to v něčem pro mladší lidi těžší, protože my si pamatujeme, že ten potravinářský systém byl jiný, že to jinak fungovalo, nebyl to takový agrobusiness, že jídlo je komodita, ale lidi mladí dnes si musí uvědomit, že tohle není přirozené, a že to můžeme změnit, protože tohle všechno vypadá jako normál” (Karen)

Dále vyzdvihuje výhody specifické pro Českou republiku plynoucí z naší historie. Zdůrazňuje vzdálenost jen jediné generace od doby, kdy měla česká společnost poměrně dobré zkušenosti, dovednosti a znalosti v pěstování. V současnosti je tedy ještě možnost se na tento “fond” obrátit a využít ho, navíc se Češi po revoluci nezbavili tradičních zahrádek a samozásobitelství úplně.

“Výhoda je, že před rokem 89 tady asi bylo víc lidí, kteří pracovali v zemědělství, měli zahrádku v zahrádkářské kolonii, takže to je jen generace lidí, kteří k tomu měli vztah, pracovali v tom, mají ty zkušenosti” (Karen).

S rozvojem občanských potravinových sítí a dalších alternativních skupin vzniká v české společnosti platforma lidí, kteří mají zkušenost ze solidárních systémů a to znamená “proočkování” společnosti myšlenkou sounáležitosti. *“KPZka je proud, kterej lidi naučí, že to takhle funguje, že si ty lidi věří, nikdo nic neukradl, tenhle model, tam je ta spolupráce a závazek takže ten model je univerzální, na cokoliv a podle mě není zásadní jestli jde o komodity takový nebo makový, ale o to společenský rozsvícení” (Honza).*

Co se výhledu do budoucnosti alternativních systémů v ČR týče, shodla se většina dotazovaných, že v oblasti potravinového průmyslu očekávají rozvoj KPZ nebo obdobných systémů, pravděpodobně i jiných forem a také rozvoj nabídky obchodovaného sortimentu (zmíněny byly příklady komunitního rádia, pekárny nebo benzínové stanice). Jako příklad v českém prostředí uváděli připravovaný spolkový obchod *Obživa*. Pro velmi hrubé odhadování dalšího vývoje nahlíží jeden dotazovaný na paralelu situace ve Španělsku, Německu, Francii a dalších zemích, oproti kterým je vývoj této scény u nás o pár let opožděn. Nicméně i přes předpokládaný rozvoj různých solidárních systémů

v potravinovém průmyslu vyjádřili tři členové KPZ do budoucna skepsi a to hlavně ve vztahu k dalším generacím, našim dětem. *“(…) je to průšvih, pokud se to rychle nezmění, tak… my to jako dáme, ale děti, vnuci, by mohli mít problém”* (Štěpán). Pocit odpovědnosti vůči dalším generacím je patrný i z rozhovorů s ostatními informátory. Michal k tomu přidává další odpovědnost - a sice odpovědnost naší generace, jak vychovává a vzdělává své děti, neboť na těch hlavně bude v budoucnu záležet:

“I kdyby na každé vesnici byla jakoby jedna pobočka Obživy, aby to měl každý blízko a bylo to dostupný, tak to není samospásný, třeba 50 procent jo, ale ne všichni, je třeba, aby se tomu ty lidi věnovali odmala a nemusí to být waldorfská škola, ale i spousta státních škol to dělá skvěle, ale zase je to velká osobní iniciativy těch lidí” (Michal).

Pohled Karen na budoucnost je mírně skeptický, pro aktivování společnosti předpokládá potřebu krize a jako ilustraci z historie odkazuje na krizi na Kubě⁶⁴, schopnost tamního obyvatelstva se s krizí vyrovnat a krizi samotnou jako novou šanci pro převzetí vlastní zodpovědnosti. *“Myslím, že naše společnost potřebuje nějakou krizi, abychom si uvědomili víc věcí”* (Karen).

Vize o budoucnosti své KPZ do nejbližších pár let se shodovaly u Kuchyňky a Toulcova dvora a to v pravděpodobném osamostatnění se od farmářů a tak ve snahách zajistit si zeleninu z vlastní produkce. KPZ Kuchyňka vznikla z popudu členů KZ Kuchyňka, kterým nestačily výpěstky z vlastní zahrady. Byla založena v roce 2013 a momentálně se snaží budovat a rozvíjet svou zahradu tak, aby byla v budoucnu schopná pokrýt poptávku zeleniny svých členů. Na Toulcově dvoře se momentálně řeší rozšíření pěstebních polí, kde se již teď pěstuje a jedná se o možnosti, že by tato produkce mířila do KPZ. *“Na Toulcově dvoře mají grant, že získají nějaké pozemky kolem Hostivaře a chtějí tam pěstovat sami, už se to trochu rozjelo, ale ještě ne úplně, takže se i tak uvidí, jestli by tam Karel neskončil”* (Míša). U KPZ Toulcův dvůr dojde pravděpodobně k návratu k jednoduchému modelu fungování, protože Míša letos předala koordinování někomu jinému a nikdo ze skupiny není schopný udržovat program, přes který velká část

⁶⁴ po rozpadu Sovětského svazu, kdy se do té doby Kuba, závislá na vývozu třtinového cukru a dovozu ropy a potravin, potýkala s potravinovou krizí, se řešení díky angažovanosti velmi vzdělaného obyvatelstva začalo formovat v rozvoji vlastního kolektivního výrobního a produkčního systému potravin včetně městského zahradničení, ve většině případů agroekologickými postupy [Solidarita, 2017]

agendy běžela tak, jak to dělal Mišin muž. Tři nejmladší KPZ chtějí uskutečnit návštěvu na Statku, aby všichni odběratelé poznali svého sedláka.

Podle výpovědí dvou koordinátorů je v naší společnosti nahlíženo na práci v zemědělství s despektem a všichni dotazovaní souhlasně vyjádřili, že právě KPZ přináší férové ohodnocení práce zemědělců. Jeden dotazovaný vyjádřil myšlenku, že stejně tak jako existuje ve světě potřeba označení fairtrade, v ČR je tato potřeba stejná a KPZ by se dala zařadit do české fairtrade produkce.

“Lidi co makaj na plantážích, tak se maj blbě a existuje fairtrade, aby se měli líp, jo, tak vezmi si prestiž zemědělskýho pracovníka, a na tom se snaží makat, aby to napravili, což to znamená získat možnosti, jak kloudně zaplatit a od toho se odvíjí, že v tomhle pojetí to jako ani nemůže bejt levný a já rozhodně a pár dalších lidí vnímáme, že se maliničko (fakt maličko, to ze sebe nechceme ze sebe dělat zachránce), že se podílíme na postupným, pomalým zlepšování tohoto vztahu a to jsem na začátku nečekal a to mě kultivuje, ta prestiž toho zemědělce, dělníka zemědělskýho by mi před tím nepřišla na mysl” (Štěpán).

Jedním z problémů malého zemědělství je finanční nejistota, kterou mohou sedláci cítit. Férové zaplacení sedláka a závazek na sezónu dopředu mu proto umožní farmařit tak, jak sám cítí jako nejlepší a může to tedy znamenat větší ohledy na přírodu.

“Všechno, ten náš svět je tvořenej do velký míry naším jídlem, to, jestli budou povodně nebo sucho, velmi významně ovlivňuje, jestli si dáme to nebo to, protože ten zemědělec to dělá buďto špatně, třeba ani o tom neví, nedělá to ze zlého důvodu a neumožňuje mu nic jinýho, ale my mu dáme tu podporu to jako dělat dobře, to je ten princip KPZky, umožnit těm zemědělcům hospodařit dobře, tak jak oni často chtějí, ale nemůžou” (Honza).

I další koordinátor KPZ si uvědomuje dopady tlaků trhu na fungování farem a drobného hospodaření. *“Neviditelná ruka trhu to viditelně ovlivňuje”* (Michal). Narovnávání “pokřiveného” pohledu na zemědělce a jejich obživu se děje i nevědomě prostým kontaktem s nimi. Tento kontakt, vztah, který se mezi sedlákem a odběratelem prohlubuje, je tvořen osobními setkáními, pocitem blízkosti v obchodním vztahu, ale i komunikací na dálku - jako jsou pravidelné emaily, které zaslá například Statek a KomPot.

5 Výsledky a diskuse

Kvalitativní výzkum obsažený v práci byl prováděn pomocí rozhovorů s výrazně angažovanými členy KPZ skupin. Jejich zázemí a charakteristiky jsou velmi různé, liší se dle zaměstnání (matka doma s dětmi, podnikatel, ekologický aktivista), různá je délka jejich působení v KPZ (od jednoho roku do osmi let) a liší se i jejich míra zapojení a času stráveného kolem organizace a chodu skupiny. Většina dotazovaných jsou nebo byli koordinátory KPZ a u všech byl patrný hluboký zájem o tuto občanskou potravinovou síť.

U KPZ je třeba dobrovolnického zapojení lidí, proto je nutné z hlediska dlouhodobého fungování skupiny sledovat, jakou roli KPZ v životě zapojeného člena hraje, jaký význam člen komunitou podporovanému zemědělství dává. Dotazovaní v systému KPZ vnímali dvě hlavní významové roviny. První je samotná funkční stránka KPZ, tedy KPZ jako dodavatelsko-odběratelský model, se všemi jeho výhodami a přesahy do sféry životního prostředí, potravinové suverenity, politiky atd. Vedle toho stojí druhá rovina - ideová a v té lze KPZ považovat za myšlenku vzájemnosti, spolupráce a důvěry, za první vlašťovku změny společenského paradigmatu, za příklad dobré praxe občanské aktivity a angažovanosti nebo za jakousi vstupní bránu do světa tvořeného více "lidmi pro lidi". Pohled nezapojených lidí na KPZ bývá omezen na rovinu "funkčního modelu", nicméně dotazovaní ze své pozice aktivního člena vyzdvihovali právě druhou rovinu, kterou ale často sami začali vnímat až po vstupu do KPZ. Zajímavou otázkou je, kterou z rovin (a v jaké konkrétní podobě) vnímají i běžní zapojení odběratelé a jak se jejich pohled s rostoucí angažovaností vyvíjí.

Pokud bychom se zaměřili na konkrétní důvody, které vedou k zapojení se do KPZ, jedná se hlavně o pocit odpovědnosti. Odpovědnost byla vnímána ve vztahu k přírodě, ostatním lidem na světě, sami k sobě a svým potřebám a v neposlední řadě z rozhovorů vyplynulo, že velmi silně je odpovědnost pocíťovaná za zdraví vlastních dětí a kvůli dětem také za "budoucnost světa" a projevuje se tak často u mladých rodin⁶⁵. Každý člověk má hranici odpovědnosti a lhostejnosti jinde, záleží vždy na situaci a objektu, navíc se hranice s věkem a životními zkušenostmi výrazně mění. Co nastane s dospěním dětí a stárnutím rodičů - budou obě generace pokračovat v šetrném přístupu k potravinám a zemědělství nebo se preference přesunou jinam a KPZ skupiny naplní jiné mladé a angažované rodiny?

⁶⁵ dle výpovědí dotazovaných

Pro nalezení odpovědi jsou KPZ systémy u nás ještě moc mladé. Pociťovaná odpovědnost byla převážně realizována vlastním zapojením v KPZ jako ve funkčním modelu a naplněna pozitivními dopady na zdraví sebe a ostatních konzumentů, na životní prostředí díky čisté produkci a krátkému dovozu, na farmu díky férové ceně a jistotě v podobě předplacené sezóny, na sedláka díky docenění a uznání jeho práce a také na fungování vlastní skupiny KPZ.

Budoucnost KPZ systémů lze pouze odhadovat. Za krátkou historii KPZ u nás (první založeno před osmi lety) sledujeme zatím stále se zvyšující počet skupin (současný stav viz Příloha č. 3), v letošním roce, bylo založeno několik dalších skupin, které se zatím na svou první sezónu připravují. Velký potenciál a odhadovaný směr dalšího rozvoje je v rozšiřování jak dodavatelské tak odběratelské základny a fungování v mírně odlišných funkčních modelech - jako příklad může posloužit letos zakládaný spolkový bezobalový bioobchod obŽIVA. V dnešním “rychlém” světě je pro KPZ obrovskou výhodou a nezbytností jeho pružnost, přizpůsobivost a nedogmaticnost, vždy velice záleží na farmářovi, odběratelích, prostředí, době a dalších faktorech, jak se bude KPZ vyvíjet. Stejně důležitá pro budoucnost je i do jisté míry nezávislost na politice, neboť: *“ač si ten mainstream pojede kam chce, tak to ty lidi budou pěstovat, i proti politické vůli lidí v parlamentu”* (Michal).

Z reakcí dotazovaných bylo zřejmé, že velký význam přikládají dvěma hodnotám - toleranci a vzájemnosti. Tolerance (nebo respekt, úcta) byla jasně zřetelná ze všech jejich vyjádření a vzájemnost (nebo sounáležitost, pospolitost) bylo téma, ke kterému se všichni často ve svých výpovědích dostávali. Tolerance byla cítit například v postojem dotazovaných k šíření myšlenky KPZ - a sice, že lidé si musí svou cestu najít sami a jediné, co lze, je ukazovat vlastní příklad jako inspiraci. Tolerance dává člověku možnost chybovat a z chyb se poučit, zároveň vkládá do rukou člověku větší zodpovědnost, neboť nestačí naplňovat požadavky nebo očekávání ostatních, ale je nutné se samostatně rozhodnout.

Vzájemnost je hodnota, na níž je do značné míry postavená již zmíněná ideová rovina KPZ. Dle dotazovaných tato hodnota v naší společnosti často chybí, v KPZ ji naproti tomu nacházejí a cítí potřebu a její potenciál, aby se nejen ve společenstvích KPZ rozvíjela dále. Díky nutné spolupráci a setkávání se s dalšími členy, důvěře v sedláka i ostatní odběratele se ve skupinách KPZ budují kladné vzájemné vztahy a z “individualit

se postupně stává komunita”. Lidé se učí spolupracovat a vnímat výhody spolupráce. K tomuto učení dochází ve většině případů mimoděk a nevědomě, metodou “learning by doing”⁶⁶. Hodnoty vzájemnosti a spolupráce jsou důležité pro ekologické nebo jiného šetrné zemědělství - kdy je snaha spolupracovat s přírodou a ne z ní jednostranně těžit.

Dotazovaní konstatovali, že jejich představy o možném fungování komunity se s realitou rozcházejí, ale zjistili a uvědomují si, že vytvořit z cizích lidí jen na základě dělení se o “pytel brambor” komunitu, vyžaduje mnoho úsilí a ani potom není zaručen úspěch. Koordinátoři jsou si této složitosti vědomi, nesnaží se nic násilně usměrňovat a naopak nechávají KPZ prostor a vývoj. Zatím KPZ skupiny často ani nedosahují nižšího stupně vzájemnosti - byl zmiňovaný jejich malý zájem o farmu a komunitu a nevěle komunikovat. Na tento jev reagují dotazovaní svou tolerancí a trpělivostí, i když občas se znatelnou nelibostí.

Při hledání odpovědi na výzkumnou otázku, v jakém vzájemném vztahu je KPZ a koncept potravinové suverenity, je nutné zdůraznit jejich nezávislost a nezávislost jejich vzniku a dále vymežit, že pro tyto účely je KPZ uvažováno ve své funkční stránce - tedy dodavatelsko-odběratelském modelu. Potravinová suverenity je postavena na šesti pilířích (podrobněji v kapitole 3.1.2), jejichž prostřednictvím můžeme hodnotit její souvztažnost s KPZ, příklady jsou uvedeny dále:

1. zaměření se na potraviny pro lidi - u KPZ dochází k domlouvání ceny tak, aby byla pro všechny přijatelná, jsou nabízena i individuální řešení pro odběratele
2. hodnota poskytovatelů potravin - odběratelé uznávají práci sedláka, své uznání dávají najevo souhlasem s vyšší cenou odběrů (oproti maloobchodní ceně), je realizován fairtrade, budováním vztahu se zemědělcem se narovnává pohled odběratelů na celé zemědělství
3. lokální potravinové systémy - u KPZ pocházejí potraviny z blízkého okolí od odběratelů, odběratelé mají se sedlákem přímý vztah a platí přímo jemu, bez zprostředkovatelů

⁶⁶ jde o ryze praktickou metodu, kdy se člověk učí vlastním prováděním určité činnosti, poznatky a dovednosti si vytváří člověk sám, nejsou mu pasivně předkládány. Metoda je považována za velmi efektivní

4. kontrola na lokální úrovni - farmáři se snaží navracet a udržovat přirozenou úrodnost půdy, díky předplacenému odbytu si mohou dovolit zkoušet alternativní nebo staré odrůdy
5. budování znalostí a dovedností - zemědělci hospodaří ekologicky a udržují znalosti o přírodě a o péči o ni, používají i staré techniky při pěstování (například využití koňů), farmář přizpůsobuje svou práci lokalitě a místním podmínkám, odběratelé se seznamují blíže se sezónností a vlivy počasí na úrodu, učí se zpracovávat zeleninu a učí se její nové druhy
6. práce s přírodou - v hospodářství jsou uzavírány přírodní koloběhy, předplacený odběr podporuje sedláka v diverzifikované produkce, tím je udržování odolnější biodiverzita

Potravinová suverenita je ideový koncept, který je postaven na určitých hodnotách a vizích. Tento teoretický koncept je v praxi naplňován různými aktivitami a jednou z nich je právě i komunitou podporované zemědělství, i když primárním cílem KPZ není přispívat k potravinové suverenitě. Potravinová suverenita i KPZ jsou charakteristické aktivitou zespu, demokracií, ochotou a vůlí převzít odpovědnost aktivně do svých rukou a dělat to, čemu, člověk věří.

6 Závěr

Cílem této diplomové práce bylo zpřehlednit současný stav občanských potravinových sítí v České republice a dále zjistit, zda vybraná občanská potravinová síť - komunitou podporované zemědělství - přispívá k potravinové suverenitě u nás. Specifickými cíli bylo objasnit motivaci pro zapojení se do skupiny KPZ, zpřehlednit životní styly, které by mohly vést k angažovanosti se v KPZ a dále prozkoumat a objasnit přínosy KPZ systému pro odběratele a potenciálně pro celou společnost.

Pro možné posouzení, zda KPZ přispívá k potravinové suverenitě, byly nejprve definovány občanské potravinové sítě, potravinová suverenita a na ni navázané pojmy ekologické zemědělství a udržitelný rozvoj a v neposlední řadě byl představen i systém KPZ a dalších CFN. Také byly popsány životní styly spojené s angažovaností v CFN.

Pro naplnění cílů byl v praktické části zvolen kvalitativní přístup, výzkum probíhal metodou dotazování, polostrukturované rozhovory byly provedeny se šesti respondenty, kteří jsou aktivními členy nebo koordinátory z různých skupin KPZ. Získané informace byly zpracovány do tématických celků s ohledem na cíle práce. Dotazovaní hovořili o své motivaci při vstupu do KPZ, o významu, který pro ně jejich skupina momentálně má a co jim samotným přináší. Také hovořili o své KPZ skupině a jejím fungování. Dále dotazovaní vyjadřovali své představy, jak odhadují budoucí vývoj alternativní scény potravinového průmyslu a svůj názor, zda má KPZ celospolečenský význam. Poslední tématický celek rozhovorů se zaměřoval na vzájemný vztah potravinové suverenity a KPZ.

Výsledky provedeného výzkumu ukázaly, že komunitou podporované zemědělství souzní s principy potravinové suverenity a tento koncept v praxi naplňuje. V potravinové suverenitě je silně zakotveno právo lidí, komunit a národů si definovat svůj potravinový systém. Koncept je rozšířen téměř po celém světě, není ale dogmatický, jeho realizace si průběžně zapojení lidé přizpůsobují konkrétním podmínkám a potřebám. Obdobně jsou skupiny KPZ budovány "na míru" samotnými odběrateli a farmáři a i ostatní občanské potravinové sítě jsou ze své podstaty budovány tímto způsobem.

Ve svých vyjádřeních se dotazovaní shodovali na očekávaném rozvoji nejen KPZ systémů, ale i dalších občanských alternativních potravinových sítí v České republice. Jako velmi významná charakteristika pro stabilitu a budoucnost potravinového systému je vnímána relativní nezávislost občanských potravinových sítí na ekonomické a politické situaci státu. Tato nezávislost je založena na grassrootsovém principu, na kterém KPZ

a ostatní občanské potravinové sítě vznikají a fungují - tedy na iniciativě a aktivitě vycházející zdola, od lidí.

Alternativní scéna potravinového průmyslu v České republice se vyvíjí a počet různých iniciativ a jejich význam roste. Potenciál samotného KPZ systému změnit konvenční potravinový systém není vnímán ani dotazovanými ani autorkou práce. Hodnotit význam KPZ izolovaně od ostatních alternativních potravinových iniciativ je do značné míry v praxi nereálné. V praxi totiž na sebe jednotlivé iniciativy působí, ovlivňují se a podporují a KPZ tak společně s ostatními alternativními iniciativami, díky vzniklému synergickému efektu, může tento potenciál mít. Dá se říci, že většina iniciativ, i přesto, že neodpovídá přesně konceptu potravinové suverenity, dohromady tvoří alternativu ke konvenčnímu zemědělství a podílí se na postupné proměně a posunu našeho zemědělství a potravinového systému k větší šetrnosti a odpovědnosti.

Zkušenosti z fungování KPZ, jejich grass-rootovým vznikem a jejich vývojem a hledáním si vlastní cesty jsou cennou hodnotou pro další občanské iniciativy i v jiných oblastech než je potravinářský průmysl.

Překvapivým (a pozitivním) zjištěním bylo, že většina dotazovaných vnímala KPZ buď jako myšlenku, která se společností šíří a učí lidi sounáležitosti a vzájemnosti a nebo jako příklad dobré praxe občanské aktivity a angažovanosti nebo jako prostor, kde dochází ke kultivaci lidí směrem k větší toleranci, spolupráci, důvěře. Z výpovědí dotazovaných zároveň vyplynulo, že přesto, že KPZ tento prostor vytváří, záleží vždy na ochotě a otevřenosti zapojených odběratelů, do jaké míry budou tuto kultivaci přijímat. Ve zkoumaných KPZ jsou ve vytváření komunit, projevování sounáležitosti a dalších uvedených hodnot rezervy, dotazovanými jsou ale postoje ostatních v KPZ tolerantně přijímány.

7 Seznam použitých zdrojů

Literární zdroje:

1. Akční plán pro ČR pro rozvoj ekologického zemědělství v letech 2016–2020. Praha: Ministerstvo zemědělství, 2016. ISBN 978-80-7434-193-9
2. Atlas masa: příběhy a fakta o zvířatech, která jíme. Přeložil Jana HAJDUCHOVÁ. Praha: Heinrich-Böll-Stiftung, 2014. ISBN 978-80-86834-53-5
3. DITTRICHOVÁ, Šárka, HEŘMANSKÁ, Ivana, ROZSYPAL, Roman. Lištičky na vinici: Program rozvoje venkova a příčiny stagnace bioprodukce. Praha: Galén, 2008. ISBN 978-80-7262-571-0
4. HENDL, Jan. Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace. 4. vydání. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-0982-9
5. HOLMGREN, David. Permakultura: Principy a cesty nad rámec trvalé udržitelnosti. Svojanov: PermaLot, 2006. ISBN: 80-239-8125-0
6. HONORÉ, Carl. Chvála pomalosti: jak celosvětové hnutí vyzývá na souboj kult rychlosti. Praha: 65. pole, 2012. ISBN 978-80-87506-22-6
7. JANDOUREK, Jan. Sociologický slovník. 2. vydání. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-269-0
8. KUBÁTOVÁ, Helena. Sociologie životního způsobu. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2456-0
9. KUŠKOVÁ, P. a kol. Češi ve spotřebitelském ráji (!?). Vývoj spotřeby českých domácností v posledních dvaceti letech. Praha: CENIA ve spolupráci s Ministerstvem životního prostředí, 2009. ISBN: 9788085087703
10. LIBROVÁ, Hana. Pestří a zelení: (kapitoly o dobrovolné skromnosti.). Brno: Veronica, 1994. ISBN 80-85368-18-8
11. LIBROVÁ, H. Vlažní a váhaví : (kapitoly o ekologickém luxusu). Brno: Doplněk, 2003. ISBN 80-7239-149-6
12. Lokální a alternativní ekonomické systémy: síla komunity, nepeněžní, solidární a místní ekonomika. Brno: Permakultura, 2016. Klíč k soběstačnosti: edice permakulturních příruček, svazek 5. ISBN 978-80-905108-6-9
13. MCHENRY, Keith. Hungry for peace: How you can help end poverty and war with Food Not Bombs. Tucson, AZ: See Sharp Press, 2012. ISBN 978-1-937276-06-5

14. MEZŘICKÝ, Václav. Environmentální politika a udržitelný rozvoj. Praha: Portál, 2005, ISBN 80-736-7003-8
15. Městské zahradničení: balkony, terasy, komunitní zahrady, samozásobitelství. Brno: Permakultura (CS), 2015. Klíč k soběstačnosti. ISBN 978-80-905108-5-2
16. NAESS, Arne. Ekologie, pospolitost a životní styl: náčrt ekosofie. Tulčák: Abies, 1996. ISBN 80-88699-09-6
17. Potravinová soběstačnost: jak se uživit bez dřiny. Praha: Permakultura (CS), 2014. Klíč k soběstačnosti. ISBN 978-80-905108-2-1
18. RENTING, Henk, MARSDEN, Terry, BANKS, Jo. Understanding alternative food networks: Exploring the role of short food supply chains in rural development, Environment and Planning A. Ročník 35, číslo 3/2003, s. 393-411
19. RENTING, Henk, SCHERMER, Marcus, ROSSI, Adanella. Building food democracy: Exploring civic food networks and newly emerging forms of food citizenship. In International Journal of Sociology of Agriculture, ročník 19, číslo 3/2012, s. 289- 307. ISSN 0798-1759
20. ROBINSON, Guy. Sustainable rural systems: sustainable agriculture and rural communities. Aldershot, England: Ashgate, 2008. 210 s. ISBN 9780754647157
21. Ročenka 2015: Ekologické zemědělství v České republice. Praha: Ministerstvo zemědělství, 2016. ISBN 978-80-7434-333-9
22. URBAN, Jiří, Bořivoj ŠARAPATKA. Ekologické zemědělství: učebnice pro školy i praxi. 1. vyd. Praha: Ministerstvo životního prostředí ČR, 2003, 280 s. ISBN 80-721-2274- 6
23. VOLZ, Peter, et al. Overview of Community supported agriculture in Europe. Urgenci, 2016. ISBN 976-2-9551195-5-6
24. WINDFUHR, Michael and JONSÉN, Jennie. Food Sovereignty: Towards democracy in localized food systems. FIAN-International, ISBN 1-85339-608-7
25. ZAGATA, Lukáš. 'We Want Farmers' Markets!' Case Study of Emerging Civic Food Networks in the Czech Republic. In International Journal of Sociology of Agriculture, ročník 19, číslo 3/2012, str. 347–364. ISSN: 0798-1759
26. Zákon č. 242/2000 Sb., o ekologickém zemědělství a o změně zákona č. 368/1992 Sb., o správních poplatcích, ve znění pozdějších předpisů a Vyhláška Ministerstva zemědělství č. 53/2001 Sb., kterou se provádí zákon č. 242/2000 Sb., o

ekologickém zemědělství a o změně zákona č. 368/1992 Sb., o správních poplatcích, ve znění pozdějších předpisů s komentářem. Praha: Ústav zemědělských a potravinářských informací, 2001

Internetové zdroje:

1. ADRESÁŘ FARMÁŘŮ [online]. [cit. 17. 12. 2016]. Dostupné z: <http://www.adresarfarmaru.cz/>
2. BEZOBALU: O bezobalu [online]. [cit. 17. 1. 2017]. Dostupné z: <http://bezobalu.org/domains/bezobalu.org/>,
3. BOČEK, Jan: Ktož jsou boží zahradníci [online]. Sedmá generace, 2009. 18 (2), s. 36 – 37. ISSN: 1805-8566. [cit. 20. 12. 2016]. Dostupné z: <http://www.sedmagenerace.cz/text/detail/ktoz-jsu-bozi-zahradnici>
4. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD [online]. [cit. 20. 1. 2017]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/ceska-republika-od-roku-1989-v-cislech-vy42dggohg#05>
5. DRUŽSTEVNÍ ASOCIACE ČESKÉ REPUBLIKY: Historie českého družstevnictví [online]. [cit. 17. 2. 2017]. Dostupné z: <http://www.dacr.cz/historie-ceskeho-druzstevnictvi/>
6. EAGRI: Kodex farmářských trhů [online]. [cit. 18. 1. 2017c]. Dostupné z: http://eagri.cz/public/web/file/120003/Kodex_farmarskych_trhu.pdf
7. EAGRI: Zemědělství [online]. [cit. 20. 1. 2017a]. Dostupné z: <http://eagri.cz/public/web/mze/zemedelstvi/>
8. EAGRI: Zemědělství: Ekologické zemědělství [online]. [cit. 17. 1. 2017b]. Dostupné z: <http://eagri.cz/public/web/mze/zemedelstvi/ekologicke-zemedelstvi/>
9. EKOLIST.CZ: Guerilla gardening: Partyzánský způsob městského zahradničení [online]. [cit. 5. 9. 2016]. Dostupné z: <http://ekolist.cz/cz/zelena-domacnost/rady-a-navody/guerilla-gardening-partyzansky-zpusob-mestskeho-zahradniceni>
10. EKOLIST.CZ: Potraviny, které nesníte, darujte. Veřejné ledničky fungují napříč Českem [online]. [cit. 19. 12. 2016]. Dostupné z: <http://ekolist.cz/cz/zelena-domacnost/rady-a-navody/potraviny-ktere-nesnite-darujte-verejne-lednick-y-funguji-napric-ceskem>

11. EUR-LEX: Access to European Union law, Budoucnost ekologické produkce v Evropské unii [online]. 2014a. [cit. 17. 1. 2017]. Dostupné z: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/ALL/?uri=URISERV%3A030302_1
12. EUR-LEX: Access to European Union law, Document 52013DC0196 [online]. 2013. [cit. 22. 1. 2017]. Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN-CS/TXT/?uri=CELEX:52013DC0196&from=CS>
13. EUR-LEX: Access to European Union law, Document 52014DC0398R(01) [online]. 2014b. [cit. 11. 1. 2017]. Dostupné z: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=CELEX%3A52014DC0398R\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=CELEX%3A52014DC0398R(01))
14. EUROPEAN COMMISSION: Nové nařízení EU podpoří využívání organických hnojiv a hnojiv na bázi odpadů [online]. 2016. [cit. 7. 1. 2017]. Dostupné z: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-827_cs.htm
15. EUROPEAN COMMISSION: Producing Organic, Ekologické zemědělství [online]. [cit. 17. 1. 2017]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/agriculture/organic/organic-farming/what-is-organic-farming/producing-organic_cs
16. EUROSOP.CZ: Analýzy: Oběhové hospodářství a Česká republika [online]. 2016. [cit. 11. 1. 2017]. Dostupné z: <https://www.euroskop.cz/9047/27204/clanek/obehove-hospodarstvi-a-ceska-republika/>
17. FOOD AND AGRICULTURE ORGANIZATION OF THE UNITED NATIONS: Food sovereignty [online]. [cit. 2. 2. 2017]. Dostupné z: <http://www.fao.org/pastoralist-knowledge-hub/pastoralist-networks/thematic-working-groups/food-sovereignty/en/>
18. FOOD NOT BOMBS [online]. [cit. 20. 12. 2016]. Dostupné z: www.food-not-bombs.cz
19. FREEGAN.INFO [online]. [cit. 4. 10. 2016]. Dostupné z: www.freegan.info
20. GLOBAL FOOTPRINT NETWORK [online]. [cit. 22. 1. 2017]. Dostupné z: <http://www.footprintnetwork.org/>
21. GLOPOLIS: Food sovereignty as a way to achieve food security: Small steps in the Czech Republic towards sustainable agricultural production and consumption

- [online]. [cit. 4. 10. 2016]. Dostupné z: <http://glopolis.org/en/articles/food-sovereignty-way-achieve-food-security/>
22. GUERRILLA GARDENING CZECH REPUBLIC [online]. [cit. 20. 12. 2016]. Dostupné z: <http://www.guerilla-gardening.cz/>
 23. HAJZLER, Tomáš. Tomáš Hajzler: Spolkový bezobalový bioobchod [online]. [cit. 16. 1. 2017]. Dostupné z: <http://blog.tomashajzler.com/clanek/spolkovy-bezobalovy-bioobchod>
 24. KLOUBEK, Martin. Hledá se vize českého zemědělství [online]. Glopolis, 2010. [cit. 1. 2. 2017]. Dostupné z: <https://glopolis.org/1223/hleda-se-vize-ceskeho-zemedelstvi>
 25. KOKOZA, o.p. s.. Výroční zpráva o činnosti Kokoza, o.p. s., za rok 2015 [online]. [cit. 21. 1. 2017]. Dostupné z: http://www.kokoza.cz/wp-content/uploads/2016/06/2440_KOKOZA_vyrocní_zprava.pdf
 26. KONTROLA EKOLOGICKÉHO ZEMĚDĚLSTVÍ: Platná legislativa [online]. [cit. 17. 1. 2017]. Dostupné z: <http://www.kez.cz/narizeni-komise-es-7102009-a-8892008-a-narizeni-rady-es-8342007>
 27. KPZ - INFO: Co je KPZ [online]. [cit. 29. 12. 2016]. Dostupné z: <http://www.kpzinfo.cz/co-je-kpz/>
 28. KRAJHANZL, Jan, PROTIVÍNSKÝ, Tomáš. Mapa české environmentální angažovanosti 2015: Speciální report z výzkumu Občanská angažovanost 2015 [online]. [cit. 15. 1. 2017]. Dostupné z: http://www.zelenykruh.cz/wp-content/uploads/2015/07/Enviro_angazovanost.pdf
 29. LA VIA CAMPESINA [online]. [cit. 28. 1. 2017]. Dostupné z: <https://viacampesina.org/en/>
 30. LEHMANN, Martin, de LEEUW, Bas, FEHR, Eric, WONG, Adam. SATW. Circular Economy: Improving the Management of Natural Resources [online]. 2014. [cit. 12. 1. 2017]. Dostupné z: https://www.wrforum.org/wp-content/uploads/2015/04/a-_CircularEconomy_English.pdf
 31. MINISTERSTVO ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ: Udržitelný rozvoj [online]. [cit. 22. 1. 2017]. Dostupné z: http://www.mzp.cz/cz/udrzitelny_rozvoj
 32. MOFFATT, Ian. Ecological footprints and sustainable development [online]. In Ecological Economics 32, 2000, str. 359–362. [cit. 16. 1. 2017]. Dostupné z:

- <http://faculty.washington.edu/jhannah/geog270aut07/readings/population/Moffatt%20-%20Ecolog%20Footprint%20and%20Sustain%20Dev.pdf>
33. NA OVOCE, 2017 [online]. [cit. 13. 1. 2017]. Dostupné z: <https://na-ovoce.cz/cs/>
34. NA OVOCE, z. s.. Na ovoce výroční zpráva 2015 [online]. [cit. 12. 2. 2017]. Dostupné z: 2016. https://na-ovoce.cz/media/uploads/Na_ovoce_vyrocní_zprava_2015.pdf
35. NYÉLÉNI EUROPE [online]. [cit. 22. 1. 2017]. Dostupné z: <http://nyelenieurope.net/food-sovereignty>
36. PERMAKULTURA (CS) [online]. [cit. 15. 12. 2016]. Dostupné z: <http://www.permakulturacs.cz/>
37. PERMAKULTÚRA SK: Princípy podľa Davida Holmgrena [online]. [cit. 15. 12. 2016]. Dostupné z: <http://permakultura.sk/permakultura/principy/principy-podlavadavida-holmgrena/>
38. POTRAVINOVEZAHRADY.CZ: 6 důležitých definic permakultury od šesti permakulturníků [online]. [cit. 17. 12. 2016]. Dostupné z: <http://www.potravinovezahrady.cz/6-dulezitych-definic-permakultury-od-sesti-permakulturniku/>
39. POTRAVINOVEZAHRADY.CZ: Industriální fenomén městských zahrádek [online]. [cit. 16. 1. 2017]. Dostupné z: <http://www.potravinovezahrady.cz/industrialni-fenomen-mestskych-zahradek/>
40. POTRAVINOVÁ SUVERENITA [online]. [cit. 16. 1. 2017]. Dostupné z: <https://potravinovasuverenita.cz/akce/ips/>
41. POTRAVINOVÉ BANKY: Česká federace potravinových bank [online]. [cit. 14. 1. 2017]. Dostupné z: <http://www.potravinovabanka.cz/cfpb/>
42. RŮŽIČKA, Pavel, DOBEŠ, Vladimír. Oběhové hospodářství: nejnovější strategie EU v oblasti managementu u přírodních zdrojů [online]. Empress, o.p.s.. [cit. 7. 1. 2017]. Dostupné z: https://www.dropbox.com/s/ass9hri0jv525f0/Obehove_hospodarstvi_podklad.pdf?dl=0
43. SLOW FOOD [online]. [cit. 21. 12. 2016]. Dostupné z: <http://www.slow-food.cz/>
44. SLOW FOOD INTERNATIONAL [online]. [cit. 2. 1. 2017]. Dostupné z: <http://www.slowfood.com/>

45. SLOW FOOD MANIFESTO [online]. [cit. 2. 10. 2016]. Dostupné z:
http://slowfood.com/filemanager/Convivium%20Leader%20Area/Manifesto_ENG.pdf
46. SLOW FOOD PRAGUE [online]. [cit. 21. 12. 2016]. Dostupné z:
<http://www.slowfood.cz/>
47. SMITH, Jonathan and JEHLICKA, Petr. Stories around food, politics and change in Poland and the Czech Republic [online]. 2007. Transactions of the Institute of British Geographers, 32(3) pp. 395–410. Empress, o.p.s.. [cit. 12. 1. 2017].
 Dostupné z:
http://oro.open.ac.uk/8862/2/Stories_around_food_politics_and_change.pdf
48. SOLIDARITA: Městské zemědělství na Kubě, strategie potravinové soběstačnosti [online]. [cit. 22. 3. 2017]. Dostupné z:
<http://solidarita.socsol.cz/2014/zahranicni/mestske-zemedelstvi-na-kube-strategie-potravinove-sobestacnosti>
49. SVOBODNÝ STATEK NA SOUTOKU [online]. [cit. 13. 3. 2017]. Dostupné z:
<https://www.svobodny-statek.cz/bio-dynamicke-zemedelstvi>
50. UNITED NATION: Informační centrum OSN v Praze [online]. [cit. 20. 12. 2016].
 Dostupné z: <http://www.osn.cz/osn/hlavni-temata/>
51. VÁCLAVÍK, Tom. Jak úspěšně vytvořit a provozovat systém “biobedýnek” [online]. Brno: Ministerstvo zemědělství, 2008. [cit. 12. 1. 2017]. Dostupné z:
http://www.bio-info.cz/uploads/download/Jak_vytvorit_a_uspesne_provozovat_system_biobedynek.PDF
52. ZACHRAŇ JÍDLO, z. s.. Online výroční zpráva 2015 [online]. [cit. 11. 2. 2017].
 Dostupné z: http://zachranjidlo.cz/wp-content/uploads/online_vyrocnizprava_2015.pdf
53. ZACHRAŇ JÍDLO, z. s.: historie [online]. [cit. 14. 1. 2017]. Dostupné z:
<http://zachranjidlo.cz/historie/>

Diplomové práce:

1. BARÁKOVÁ, Daniela. 2013. Freeganismus - více než životní styl. Brno. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Pedagogická fakulta.

2. FRÉLICOVÁ, Veronika. Jídlo s tváří farmáře: komunitou podporované zemědělství v České republice. Diplomová práce. Brno Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, 2013
3. JONÁŠOVÁ, Soňa. 2015. Možnost implementace principů cirkulární ekonomiky v podmínkách České republiky. Diplomová práce. Mendelova univerzita v Brně. Agronomická fakulta.

Přednášky:

1. BUZZ TALKS: Plýtvání jídlem: Díl 1: Produkce. Praha: Národní galerie, 26. 11. 2015
2. FELMER, Raphaella. Šťastný bez peněz. Brno: KoPlac, 29. srpna 2015
3. HILGEROTVÁ, Míla. Monopolizace zemědělství. Přednáška In: Fórum potravinové suverenity. Praha: Potravinová suverenita, 24. 9. 2015
4. KVAPIL, Marek. Semínka svobody. Přednáška In: Fórum potravinové suverenity. Praha: Potravinová suverenita, 24. 9. 2015
5. ZEMANOVÁ, Šárka. Přednáška In: Lidská práva v mezinárodních vztazích. 2012/2013. Praha: FMV VŠE v Praze, 2013
6. ŠELONG, Pavel. Jak vlastními silami dosahovat potravinové suverenity? Přednáška In: Fórum potravinové suverenity. Praha: Potravinová suverenita, 24. 9. 2015

Video prameny:

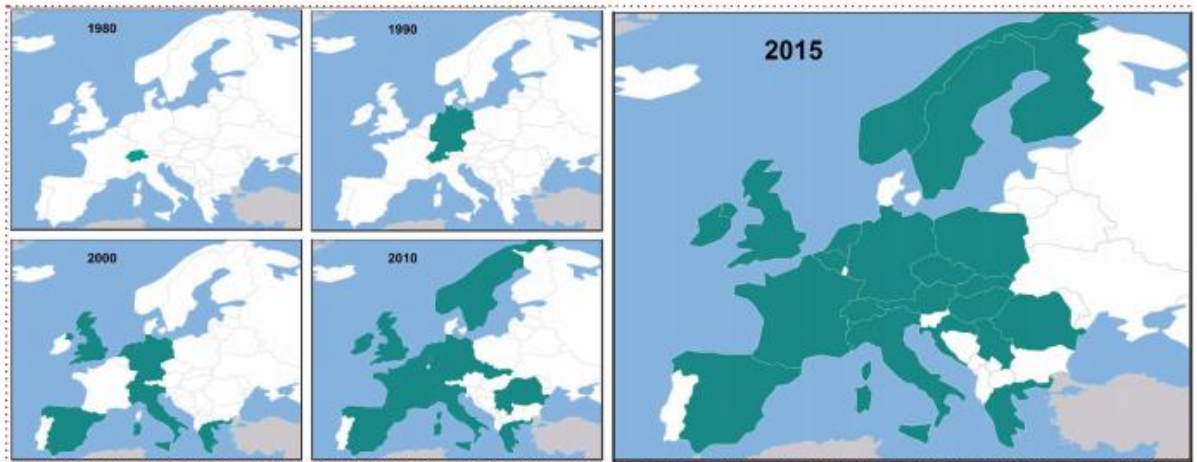
1. A guerilla gardener in South Central LA [přednáška TED talk]. FINLEY, Ron. TED.com. 2013. [cit. 20. 12. 2016]. Dostupné z www: https://www.ted.com/talks/ron_finley_a_guerilla_gardener_in_south_central_la
2. Food not bombs - Solidarita v praxi [dokumentární film]. Režie HANUŠ, Jan. Česko, 2009
3. Jako ptactvo nebeské [dokumentární film]. Režie PAPOUŠEK, Jan. Česko, 2013
4. Potravinová suverenita: Jak převzít zodpovědnost za své jídlo? [interview]. HAJZLER, Tomáš, VALEŠKA, Jan. Česko, 29. 6. 2015. [cit. 13. 2. 2017]. Dostupný z www: <https://www.youtube.com/watch?v=4TJRafUVA10&t=133s>
5. Taste the waste [dokumentární film]. Režie THURN, Valentin. Německo, 2010. [cit. 1.10.2016]. Dostupné z www: <http://svetvkostce.cz/dokumentarni-filmy-online/z-popelnice-do-lednice>

Přílohy

Příloha č. 1: Další cíle udržitelného rozvoje souznící s hodnotami potravinové suverenity

- *2.4 Do roku 2030 zajistit/zavést systémy udržitelné výroby potravin a (zavést) odolné zemědělské postupy, které zvýší produktivitu a výrobu a pomohou zachovat ekosystémy posilující schopnosti půdy přizpůsobit se klimatické změně, extrémnímu počasí, suchu, záplavám a dalším pohromám, a které postupně zlepší kvalitu půdy*
- *2.5 Do roku 2020 zajistit zachování genetické rozmanitosti osiv, pěstovaných plodin, hospodářských a domácích zvířat a jejich divoce žijících příbuzných druhů, mimo jiné pomocí správně spravovaných a diverzifikovaných semenných a rostlinných bank na národní, regionální i mezinárodní úrovni a zajistit přístup ke spravedlivému sdílení přínosů z využívání genetických zdrojů a tradičních poznatků, v souladu s mezinárodními dohodami*
- *11.4 Zlepšit úsilí na ochranu a záchranu světového kulturního a přírodního dědictví*
- *11.a Podporovat pozitivní ekonomické, sociální a environmentální vazby mezi městskými, příměstskými a venkovskými oblastmi zlepšením národního a regionálního rozvojového plánování*
- *12.2 Do roku 2030 dosáhnout udržitelného hospodaření s přírodními zdroji a jejich efektivního využívání*
- *12.3 Do roku 2030 snížit v přepočtu na hlavu na polovinu globální plýtvání potravinami na maloobchodní a spotřebitelské úrovni a snížit ztráty potravin v celém výrobním a zásobovacím procesu, včetně posklizňových ztrát*
- *12.5 Do roku 2030 výrazně snížit produkci odpadů s pomocí prevence, redukce, recyklace a opětovného používání*

Příloha č. 2: Mapa vývoje zapojených zemí do KPZ v Evropě v letech 1980 - 2015

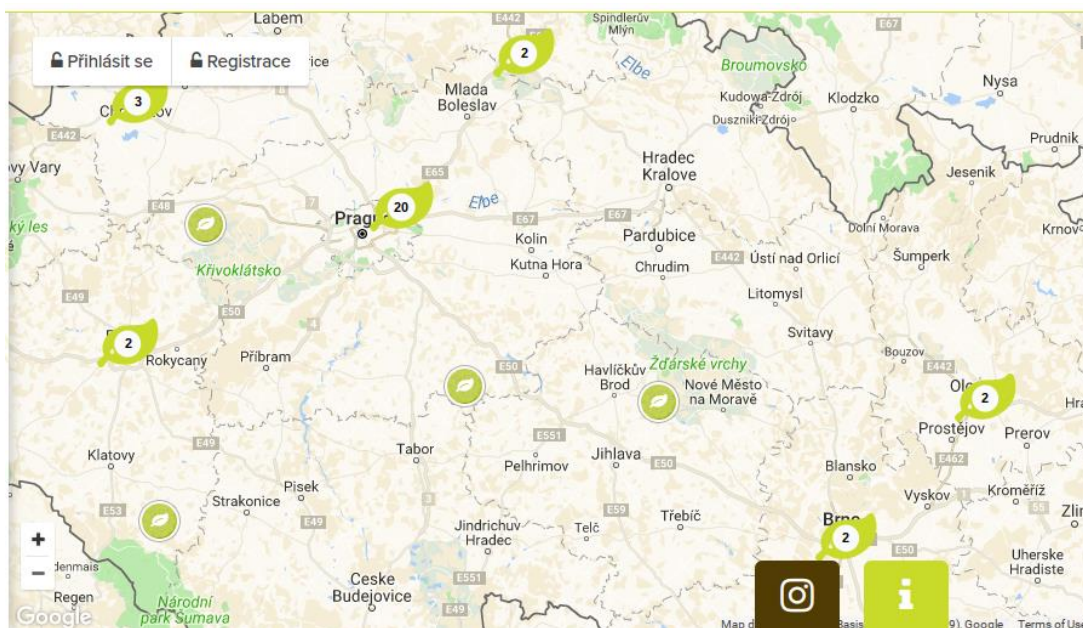
[Overview of community supported agriculture in Europe, 2016]

Příloha č. 3: Mapa KPZ skupin v ČR

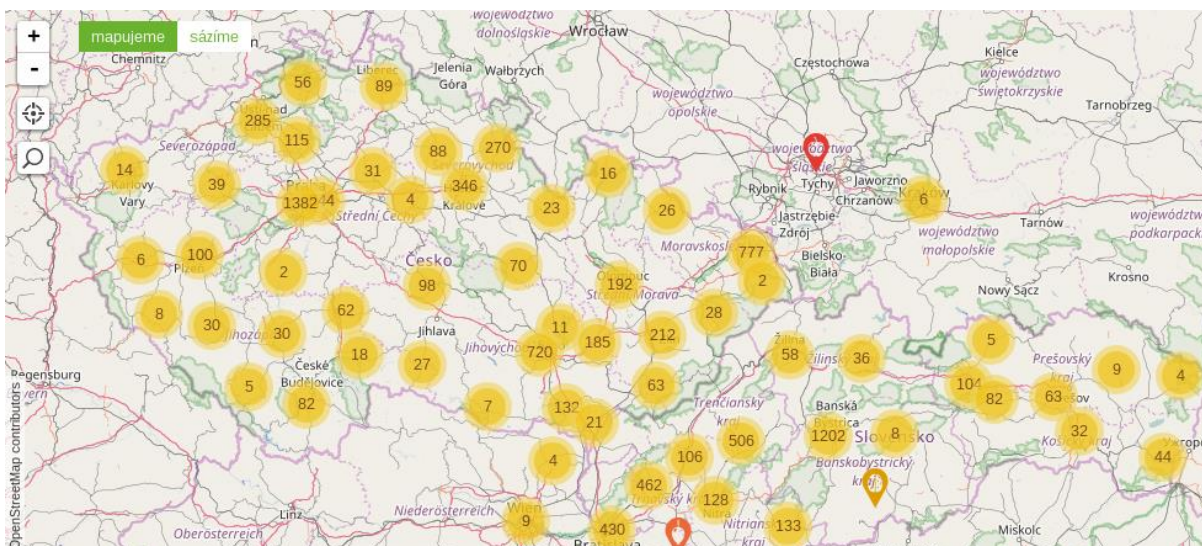
[<http://www.adresarfarmaru.cz/>, 7. 1. 2017]

Příloha č. 4: Mapa komunitních zahrad v ČR

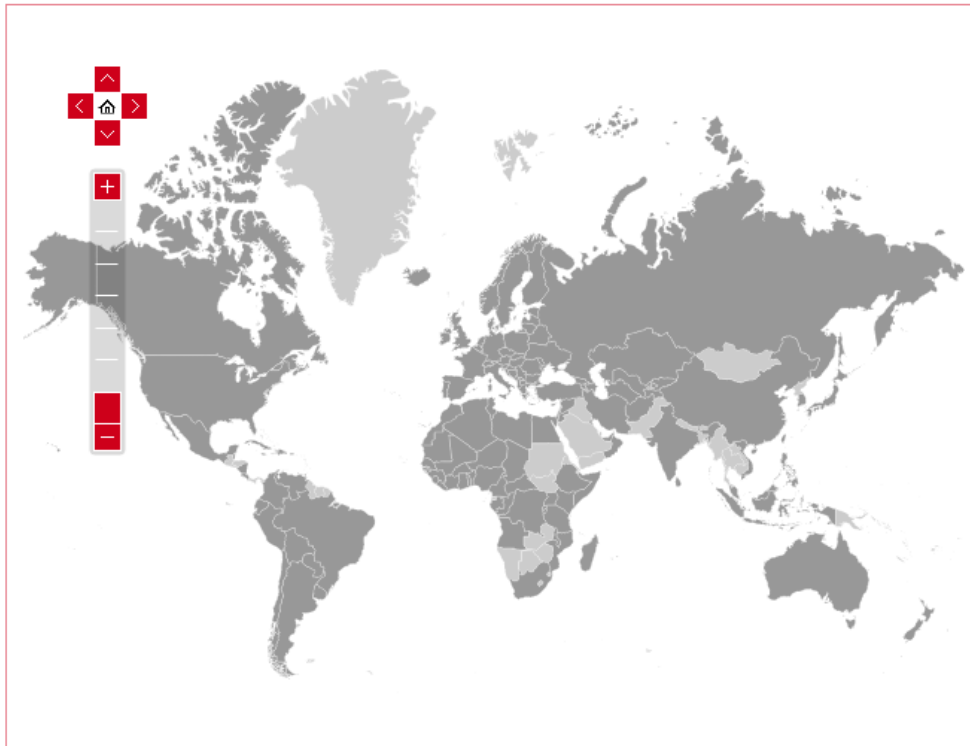
[<http://www.kokoza.cz/mapa/> 15. 1. 2017]

Příloha č. 5: Mapa volně rostoucích stromů, keřů a bylinek

[<https://na-ovoce.cz/cs/mapa/#7/49.166/16.407> , 2. 1. 2017]

Příloha č. 6: Mapa rozšíření hnutí *Slow food* na světě

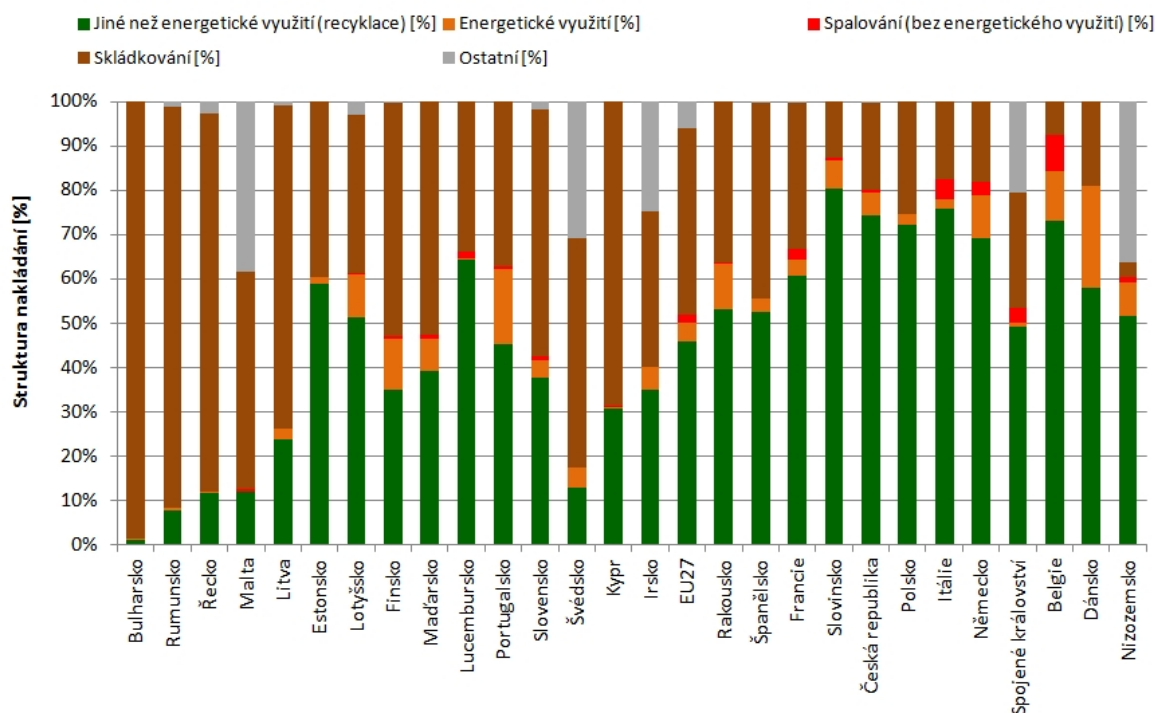
[<http://www.slowfood.com/about-us/where-we-are/>, 21. 12. 2016]

Příloha č. 7: Mapa ukázkových permakulturních projektů a projektů s permakulturními prvky v ČR

[<http://www.permakulturacs.cz/#mapanchor>, 7. 1. 2017]

Příloha č. 8: Graf způsobu s nakládáním s odpady v evropských zemích, 2012

[http://www.vitejtenazemi.cz/cenia/index.php?p=porovnani_odpadoveho_hospodarstvi_v_cr_a_eu&site=odpady , 2016]

Příloha č. 9.: Seznam otázek polostrukturovaného rozhovoru

Oblast KPZ jako uzavřeného systému

1. Můžete popsat Vaší KPZ? (kolik členů, kde, jak dlouho, od koho odebíráte, jak často)
2. Jak funguje stanovování cen a platby?
3. Co obnáší role koordinátora?
4. Jak u vás funguje setkávání se a komunitní stránka KPZ?

Oblast osobní

5. Co Vás osobně vedlo k zapojení se do KPZ?
6. Co pro Vás momentálně KPZ znamená?
7. Je něco, co Vás mrzelo, vadilo Vám, zklamalo Vás v průběhu Vašeho zapojení se?
8. Co pro Vás osobně znamenají potraviny?

Oblast KPZ jako součásti světa

9. Vidíte nějaký význam KPZ pro společnost? V čem?
10. Má podle Vás KPZ potenciál ovlivnit potravinový systém u nás?
11. Jak si myslíte, že bude vypadat potravinový systém v budoucnu? Jak bude vypadat jeho alternativní scéna?

Oblast potravinové suverenity

12. Odebíráte od ekologicky hospodařícího pěstitele (chovatele)? Proč?
13. Má pro Vás hodnotu to, že odebíráte od malého farmáře? Proč?
14. Co pro Vás znamená přívlastek lokální?

15. Vnímáte u KPZ rovinu sociální, ekologickou a ekonomickou? V čem? Jsou tyto roviny v rovnováze?
16. Kde jinde nakupujete potraviny?
17. Zde je definice potravinové suverenity: *“Potravinová suverenita je právo lidí na zdravé a kulturně odpovídající jídlo produkované dle ekologických a udržitelných metod a dále právo definovat si vlastní jídlo a zemědělský systém”*. Souzníte s myšlenkou potravinové suverenity? Přebývá nebo chybí Vám v ní něco?

Seznam obrázků a tabulek

Obrázek č. 1: Průměrná ekologická stopa v ČR na osobu v letech 1992 - 2012

Obrázek č. 2: Biolist a biozebra

Obrázek č. 3: Permakulturní květ

Tabulka č. 1: Základní charakteristiky dotazovaných a jejich KPZ

Seznam použitých zkratk

AFN - alternative food networks (alternativní potravinové sítě)

CE - cirkulární ekonomika

CFN - civic food networks (občanské potravinové sítě)

ČR - Česká republika

EU - Evropská unie

FAO - Organizace pro výživu a zemědělství

FNB - Food not bombs

FP - farmářské prodejny

FT - farmářské trhy

KPZ - komunitou podporované zemědělství

KZ - komunitní zahrada

LFS - local food system (místní potravinový systém)

OSN - Organizace spojených národů

SFSC - short food supply chain (krátký potravinový dodavatelský řetězec)